

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

КАФЕДРА АДМІНІСТРАТИВНОГО І ФІНАНСОВОГО ПРАВА

М.І. Сідор

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ

Навчальний посібник

Освітня програма підготовки здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня в Національному університеті «Одеська юридична академія»
галузь знань – 08 «Право» спеціальність – 081 «Право»

Одеса – 2019

Автор:

Сідор М.І. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Рекомендовано до друку

Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 3 від 26 грудня 2019 року).

Рецензенти:

Касьяненко Л.М. – професор кафедри фінансового права Університету державної фіскальної служби України, доктор юридичних наук, професор

Ніщимна С.О. – завідувач кафедри адміністративного, цивільного, господарського права і процесу Академії державної пенітенціарної служби, доктор юридичних наук, професор

Сідор М.І. Фінансовий контроль: навчальний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання). 2019. 145 с.

ЗМІСТ

Вступ	5
Тема 1. Теоретико-правові засади фінансового контролю в Україні	7
1. Поняття та зміст фінансового контролю	7
2. Принципи здійснення фінансового контролю	11
3. Система фінансового контролю та її складові	13
4. Види фінансового контролю	17
Тема 2. Процес фінансового контролю в Україні	20
1. Поняття та зміст процесу фінансового контролю	20
2. Характеристика стадій процесу фінансового контролю	23
3. Форми і методи фінансового контролю	25
Тема 3. Система суб'єктів фінансового контролю	29
1. Правовий статус органів загальної компетенції як суб'єкти фінансового контролю та їх контрольні повноваження	29
2. Органи спеціальної компетенції та їх контрольні повноваження	31
Тема 4. Фінансово-правова відповідальність як наслідок здійснення фінансового контролю	40
1. Поняття та зміст фінансово-правової відповідальності	40
2. Підстави застосування фінансово-правової відповідальності	45
3. Фінансово-правові санкції: поняття, особливості та види	48
Тема 5. Бухгалтерський облік як спосіб забезпечення здійснення фінансового контролю в Україні	52
1. Поняття та значення бухгалтерського обліку, як основної складової господарського обліку	52
2. Мета та основні принципи ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності.....	55
3. Методи бухгалтерського обліку	57
Тема 6. Місце бюджетного контролю в системі фінансового контролю	62
1. Поняття та зміст бюджетного контролю	62

2. Система суб'єктів бюджетного контролю та їх контрольні повноваження	67
3. Відповідальність за порушення бюджетного законодавства	76
Тема 7. Правова природа податкового контролю в Україні	79
1. Поняття та зміст податкового контролю в Україні	79
2. Система способів здійснення податкового контролю	82
3. Види податкових перевірок та порядок їх здійснення	87
Тема 8. Правові засади банківського контролю та нагляду в Україні	95
1. Зміст банківського контролю та нагляду	95
2. Основні принципи та система банківського контролю та нагляду	98
3. Заходи впливу за порушення банківського законодавства	104
Тема 9. Особливості здійснення валютного нагляду за чинним законодавством України	107
1. Поняття та юридичний зміст валютного нагляду	107
2. Поняття валютних правовідносин, валюти та валютних операцій як об'єкту валютного нагляду	112
3. Суб'єкти валютного нагляду та їх контрольні повноваження	116
Тема 10. Правові засади здійснення недержавного фінансового контролю в Україні	119
1. Зміст та складові недержавного фінансового контролю	119
2. Загальна характеристика та порядок здійснення аудиту як незалежного фінансового контролю	121
Перелік рекомендованої літератури.....	131

ВСТУП

В сучасних умовах розвитку державотворення та євроінтеграційних процесів, що відбуваються в Україні, модернізації державного механізму, запровадження партнерських відносин між державою і суспільством особливого значення набуває забезпечення законності та верховенства права в усіх сферах суспільного буття і, особливо у сфері фінансової діяльності.

Розвиток та реформування відносин у сфері фінансової діяльності держави вимагає чіткого законодавчого оформлення, оскільки ця сфера суспільних відносин є потенційно конфліктною в державі. Держава не може реалізувати свою зовнішню і внутрішню політику, забезпечити виконання соціально-економічних програм, не маючи фінансових ресурсів, а також не здійснюючи відповідний контроль за законним їх формуванням та витрачанням. Фінансовий контроль відіграє особливу роль у сучасний період, коли в нашій країні відбувається реформування економіки, виконується ряд важливих економічних і соціальних програм. Для виконання цих програм необхідні значні суми грошових коштів, які акумулюються у Державному бюджеті та інших публічних фондах грошових коштів. Повнота і своєчасність надходжень грошових коштів у публічні фонди, а також додержання вимог законодавства при їх використанні значною мірою залежить від організації фінансового контролю.

Фінансовий контроль є одним із видів державного контролю, який виступає як невід'ємний елемент державного управління, він здійснюється на кожному етапі фінансової діяльності, тобто при формуванні публічних фондів грошових коштів, їх зберіганні, розподілі та використанні. І хоча питання щодо фінансового контролю та загальних проблем, які виникають у процесі його здійснення, відображені у працях вітчизняних фахівців у галузі фінансового права, але від цього питання щодо фінансового контролю не втратила своєї актуальності.

Традиційно фінансовий контроль досліджується з точки зору визначення його сутності, мети, завдань і значення; розгляду його принципів, аналізу нормативно-правового регулювання, визначення його місця в системі фінансового права, дослідження видів, форм та методів; аналізу правового статусу суб'єктів фінансового

контролю. Проте в теоретико-пізнавальному значенні все ще залишаються поза увагою науковців деякі проблемні питання, до яких можна віднести розроблення концептуальних засад фінансового контролю; залучення громадянського суспільства до його здійснення; уніфікація фінансової термінології та вдосконалення понятійного апарату з урахуванням як сучасного стану суспільних відносин, так і перспектив їх розвитку; уніфікація, оптимізація та стандартизація контрольних процедур; адаптація законодавства про фінансовий контроль до європейських та світових стандартів та низка інших питань. Разом із тим, існує багато дискусійних та остаточно не вирішених питань, наприклад, термінологічних, визначення системи фінансового контролю, співвідношення видів, форм та методів фінансового контролю, правового регулювання окремих процедур фінансового контролю та напрямів його удосконалення. Потребують вирішення і питання побудови сучасної моделі організації фінансового контролю в Україні з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду. Розроблення та впровадження сучасної правової моделі фінансового контролю дозволить забезпечити реалізацію його принципів, насамперед законності та ефективності використання публічних коштів.

Суттєвим недоліком сучасного стану правового регулювання фінансового контролю в Україні є відсутність стабільного та систематизованого фінансового законодавства. Норми, що регулюють процедури фінансового контролю, встановлюють правовий статус суб'єктів фінансового контролю та визначають його систему, містяться в багатьох законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах, що спричиняє певні труднощі у їх застосуванні. Діяльність, пов'язана із здійсненням фінансового контролю, регулюється нормами конституційного, фінансового, а також адміністративного права, у зв'язку з чим інститут фінансового контролю виступає як комплексний правовий інститут. Але специфіка фінансової діяльності, що є об'єктом зазначеного виду контролю, дає підставу зробити висновок, що переважно інститут фінансового контролю належить до галузі фінансового права.

Тема 1. Теоретико-правові засади фінансового контролю в Україні.

1. Поняття та зміст фінансового контролю.
2. Принципи здійснення фінансового контролю.
3. Система фінансового контролю та її складові.
4. Види фінансового контролю.

Основний зміст

1. Поняття та зміст фінансового контролю.

Історична еволюція самого терміна «контроль» в українській мові, як відомо, походить від французького «controle» (від середньовічного латинського «contra rotulus» – протиставлення, співставлення), однак сутнісні ознаки діяльності, що включає це поняття, були відомими задовго до набуття терміном сучасного значення, а, отже, безпосередня прив'язка до терміна не може вичерпувати усі змісти, що їх містить сучасне поняття «контроль».

Контроль можна розглядати, з однієї сторони, як частина цілого, а з іншої – як ціле, що складається з частин. У першому випадку можна розглядати фінансовий контроль як складову частину системи державного управління.

У процесі здійснення державного управління здійснюється низка **управлінських функцій**, які забезпечують замкнений цикл управління. До кількості загальних функцій державного управління відносяться планування, прогнозування, регулювання, керування, організація, координація і контроль. Таким чином однією з найважливіших функцій державного управління є контрольна діяльність, зокрема фінансовий контроль. Контрольна функція постійно супроводжує процес планування оскільки створення відповідних нормативів є початковою базою не лише планування, а й контролю, який і оцінює результати виконання планів, визначає ефективність і правильність планування, перевіряє його обґрунтованість.

Виконання контрольної функції залежить від належного здійснення функцій організації, керування, координації.

Таким чином, контрольна функція виникає і існує на кожному етапі управлінського процесу, тісно пов'язана з іншими функціями.

У випадку, коли контроль не пов'язаний з контрольним рішенням, він виступає в якості функції управління, яка дозволяє не лише виявити, але й запобігти помилкам і недолікам у роботі суб'єктів і об'єктів управління, а якщо контроль пов'язаний з конкретним рішенням і здійснюється перевірка його виконання, то він виступає в якості заключної стадії управлінського процесу.

При співвідношенні фінансового контролю і державного управління стає очевидним, що фінансовий контроль є способом досягнення конкретного завдання, що стоїть перед державою, це встановлення правопорядку і законності у сфері фінансової діяльності.

В сучасних умовах в Україні актуальними є проблеми, пов'язані з недостатньою дієвістю та ефективністю існуючої системи фінансового контролю, її відповідністю завданням сьогодення, тому вони потребують поглибленого вивчення та подальшого реформування.

Метою фінансового контролю в загальному вигляді є своєчасне виявлення відхилень від прийнятих стандартів, порушень принципів законності, ефективності, доцільності і економності управління фінансовими ресурсами, встановлених чинним законодавством, що дозволило у кожному конкретному випадку внести відповідні корективи, посилити відповідальність уповноважених осіб, отримати відшкодування збитків та перешкодити або ускладнити повторення виявлених порушень у майбутньому. На підставі результатів контролю державою вживаються відповідні заходи, які спрямовані на запобігання та викорінення цих порушень у майбутньому.

Фінансовий контроль є одним із видів державного контролю, який виступає як невід'ємний елемент державного управління. Він здійснюється на кожному з етапів фінансової діяльності, тобто при формуванні фондів грошових коштів, розподілі та використанні. Необхідно зазначити, що коли перші три стадії руху грошових коштів і фінансової діяльності послідовно відбуваються одне за одним, то для контролю характерна певна подвійність: по-перше, він має наскрізний характер і здійснюється на кожній стадії руху коштів; по-друге, виступає як підсумковий етап у русі фінансових ресурсів держави. Таким чином фінансовий контроль у різноманітних формах пронизує всю фінансову діяльність.

У той же час слід підкреслити, що фінансам як економічній категорії, окрім розподільної і регулюючої, властива також і контрольна функція. Вона виявляється як при контролі розподілу валового внутрішнього продукту, так і при витрачанні публічних грошових фондів відповідно до їх цільового призначення. Все це свідчить про те, що контрольна функція фінансів є об'єктивною основою фінансового контролю.

Фінансовий контроль це спеціальний державний контроль, що здійснюється як діяльність фінансових органів, їх посадових осіб та інших уповноважених суб'єктів з забезпечення законності, дотримання фінансової дисципліни та доцільності і ефективності при мобілізації, розподілі та використанні фондів грошових коштів та пов'язаних з ними матеріальних засобів.

Тобто сутність фінансового контролю полягає в тому, що він являє собою систему органів і заходів з перевірки законності та цілеспрямованості дій у галузі утворення, розподілу й використання грошових фондів держави та органів місцевого самоврядування, одну з форм державного контролю, що сприяє забезпеченню законності, охорони власності, правильному ефективному й економічному використанню бюджетних, власних коштів, і допомагає виявляти порушення фінансової дисципліни.

В свою чергу фінансова дисципліна є однією із сторін правопорядку і законності у сфері фінансів. **Під фінансовою дисципліною** необхідно розуміти сукупність вимог, встановлених законодавством щодо функціонування фінансового механізму держави та обов'язок дотримуватись їх всіма учасниками фінансових правовідносин. Іншим словами, це суворе і точне дотримання всіма учасниками фінансової діяльності своїх обов'язків, що витікають з розпоряджень держави, які регулюють порядок формування, розподілу та використання публічних грошових фондів.

Фінансовому контролю в управлінні фінансами держави повинні бути притаманні такі **рис**: 1) здійснення всіма органами управління в межах їхньої компетенції; 2) забезпечення перевірки відповідності та виконання нормативно встановлених завдань і рішень; 3) спрямованість на цільове, раціональне й більш ефективне використання фінансових ресурсів держави; 4) підвищення ефективності роботи державних органів управління шляхом удосконалення їх структури.

Ефективний фінансовий контроль сприяє прискоренню економічного і соціального розвитку держави, раціональній організації використання всіх наявних ресурсів, забезпеченню збереження загальнодержавної і муніципальної власності. У цьому зв'язку слід звернути увагу на **основні функції** фінансового контролю. До них слід віднести: регулюючу, правоохоронну, профілактичну та інформаційну. Саме через ці правові засоби фінансовий контроль безпосередньо впливає на суспільні відносини, виявляється його активний, наступальний характер.

Сутність фінансового контролю розкривається в **основних завданнях**, що ставляться перед ним. До завдань фінансового контролю можна віднести: 1) перевірка своєчасності і повноти виконання підконтрольними суб'єктами фінансових зобов'язань перед державою та органами місцевого самоврядування; 2) перевірка виконання органами державної влади і місцевого самоврядування покладених на них функцій з формування, розподілу та використання грошових фондів; 3) перевірка дотримання правильності здійснення фінансових операцій, збереження грошових коштів і матеріальних ресурсів; 4) перевірка правильності, доцільності, результативності та ефективності використання публічних грошових фондів; 5) виявлення та усунення порушень фінансової дисципліни; 6) попередження порушень законності у сфері фінансової діяльності, забезпечення відшкодування матеріального збитку, виявлення винних осіб і притягнення їх до відповідальності; 7) виявлення внутрішніх резервів виробництва – підвищення його ефективності, найбільш економного використання матеріальних ресурсів та грошових коштів.

Таким чином основним завданням фінансованого контролю є виявлення, усунення та попередження порушень у фінансовій діяльності.

Слід чітко розмежовувати об'єкт та предмет фінансового контролю, оскільки ці поняття нетотожні. **Об'єкт** фінансового контролю не обмежується перевіркою тільки грошових фондів. Він також охоплює і матеріальні, і природні, і трудові й інші ресурси держави, оскільки їх використання здійснюється в грошовій формі або опосередковане нею.

Предметом фінансового контролю виступають інформація, первинні документи та показники, що містять відомості про фінансово-господарську діяльність підконтрольного суб'єкта.

Деякі вчені вважають, що об'єктами фінансового контролю виступають особи, які знаходяться у сфері фінансової діяльності держави, а саме: державні органи, державні юридичні особи, недержавні юридичні особи, громадяни. Предмет фінансового контролю – поведінка об'єктів контролю з точки зору дотримання ними своїх обов'язків, як учасників фінансової діяльності, але це твердження є спірним.

2. Принципи здійснення фінансового контролю.

Серед основних принципів фінансового контролю, зафіксованих у **Лімській декларації** керівних принципів контролю, прийнятій IX Конгресом Міжнародної організації вищих контрольних органів (INTOSAI) у жовтні 1977 р., були передбачені такі: 1) незалежність фінансового контролю як невід'ємного атрибуту демократії та обов'язкового елемента управління фінансовими ресурсами; 2) законодавче закріплення незалежності органів фінансового контролю; 3) визначення необхідності здійснення попереднього контролю і контролю за фактичними результатами; 4) наявність внутрішнього та зовнішнього контролю як обов'язкової умови існування фінансового контролю; 5) гласність і відкритість контрольних органів з обов'язковою вимогою дотримання комерційної та іншої таємниці, що захищається законом.

Варто наголосити на тому, що у Декларації зазначені принципи прямо не закріплені, вони виводяться зі змісту окремих статей, а також це не принципи фінансового контролю у чистому вигляді, а засади організації та діяльності вищого контрольного органу.

Зазначені принципи дістали подальше закріплення у національних законодавствах країн Європи, у тому числі й України. Зокрема, 8 червня 2001 р. у Києві керівниками вищих органів фінансового контролю держав – учасниць СНД на основі Лімської декларації було прийнято **Декларацію про загальні принципи діяльності вищих органів фінансового контролю держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав**. Серед принципів, на яких базується діяльність вищих органів фінансового

контролю, Декларація назвала законність, незалежність, об'єктивність, компетентність, оперативність, доказовість, гласність, додержання професійної етики.

Унаслідок реалізації завдань державного фінансового контролю відбувається зміцнення фінансової дисципліни всіх учасників фінансово-правових відносин. Юридична наука та чинне законодавство розробили й містять низку основоположних принципів здійснення фінансового контролю, використання яких дає змогу органам державного фінансового контролю в повному обсязі забезпечувати виконання своїх повноважень.

Діяльність держави базується на відповідних принципах. Оскільки фінансова діяльність є одним із видів діяльності держави, а фінансовий контроль – невід'ємною частиною фінансової діяльності, то можна стверджувати, що ці принципи властиві і фінансовому контролю. Таким чином, до принципів фінансового контролю належать; законність, системність, плановість, незалежність, об'єктивність, компетентність, гласність.

Поняття **принципу законності** можна трактувати як у вузькому, так і в широкому сенсі. У вузькому розумінні законність дій або діяльності – це їхня відповідність нормативно-правовим актам. Іншими словами, дотримання принципу законності – це виконання законів і підзаконних актів.

Принцип системності – полягає у сконцентрованості заходів, що визначає максимальне зосередження усіх заходів системи фінансового контролю на досягнення її основної мети, яка полягає у передбаченні й виявленні порушень фінансового права; комплексності дій, спрямованих на розвиток контрольних органів на усіх рівнях системи управління з урахуванням їх взаємозв'язків та взаємодоповнюваності; визначення вирішальної ланки, що означає визначення тих організаційних заходів, які необхідно здійснити в першу чергу і визначення тих, які можуть бути реалізовані пізніше.

Принцип плановості є ще одним принципом фінансової діяльності держави. Сутність цього принципу в тому, що вся фінансова діяльність держави базується на основі цілісної системи фінансово-планових актів, структуру, порядок складання, затвердження и виконання яких визначають відповідні нормативні акти. Планування фінансової діяльності сприяє й належному здійсненню фінансового контролю, який, в

основному, також має планомірний характер. Принцип планування властивий всім органам фінансового контролю, оскільки від належного планування їхньої діяльності залежить повне і своєчасне виконання відповідних завдань і функцій.

Принцип незалежності означає, що органи фінансового контролю незалежні в частині здійснення контрольно-ревізійної діяльності від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також від політичних та інших суспільних об'єднань. Вплив на органи державного фінансового контролю з метою зміни результатів контрольно-ревізійної діяльності не допускається й карається відповідно до закону, а це означає недопустимість якогось силового матеріального чи морального впливу на суб'єкт контролю.

Принцип об'єктивності контролю передбачає аналіз реальних фактів та всебічність їх розгляду. Принцип об'єктивності визначає правильне, повне й об'єктивне пояснення результатів контролю на основі зіставлення змісту перевірених фактів із законами, основними положеннями, інструкціями та розпорядженнями керівних органів.

Принцип компетентності впливає з наявності принципу об'єктивності, оскільки для об'єктивного прийняття відповідних рішень у сфері фінансового контролю посадові особи контрольних органів повинні бути професіоналами своєї справи, тобто мати відповідну освіту, мати досвід та відповідні навички у здійсненні фінансового контролю.

Принцип гласності означає відкритість і доступність для суспільства й засобів масової інформації відомостей про результати контрольно-ревізійних та експертно-аналітичних заходів, проведених у рамках державного фінансового контролю за умови збереження державної, комерційної або іншої охоронюваної законом таємниці.

3. Система фінансового контролю та її складові.

Під системою розуміють сукупність елементів, взаємозв'язок і упорядкованість яких дозволяє розглядати їх як цілісність.

Потрібно звернути увагу на співвідношення поняття «система фінансового контролю» та «система органів фінансового контролю». Під системою органів фінансового контролю розуміють побудову. Це поняття означає сукупність органів, що здійснюють фінансовий контроль, у їх взаємодії та взаємозв'язку. Тобто це не

підсумовування повноважень окремих ланок фінансового контролю, а їх інтеграція, взаємодія і взаємозалежність.

Слід звернути увагу на те, що в Україні відсутня єдина система органів фінансового контролю. Діючі органи фінансового контролю в структурному відношенні представлені декількома підсистемами, які не об'єднані в єдину систему, хоча вони і взаємодіють у передбачених законодавством випадках.

Система фінансового контролю включає такі елементи: нормативно-правове забезпечення, контролюючі суб'єкти, тобто органи фінансового контролю, підконтрольні суб'єкти, процедуру здійснення фінансового контролю і практика правозастосування.

Як свідчить вивчення законодавчих та нормативних актів, що стосуються функціонування системи фінансового контролю, потребують докорінного вдосконалення положення Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», який на сьогодні не забезпечує чіткість у взаємодії контролюючих органів у фінансовій сфері. Він повинен був би встановлювати основні поняття контролю як системи в цій сфері, конкретно розподіляв би функції та повноваження між органами державної влади та місцевого самоврядування, регламентував правовідносини між суб'єктами та об'єктами контролю. Бюджетний кодекс України теж не врегульовує цих питань. Норми діючих законів та нормативно-правових актів у сфері державного фінансового контролю не завжди узгоджуються між собою. Наслідком безсистемності у правовому полі стала певною мірою розбалансована система органів, що здійснюють державний фінансовий контроль та аудит.

Діяльність державних органів, що здійснюють контрольні, контрольно-ревізійні, наглядові і фіскальні дії щодо бюджетних коштів та публічних фінансів в цілому, регламентується окремими спеціальними законами і нормативно-правовими актами. Так, стаття 20 Податкового кодексу України закріплює права лише таких контролюючих органів, як податкові та митні. Статтею 98 Конституції України визначено повноваження Рахункової палати як органу, що здійснює контроль за використанням коштів лише державного бюджету. Контролюючи його виконання в частині видатків, Рахункова палата, як орган державного фінансового контролю, теж не контролює доходи бюджетів України. Контрольні повноваження Національного банку України в сфері банківської

справи визначені Законом України «Про Національний банк України». Здійснення валютного нагляду регламентується Законом України «Про валюту та валютні операції» та Постановою Правління Національного банку України «Про валютний нагляд». Здійснення аудиторського контролю здійснюється на підставі положень Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність».

Організаційно-правові засади здійснення **державного внутрішнього фінансового контролю** в Україні базуються на: 1) положеннях Бюджетного кодексу України, якими на законодавчому рівні визначено сутність понять «внутрішній контроль» і «внутрішній аудит»; 2) розділі IX Стратегії розвитку системи управління державними фінансами проблемам та ризикам, який присвячений завданням та заходам, спрямованим на розвиток державного внутрішнього фінансового контролю, очікуваним результатам від їх реалізації; 3) Порядку утворення структурних підрозділів внутрішнього аудиту та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, де визначено основні завдання, функції, права підрозділів внутрішнього аудиту, порядок їх утворення, критерії визначення чисельності внутрішніх аудиторів, вимоги щодо складання звіту за результатами діяльності підрозділів внутрішнього аудиту та їх зовнішнього оцінювання; 4) Стандартах внутрішнього аудиту, які регламентують єдині підходи до організації та проведення внутрішнього аудиту, підготовки аудиторських звітів, висновків та рекомендацій, здійснення оцінки якості внутрішнього аудиту; 5) Кодексі етики працівників підрозділу внутрішнього аудиту, де окреслено морально-етичні принципи професійної діяльності та правила поведінки працівників підрозділу внутрішнього аудиту.

Сукупність всіх правових норм, що регламентують здійснення фінансового контролю складають **інститут фінансового контролю**. Інститут фінансового контролю є самостійним інститутом фінансового права як галузі права, який відноситься до її загальної частини, хоча має складну структуру, оскільки складається з фінансово-правових норм, що включені як в загальну, так і в особливу частину.

Суб'єктами фінансового контролю виступають або безпосередньо державні органи, наділені владними повноваженнями через свій правовий статус, або, в деяких випадках недержавні суб'єкти, які діють від імені і за дорученням держави, чиї владні повноваження виникають на основі цього доручення.

Держава в особі органів державної влади є суб'єктом фінансового контролю. В різних обсягах та формах фінансовий контроль здійснюється усіма органами державного управління. При цьому державні інституції, наділені контрольними повноваженнями і для яких фінансовий контроль є основною діяльністю, складають певну систему органів державного фінансового контролю.

Як і в інших державах, фінансовий контроль в Україні здійснюється органами законодавчої влади, органами виконавчої влади, спеціальними органами державного фінансового контролю, а також недержавними спеціалізованими організаціями.

За ознаками ініціювання та здійснення контролю суб'єкти державного регулювання поділяють на дві групи: ті, що здійснюють загальний, і ті, які здійснюють спеціалізований державний фінансовий контроль.

До суб'єктів контролю першої групи належать ті органи державної влади та управління, які є й ініціаторами, і виконавцями контролю, до того ж не тільки в галузі фінансів. Здійснення специфічних контрольних повноважень ними делегується підпорядкованим їм спеціалізованим структурам. Наприклад, функції зі здійснення постійного контролю за надходженням та використанням коштів державного бюджету Парламент України делегував Рахунковій палаті України. Кабінет Міністрів України і Міністерство фінансів України, у свою чергу, делегували функції зі здійснення поточного контролю за видатками державного бюджету Державній казначейській службі України, а наступного контролю – Державній аудиторській службі України. Функції фіскального контролю за діяльністю платників податків покладено на Державну податкову службу України.

Передусім до суб'єктів, що здійснюють загальний державний фінансовий контроль, треба віднести Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Міністерство фінансів України.

У цілому суб'єкти контролю, яким нормативно-правовими актами делеговано функції зі здійснення постійного контролю у сфері фінансів, належать до суб'єктів контролю другої групи. Відмінність цих суб'єктів полягає в тому, що за результатами їх роботи управлінські рішення переважно приймають суб'єкти контролю першої групи (тобто органи представницької і виконавчої влади).

Органи фінансового контролю в Україні діють у своїй основі відокремлено, відсутня система їх взаємодії і координації, в результаті чого деякі сторони управління бюджетними коштами залишаються поза контролем, відбувається невинуватене дублювання функцій. Внаслідок цього не тільки розвивається відповідальність контролюючих органів, але й відбувається нераціональне витрачання виділених на контроль бюджетних коштів. З метою мінімізації витрат на державний фінансовий контроль необхідне ретельне координування і узгодження контрольних заходів, що здійснюються різними контролюючими органами.

4. Види фінансового контролю.

Вид контролю – складова частина системи контролю із властивим їй змістом, призначена для здійснення функції контролю згідно зі своїми завданнями, правами та обов'язками. Вид може трактуватися як похідне поняття, що має усі властивості більш загального поняття, але володіє деякими специфічними властивостями, які відокремлюють його від інших явищ даного типу. Існують різні види фінансового контролю, що викликано багатогранністю функцій фінансового контролю.

Цілком слушним є твердження, що різновиди контролю характеризуються низкою ознак, притаманних елементам контролюючої системи: суб'єкт – контрольні дії – об'єкт.

В залежності від часу здійснення фінансовий контроль поділяється на: попередній, поточний та наступний. **Попередній** фінансовий контроль – це контроль, що здійснюється до моменту здійснення адміністративної чи фінансової діяльності, відповідних дій, що мають фінансово-правові наслідки. Це дозволяє попередити можливі порушення до моменту їх виникнення. **Поточний** (оперативний) фінансовий контроль – проводиться в короткі проміжки часу, тобто в процесі здійснення фінансово-господарських операцій. **Наступний** (ретроспективний, заключний) фінансовий

контроль – охоплює фінансово-господарську діяльність за минулий період. Основний його зміст – перевірка виконання планів по кількісних і якісних показниках, дотримання законодавства, збереження коштів, законності управлінських рішень. Лише застосування усіх зазначених видів фінансового контролю в їх єдності та взаємозв'язку робить фінансовий контроль систематизованим і підвищує його ефективність.

За сферами, або за предметною спрямованістю, фінансовий контроль поділяється на: бюджетний, податковий, митний, банківський, валютний.

В залежності від суб'єктів, що наділені контрольними повноваженнями, фінансовий контроль поділяється на: державний, муніципальний та недержавний.

В свою чергу **державний** фінансовий контроль в залежності від обсягу контрольних повноважень контролюючих суб'єктів поділяється на загальнодержавний та відомчий. Загальнодержавний фінансовий контроль має надзвичайно важливе значення, від його організації і дієвості багато в чому залежить шляхи економічного розвитку суспільного виробництва, рівень добробуту населення. Він поділяється на: контроль, що здійснюється органами загальної компетенції, та контроль, що здійснюється органами спеціальної компетенції. Відомчий фінансовий контроль – це контроль, що застосовується тільки по відношенню до підвідомчих підприємств та організацій. Він поділяється в залежності від ступеня охоплення підконтрольного суб'єкта на: внутрішньовідомчий (контроль, що здійснюється в межах відповідного окремого відомства спеціально створеним суб'єктом) та внутрішньогосподарський (контроль, що здійснюється в межах окремого суб'єкта господарювання відповідною посадовою особою, або структурним підрозділом цього ж суб'єкта).

Недержавний фінансовий контроль поділяється на: громадський (здійснюється громадськими організаціями (партіями, рухами, профспілками), аудит (здійснюється приватними аудиторами та аудиторськими компаніями) та внутрішньогосподарський (контроль, що здійснюється в межах окремого суб'єкта господарювання відповідною посадовою особою, або структурним підрозділом цього ж суб'єкта).

За спрямованістю контрольних дій залежно від ідентифікації контролюючого та підконтрольного суб'єкта фінансовий контроль поділяється на внутрішній та зовнішній. Контролюючі суб'єкти зовнішнього фінансового контролю не входять до організаційної

структури підконтрольного їм суб'єкта. Що ж стосується зовнішнього фінансового контролю, то кожен державний орган чи організація мають у своєму складі власний підрозділ внутрішнього контролю. Який повинен обов'язково підпорядковуватись керівництву організації, у складі якої він створений. Проте він повинен володіти максимально можливою функціональною та організаційною незалежністю в середині органу, до складу якого він входить.

За характером контрольних дій, або критерієм плановості, фінансовий контроль буває плановий та позаплановий.

За обсягом охоплення об'єкту контролю фінансовий контроль буває повний, вибірковий та тематичний.

За місцем здійснення фінансовий контроль поділяється на виїзний та дистанційний.

За методикою здійснення, або за джерелом інформації, фінансовий контроль поділяється на: камеральний, документальний та фактичний.

В залежності від ступеня ініціювання контролю виокремлюють обов'язковий (здійснюється на підставі вимог нормативно-правових актів, за рішенням уповноважених органів, правоохоронних органів) та ініціативний фінансовий контроль (здійснюється на підставі рішень господарюючих суб'єктів).

Тема 2. Процес фінансового контролю в Україні

1. Поняття та зміст процесу фінансового контролю.
2. Характеристика стадій процесу фінансового контролю.
3. Форми і методи фінансового контролю.

Основний зміст

1. Поняття та зміст процесу фінансового контролю.

Процес фінансового контролю є **різновидом юридичного процесу**. В енциклопедичній літературі найчастіше зустрічається таке визначення: «юридичний процес (лат. processus – проходження, просування) – визначена законом процедура застосування матеріальних правових норм (виборчий процес, бюджетний процес, законодавчий процес та інші). У вузькому розумінні – встановлена законом процедура провадження у кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних та інших справах. У довідниковій літературі термін «процес» здебільшого тлумачиться як: 1) послідовна зміна станів, стадій розвитку; 2) сукупність послідовних дій для досягнення якого-небудь результату.

Поняття та зміст категорії «юридичний процес» досліджувалися багатьма вченими протягом тривалого часу, проте й досі серед науковців немає єдиної думки із цього приводу. Найчастіше досліджуються такі категорії юридичного процесу, як процесуальна форма, процесуальне провадження, процесуальні режими, процесуальні стадії, особливості процесуальних норм та процесуальних правовідносин. Спочатку поняття «процес» пов'язувалося з юрисдикційною діяльністю компетентних органів, але згодом, у другій половині ХХ ст. у ході наукової дискусії було запропоновано компромісне поняття процесу, сутність якого полягає в тому, що процесом вважається не лише діяльність уповноважених органів, пов'язана з можливістю застосування заходів державного примусу, але й будь-яка правозастосовча діяльність, пов'язана з реалізацією матеріальних правових норм різних галузей права.

Також юридичний процес розглядають дещо під іншим кутом зору, пов'язуючи його із соціальним процесом, і зазначають, що юридичний процес – це врегульований процесуальними нормами порядок діяльності компетентних державних органів, який являє собою систему процесуальних дій з підготовки та прийняття юридичних рішень

загального чи індивідуального характеру. За своєю природою юридичний процес є різновидом соціального процесу, це форма перетворення юридичних ідеальних моделей, закріплених у національному законодавстві, в реальну систему правовідносин з її процедурною стороною, спрямованою на досягнення юридичного результату. Але, на відміну від інших видів соціального процесу, юридичний процес має певні ознаки, які дозволяють виокремити його специфіку. Специфіка юридичного процесу проявляється в тому, що він: має юридичну природу; регламентується нормами національного законодавства; являє собою владну діяльність компетентних органів та посадових осіб; складається із певних стадій; фіксується в документально оформлених правових актах.

Юридичний процес завжди відбувається у межах процесуальної форми, тобто полягає у послідовності певних дій за наявності відповідних передумов. В Україні процесуальна форма визначається кодексами та іншими нормативно-правовими актами. Відповідними нормами встановлено учасників юридичного процесу, розподілено функції, встановлено відповідні права та юридичні обов'язки. Структура юридичного процесу, а також окремі види процесів і тепер не мають свого єдиного та одноманітного визначення. Найчастіше структуру юридичного процесу в загальному вигляді визначають як сукупність проваджень та процедур. Так, юридичний процес містить у собі судові та не судові процеси, які складаються із сукупності послідовних однопорядкових процедур.

Вбачається, що юридичний процес необхідно розглядати в широкому сенсі. Таке розуміння юридичного процесу дозволяє стверджувати, що одним із видів юридичного процесу є процес фінансового контролю, якому також притаманні такі ознаки юридичного процесу, як стадійність, послідовність стадій, обов'язкова наявність державно-владного суб'єкта, правова природа процесу, чітка правова регламентація.

Таким чином «**процес фінансового контролю**» – сукупність послідовних дій, здійснюваних уповноваженими суб'єктами з метою забезпечення законності та дотримання фінансової дисципліни підконтрольними суб'єктами при здійсненні ними фінансової діяльності.

Процес фінансового контролю щоразу поновлюється, проходячи одні й ті ж самі стадії.

На кожній стадії процесу фінансового контролю вирішуються питання, які в інший час не можуть бути вирішеними.

Стадії процесу фінансового контролю відбуваються послідовно і цей порядок змінити неможливо. Лише суворий порядок проходження всіх стадій процесу фінансового контролю, що врегульований нормами права, дозволяє реалізувати завдання, що ставляться перед контролем.

Стадії процесу фінансового контролю є взаємопов'язаними за своїм змістом та діями, а також взаємообумовленими, оскільки наступна стадія не може розпочатися без логічного завершення попередньої. Їх послідовність встановлена не лише нормативно, але й визначена логічно природою самого процесу. До того ж обов'язково мають бути здійснені всі стадії, тобто кожна стадія процесу фінансового контролю є обов'язковою.

Теоретики, аналізуючи природу юридичного процесу, зазначають, що на кожній із стадій процесу обов'язковими є такі елементи: відносно самостійне завдання, на вирішення якого спрямовано дії, що об'єднуються у тій або іншій стадії; специфічний склад дій, що неодмінно включає встановлення або аналіз фактичних обставин, реалізацію відповідної юридичної норми для вирішення певного питання; юридичні документи, в яких відображуються та закріплюються підсумки вчинених у межах цієї стадії дій. Таке твердження є слушним і знаходить своє підтвердження також і стосовно процесу фінансового контролю.

Слід зазначити, що на кожній **стадії процесу фінансового контролю** перед суб'єктами стоять певні, конкретні цілі та завдання, тому кожна стадія являє собою завершений етап процесу, який увінчується певним юридичним фактом – складанням фінансово-правового документа або прийняттям рішення, що має певні економіко-правові наслідки.

У загальному вигляді вони постають як:

- 1) визначення об'єкту контролю.
- 2) здійснення контрольних дій та оформлення результатів;
- 3) аналіз отриманих результатів, їх оцінка та прийняття відповідного рішення;
- 4) виконання приписів контролюючого суб'єкта.

Слід зазначити, що четверта стадія може і не здійснюватись, в разі якщо не було виявлено порушень приписів діючого законодавства.

2. Характеристика стадій процесу фінансового контролю.

На першій стадії процесу фінансового контролю відбувається визначення підконтрольного суб'єкта, на якого будуть спрямовані контрольні дії, визначення мети, форм та методів здійснення фінансового контролю.

Визначення підконтрольного суб'єкта залежить від того чи це плановий, чи позаплановий фінансовий контроль.

Плановий фінансовий контроль здійснюється не частіше ніж один раз на рік.

Так, в разі здійснення **планового фінансового контролю** підконтрольний суб'єкт визначається на підставі плану проведення контрольної-ревізійної роботи відповідного контролюючого суб'єкта. Як правило такий план розробляється та затверджується щодо кожного контролюючого органу на річний період або на відповідний квартал з зазначенням термінів та підконтрольних суб'єктів. Так, наприклад, Державна податкова служба України розробляє та затверджує план проведення планових перевірок на рік. Всі платники податків поділяються на три групи в залежності від ступеня податкового ризику: платники податків з низьким податковим ризиком, платники податків з середнім податковим ризиком та платники податків з високим податковим ризиком. Щодо платників податків першої групи проводиться планова перевірка один раз на три роки, другої групи – один раз на два роки, третьої групи – щороку.

При здійсненні **позапланового фінансового контролю** підконтрольний суб'єкт визначається при наявності відповідних підстав, передбачених діючим законодавством, як правило ці підстави пов'язані з порушенням нормативних приписів.

Фінансовий контроль щодо відповідного підконтрольного суб'єкта не може перевищувати 30 днів. В разі якщо декілька органів фінансового контролю планують здійснення у звітному періоді фінансового контролю щодо одного і того ж самого підконтрольного суб'єкта, то вони реалізують свої повноваження одночасно шляхом координації та узгодження.

Після визначення підконтрольного суб'єкта, мети фінансового контролю, питань, що будуть досліджуватись, форм та методів фінансового контролю, посадових осіб що будуть безпосередньо здійснювати контрольні дії оформлюється акт-направлення. Акт-направлення оформлюється на кожну посадову особу яка буде приймати участь у

здійснені контрольних дій. При цьому у ньому зазначається найменування підконтрольного суб'єкта, дату початку та закінчення контрольних дій.

Підконтрольні суб'єкти повинні бути сповіщені про здійснення планового фінансового контролю не пізніше ніж за десять днів до його почасту. Сповіщення за 10 днів не здійснюється при здійсненні позапланового фінансового контролю, а також коли перевіряється дотримання законодавства щодо здійснення валютних та касових операцій.

Друга стадія процесу фінансового контролю починається з моменту прибуття посадової особи контролюючого суб'єкта до підконтрольного суб'єкта. Він повинен надати посвідчення та акт-направлення з метою перевірки його особи та відповідності покладених на нього повноважень. Після цього контролюючий суб'єкт розписується в журналі реєстрації перевірок підконтрольного суб'єкта. При цьому ведення цього журналу не є обов'язком підконтрольного суб'єкта, але в разі його наявності посадова особа повинна в ньому розписатися.

Після цього здійснюються контрольні дії. Підконтрольний суб'єкт повинен забезпечити можливість здійснення контрольних дій, надати робоче місце, копійвальну та іншу необхідну техніку, надавати необхідні документи та відомості, забезпечити доступ до приміщень та ін. В разі виявлення порушень діючого законодавства контролюючий суб'єкт має право вимагати письмові або усні пояснення від працівників та посадових осіб підконтрольного суб'єкта.

За результатами фінансового контролю **оформлюється відповідний акт** (акт ревізії, акт перевірки, висновок). Він оформлюється в декількох примірниках та складається з двох частин: вступної та констатуючої. У вступній частині зазначаються підстава для проведення контролю, повна назва підконтрольного суб'єкта, його місцезнаходження, відомості про організаційно-правову форму та форму власності, дати початку і закінчення ревізії, період, який підлягав контролю, перелік посадових осіб контролюючого органу та залучених спеціалістів, що проводили контрольні дії, перелік посадових осіб, які відповідали за фінансово-господарську діяльність підконтрольного суб'єкта у період, що підлягав контролю. У констатуючій частині наведено інформацію про отримані результати в розрізі кожного питання із зазначенням, за який період, яким способом (вибірковим, суцільним) та за якими документами перевірено ці питання, висновок про наявність або відсутність порушень законодавства, а також у разі наявності

визначений в установленому законодавством порядку розмір збитків, завданих державі чи об'єкту контролю внаслідок таких порушень.

Після оформлення акту він підлягає обов'язковій реєстрації у відповідному журналі контролюючого суб'єкта.

Після цього здійснюється **аналіз отриманих результатів**, їх оцінка та прийняття відповідного рішення. На цій стадії, в разі виявлення порушень, приймається рішення щодо міри відповідальності, яка буде застосована до порушника.

В разі виявлення порушень контролюючим органом підконтрольному суб'єкту висуваються вимоги щодо їх усунення із зазначення строку зворотного інформування. Про усунення виявлених фактів порушення законодавства підконтрольний суб'єкт у визначений строк повинен проінформувати контролюючий орган з поданням завірених первинних, розпорядчих та інших документів, що підтверджують усунення порушень.

Контролюючі органи здійснюють контроль за усуненням підконтрольними суб'єктами порушень законодавства за результатами аналізу їх зворотного інформування про вжиті заходи, а також під час здійснення фінансового контролю у майбутньому. На підставі їх аналізу та узагальнення вносяться пропозиції щодо усунення причин і умов, що сприяли порушенню законодавства.

3. Форми і методи фінансового контролю.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день не існує чіткого розмежування понять «вид», «форма» та «метод» фінансового контролю як на законодавчому рівні, так і не має єдності з цього питання серед науковців, що обумовлює різні підходи до розуміння цих понять.

Деякі вчені до методів фінансового контролю відносять ревізію, перевірку, інспектування, спостереження, обстеження, аудит та інші. Інші, в свою чергу, їх відносять до форм фінансового контролю.

Форма фінансового контролю – це зовнішнє вираження та організація контрольних дій, спрямованих на виконання функцій фінансового контролю. Метод фінансового контролю – конкретний прийом, спосіб здійснення контрольних заходів.

Головною відмінною рисою методів фінансового контролю від його форм є те, що методи не мають самостійного значення і не можуть використовуватися відокремлено від будь-якої певної форми фінансового контролю.

Таким чином **основними формами фінансового контролю** є ревізія, перевірка, обстеження, спостереження, облік, аудит та фінансовий моніторинг.

Методами фінансового контролю є конкретні способи здійснення контрольних заходів. При здійсненні фінансового контролю застосовуються як загальнонаукові методи – аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія і порівняння, так і спеціальні: економічний та документальний аналіз, фактичне дослідження, математичний підрахунок інвентаризація, контрольний обмір.

Вибір форм і методів залежить від того, які цілі та завдання стоять перед контролюючим органом, а також від специфіки діяльності підконтрольного суб'єкта та від інших умов.

Ревізія – форма фінансового контролю, що пов'язана із повним, всебічним, комплексним, системним та об'єктивним обстеженням фінансово-господарської діяльності підконтрольного суб'єкта. Це є система контрольних дій, при якій за певний період і згідно з затвердженою програмою перевіряється відповідний суб'єкт на предмет економічної ефективності його фінансово-господарської діяльності, законності, достовірності і доцільності, ефективності господарських і фінансових операцій.

У порівнянні з перевіркою ревізія носить більш комплексний характер, так як охоплює всю діяльність підприємства.

Ревізії можна класифікувати за різними підставами:

1) **за джерелами інформації**: документальні (включають в себе лише перевірку різних фінансових документів, у тому числі рахунків, платіжних відомостей, ордерів, чеків, звітів, кошторисів) та фактичні (досліджується вся сукупність сторін фінансово-господарської діяльності) ревізії;

2) **за способом призначення**: планові (заходи фінансового контролю здійснюються на основі річних планів) та позапланові (призначаються на підставі розпоряджень керівника контрольного органу, а також за мотивованим зверненням правоохоронних органів, скаргами, заявами і зверненнями громадян);

3) **за критерієм досліджуваного періоду:** фронтальні, або повні, (перевіряється вся фінансова діяльність підконтрольного суб'єкта за якийсь певний цільний період часу) і вибіркові, або часткові, (перевіряється фінансово-господарська діяльність тільки за якийсь певний короткий проміжок часу);

4) **за ступенем охоплення:** комплексні (перевіряється фінансова діяльність підконтрольного суб'єкта в різних сферах і, як правило, у них беруть участь ревізори одночасно декількох контролюючих органів) і тематичні (проводиться обстеження якої-небудь однієї сфери фінансової діяльності підконтрольного суб'єкта).

За загальним правилом забороняється проведення повторних ревізій за той же період, що перевірявся по одних і тих же питань, за винятком ряду випадків.

При проведенні ревізій посадові особи контролюючого суб'єкта не повинні втручатися в оперативну діяльність об'єктів, а також оприлюднювати свої висновки до завершення ревізії та оформлення її результату у вигляді акта (довідки) або ув'язнення. По закінченні ревізії членами комісії складається акт ревізії – документ, який має важливе юридичне значення. Він підписується особами, що проводили ревізію, а також керівником та головним бухгалтером підконтрольного суб'єкта.

Результати ревізії, що викладаються в акті ревізії, повинні підтверджуватися документами (копіями документів), результатами контрольних дій і зустрічних перевірок, поясненнями посадових, матеріально відповідальних та інших осіб підконтрольного суб'єкта, іншими матеріалами.

На основі акта ревізії вживаються заходи щодо усунення виявлених порушень фінансової дисципліни, відшкодування завданих матеріальних збитків, винні притягуються до відповідальності, розробляються пропозиції щодо попередження порушень.

Перевірка – форма фінансового контролю, тобто система контрольних дій, що пов'язана із одноразовим обстеженням і документальним та фактичним вивченням законності окремих ділянок фінансово-господарської діяльності підконтрольного суб'єкта, достовірності його обліку і звітності за певний період.

Перевірка є найбільш поширеною і найбільш регламентованою формою фінансового контролю. Можливо виокремити такі **види перевірок**, як: 1) за джерелами інформації: документальні та фактичні; 2) за способом призначення: планові та

позапланові; 3) за критерієм досліджуваного періоду: повні і вибіркові (часткові); 4) за ступенем охоплення: комплексні і тематичні; 5) за підставою призначення: повторні та додаткові; 6) за місцем проведення: виїзні та камеральні.

Окремо слід виокремити «зустрічну» перевірку, за якою первинні документи або звітні дані зіставляються з аналогічними або взаємозалежними даними підприємства-контрагента.

Обстеження – це збір даних з різних джерел, що мають безпосереднє відношення до предмета або діяльності підконтрольного суб'єкта, їх аналіз і оцінка стану певної сфери діяльності підконтрольного суб'єкта. Спеціальними прийомами спостереження є опитування та анкетування. Результати обстеження оформлюються висновком.

Спостереження – це сукупність дій, яка має на меті загальне ознайомлення зі станом фінансово-господарської діяльності підконтрольного суб'єкта і являє собою відстеження процесу або процедури, виконуваної іншими особами. Спостереження, як правило, передують застосуванню інших форм фінансового контролю.

Облік – це специфічна форма фінансового контролю, сфера застосування якої переважно обмежується діяльністю контролюючого суб'єкта щодо здійснення реєстрації підконтрольного суб'єкта або в інших випадках, визначених чинним законодавством (наприклад облік об'єктів оподаткування). Метою цієї форми є створення відповідної інформаційної бази, що дає можливість здійснювати фінансовий контроль у майбутньому.

Аудит – комплекс дій, що полягає у перевірці та аналізі органом фінансового контролю фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів на підстав показників правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності.

Фінансовий моніторинг – це спеціальна форма фінансового контролю, яка полягає у сукупності заходів, які здійснюються спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму.

Тема 3. Система суб'єктів фінансового контролю.

1. Правовий статус органів загальної компетенції як суб'єкти фінансового контролю та їх контрольні повноваження.
2. Органи спеціальної компетенції та їх контрольні повноваження.

Основний зміст

1. Правовий статус органів загальної компетенції як суб'єкти фінансового контролю та їх контрольні повноваження.

Коло суб'єктів фінансового контролю різноманітне. Кожен з них має певні повноваження. Визначення кола суб'єктів фінансового контролю залежить від певних умов, зокрема від того, на якому етапі фінансової діяльності здійснюється контроль, яка його мета, від того в чиїх інтересах він здійснюється, від сфери діяльності підконтрольного суб'єкта тощо.

В залежності від характеру компетенції всі суб'єкти поділяються на органи загальної компетенції, тобто ті, для яких фінансовий контроль є лише одним із напрямків їх діяльності, та органи спеціальної компетенції, які займаються виключно контрольною діяльністю.

До органів загальної компетенції належать Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України.

Верховна Рада України є вищим органом представницької влади в державі. Відповідно до ст. 85 Конституції України Верховна Рада України здійснює контрольні повноваження у сфері фінансової діяльності при прийнятті законів, пов'язаних з функціонуванням фінансів, при щорічному затвердженні Державного бюджету, під час виконання Державного бюджету, прийнятті рішення щодо звіту про виконання Державного бюджету. Вона здійснює фінансовий контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України, контролює створення і погашення державного внутрішнього та зовнішнього боргу, використання не передбачених Державним бюджетом позик, одержаних від іноземних держав, банків і міжнародних організацій.

Через постійні комітети Верховна Рада України здійснює парламентський контроль за витрачанням коштів органами виконавчої влади. У складі постійних комітетів

Верховної Ради України особливу роль відіграють спеціалізовані комітети – Комітет з питань бюджету і Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики, які здійснюють систематичний контроль за державними фінансами. При необхідності Верховна Рада України може створювати тимчасові слідчі комісії для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, у тому числі і у сфері фінансів.

Контрольні повноваження Верховної Ради України у сфері фінансів знаходять свій вияв і в заслуховуванні звітів Голови Національного банку України, якого вона призначила на посаду.

Враховуючи важливість сфери дії фінансів для забезпечення життєдіяльності держави, Верховна Рада України утворює спеціальний профільний орган фінансового контролю – Рахункову палату.

Президент України реалізує свої конституційні повноваження по вирішенню питань загальної контрольної компетенції, у тому числі й у сфері фінансів, при підписанні та офіційному оприлюдненні законів, прийнятих Верховною Радою України, виданні указів та розпоряджень в межах своїх повноважень.

Як глава держави Президент України є гарантом забезпечення конституційних прав і свобод громадян, гарантом законності у різних сферах суспільних відносин, у тому числі й у сфері здійснення фінансового контролю.

Для реалізації повноважень по забезпеченню контролю за використанням державних коштів Указом від 20 липня 1995 року, при Президенті України було створено Національний аудиторський комітет України. Він видав низку нормативно-правових актів, що регулюють порядок здійснення фінансового контролю. Прикладом можуть бути Указ «Про заходи щодо запобігання легалізації (відмивання) доходів одержаних злочинним шляхом» від 10 грудня 2001 № 1199, на підставі якого у наступному році був прийнятий відповідний закон, Указ «Про заходи щодо зміцнення банківської системи України та підвищення її ролі у процесах економічних перетворень» від 14 липня 2000 р. № 891/2000.

Відповідно до п. 15 ст. 106 Конституції України, Президент зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України задля з'ясування їх конституційності.

Кабінет Міністрів України здійснює контроль за державними фінансами в ході безпосередньої практичної реалізації фінансової політики України, державної політики в галузі ціноутворення і оплати праці, складання й виконання, здійснення загальнодержавних і міждержавних економічних програм, створення і керівництво діяльністю різних фондів, управління митною справою, при розробці і виконанні Державного бюджету, при визначенні обсягів фінансування науково-технічної сфери, утворенні і використанні державних резервних фондів, організації державного страхування, випуску державних внутрішніх позик і проведенні грошово-речових лотерей, додержання встановленого порядку ціноутворення.

Кабінет Міністрів України контролює також обслуговування державного боргу України, здійснює контрольні повноваження при забезпеченні раціонального використання державних валютних фондів, при складанні міжнародних угод і забезпеченні їх виконання.

Уся щоденна діяльність Кабінету Міністрів України нерозривно пов'язана з управлінням державними фінансами, а, значить – і з контролем за їх найбільшим раціональним витрачанням. У межах своїх повноважень уряд також здійснює відомчий державний контроль за фінансами міністерств та відомств загальної компетенції на предмет управління державними фінансовими ресурсами.

Так, постанови Кабінету Міністрів України регулюють порядок витрачання коштів, передбачених у Державному бюджеті на поточний рік, для виконання відповідних програм, надання субвенцій, здійснення контролю за витрачанням таких коштів.

2. Органи спеціальної компетенції та їх контрольні повноваження.

До органів спеціальної компетенції належать Міністерство фінансів України, Рахункова палата, Державна податкова служба України, Державна аудиторська служба України, Державна казначейська служба України, Державна служба фінансового

моніторингу, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національний банк України.

Міністерство фінансів України займає важливе місце в системі фінансового контролю з боку Уряду і є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади. Міністерство фінансів України здійснює контроль за дотриманням бюджетного законодавства на кожній стадії бюджетного процесу, як стосовно державного бюджету, так і місцевих бюджетів, якщо інше не передбачено законодавством України. Міністерство фінансів України діє на підставі Конституції України, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та Положення про Міністерство фінансів України. Міністерство фінансів України здійснює забезпечення ефективного використання бюджетних коштів та здійснення в межах своєї компетенції державного фінансового контролю за витрачанням бюджетних коштів та контролю за дотриманням бюджетного законодавства на кожній стадії бюджетного процесу.

Відповідно до ст. 98 Конституції України та Закону України «Про Рахункову палату» **Рахункова палата** від імені Верховної Ради України здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням. Зазначене дає можливість зробити висновок, що хоча Рахункова палата законодавчо і не визначається як вищий орган фінансового контролю, фактично вона виконує його функції. Підзвітність та інформування парламенту про результати своєї роботи – не означає здійснення парламентського контролю. Рахункова палата здійснює власний державний контроль, що підтверджується наступним: на законодавчому рівні встановлена процедура утворення, підпорядкування та звітності палати перед Верховною Радою України не ототожнюється з її належністю до парламенту, як структурного підрозділу; обидва органи мають власні структури; факт формування палати парламентом не означає належність до нього. Для здійснення ефективного фінансового контролю необхідно забезпечити незалежність контролюючого органу від інших. Не потрібно це сприймати як абсолютну незалежність, що стосується державних органів, вона практично неможлива, враховуючи, що вони є елементом єдиного механізму.

На сьогоднішній день Рахункова палата є органом контролю спеціальної конституційної компетенції, яка здійснює контроль за видатковою та дохідною

частинами Державного бюджету України, таким чином експертно-аналітична та контрольна функції поширюються на весь процес бюджету. В умовах соціально-економічних перетворень в українському суспільстві особливого значення набуває цілеспрямована діяльність держави по визначенню задач та кількісних параметрів формування доходів та витрат бюджету, управлінню державним боргом, що значною мірою залежить від ефективної бюджетної політики, якість котрої напряду залежить від якісного фінансового контролю в цій сфері.

При характеристиці контрольної діяльності Рахункової палати необхідно враховувати і її взаємодію з контрольними органами іноземних держав і відповідними міжнародними організаціями. Коефіцієнт ефективності діяльності Рахункової палати значно знижується через відсутність її наділення юрисдикційними повноваженнями.

Наступним органом, спеціальної компетенції в сфері фінансового контролю є **Державна податкова служба України**. Відповідно до покладених на неї завдань контролює своєчасність подання платниками податків та єдиного внеску передбаченої законом звітності, своєчасність, достовірність, повноту нарахування та сплати податків і зборів, єдиного внеску, митних та інших платежів; здійснює контроль за дотриманням податкового і митного законодавства, законодавства щодо трансфертного ціноутворення, законодавства щодо адміністрування єдиного внеску та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого законом покладено на цей орган.

Завдяки контролю Державна податкова служба є одним з основних органів, який займається наповненням Державного бюджету.

Державна податкова служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску.

Основними завданнями є: реалізація державної податкової політики, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового,

митного законодавства, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, державної політики з адміністрування єдиного внеску, а також боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону, торгових патентів;

Контрольні повноваження Державна податкова служба можна поділити на групи: 1) щодо здійснення податкового контролю; 2) щодо забезпечення здійснення контрольних повноважень; 3) щодо здійснення внутрішнього фінансового аудиту.

Особливе місце в системі органів державного фінансового контролю належить **Державній аудиторській службі України**, яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів та який реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю. Згідно Положенню Про Державну аудиторську службу України основними завданнями є: реалізація державної політики у сфері державного фінансового контролю; внесення на розгляд Міністра фінансів пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері державного фінансового контролю; здійснення державного фінансового контролю, спрямованого на оцінку ефективного, законного, цільового, результативного використання та збереження державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, досягнення економії бюджетних коштів; надання у передбачених законом випадках адміністративних послуг. Відповідно до функцій покладених на Державну аудиторську службу вона здійснює державний фінансовий контроль та контроль за: виконанням функцій з управління об'єктами державної власності; цільовим та ефективним використанням коштів державного і місцевих бюджетів; цільовим використанням і своєчасним поверненням кредитів (позик), одержаних під державні (місцеві) гарантії; достовірністю визначення потреби в

бюджетних коштах при складанні планових бюджетних показників; відповідністю взятих бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі); веденням бухгалтерського обліку, а також складанням фінансової і бюджетної звітності, паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі), кошторисів та інших документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету; станом внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту у розпорядників бюджетних коштів; усуненням виявлених недоліків і порушень.

Державна аудиторська служба – фактично єдина служба, яка здійснює фінансовий контроль за дорученням Президента України і його Офісу, Кабінету Міністрів України, Генеральної прокуратури та інших правоохоронних органів, глав державних адміністрацій регіонів.

До повноважень **Державної казначейської служби України** належить контроль за: веденням бухгалтерського обліку всіх надходжень і витрат державного бюджету та місцевих бюджетів, складанням та поданням фінансової і бюджетної звітності; бюджетними повноваженнями при зарахуванні надходжень бюджету; відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів показникам розпису бюджету; відповідністю взятих розпорядниками бюджетних коштів бюджетних зобов'язань відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі); відповідністю платежів узятим бюджетним зобов'язанням та відповідним бюджетним асигнуванням; дотриманням правил валютного контролю за операціями з бюджетними коштами в іноземній валюті; дотриманням порядку проведення лотерей з використанням електронних систем прийняття сплати за участь у лотереї в режимі реального часу; закупівлею товарів, робіт і послуг за державні кошти при здійсненні розрахунково-касового обслуговування розпорядників і одержувачів бюджетних коштів, а також інших клієнтів відповідно до законодавства. Казначейство України веде облік касового виконання Державного бюджету України, складає звіт про стан його виконання. Казначейство здійснює через систему електронних платежів Національного банку

України розрахунково-касове обслуговування розпорядників, одержувачів бюджетних коштів та інших клієнтів. Крім того відомство проводить взаємні розрахунки між державним бюджетом та місцевими бюджетами. Воно веде базу даних про мережу розпорядників і одержувачів бюджетних коштів, складає звітність про виконання державного, місцевих і зведеного бюджетів та подає її органам законодавчої і виконавчої влади, а також місцевим фінансовим органам.

Державне казначейство також здійснює контроль за дотриманням розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів вимог законодавства у сфері закупівель в частині наявності, відповідності та правильності оформлення документів. Відповідно з наділеними повноваженнями Державна казначейська служба України здійснює попередній та поточним фінансовий контроль, що є особливою характерною ознакою контрольної діяльності цього органу та запобіжним заходом для бюджетних установ щодо можливих порушень.

Державна служба фінансового моніторингу України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Основними завданнями Держфінмоніторингу є:

1) реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

2) внесення на розгляд Міністра фінансів пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

3) збирання, оброблення та проведення аналізу (операційного і стратегічного) інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації

(відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму чи фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення;

4) забезпечення функціонування та розвитку єдиної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

5) проведення національної оцінки ризиків;

б) налагодження співпраці, взаємодії та інформаційного обміну з державними органами, Національним банком, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

7) забезпечення в установленому порядку представництва України в міжнародних організаціях з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) і є державними колегіальними органами, підпорядкованими Президенту України й підзвітними Верховній Раді України.

Державне регулювання ринку цінних паперів НКЦПФР здійснює шляхом упровадження комплексу заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів та їх похідних і запобігання зловживанням та порушенням у цій сфері. Основними сферами державного регулювання і контролю НКЦПФР є: спільне інвестування й накопичувальне пенсійне забезпечення, емісія та обіг цінних паперів і похідних (деривативів), іпотечних сертифікатів, ціноутворення на ринку цінних паперів, дотримання емітентами порядку реєстрації випуску цінних паперів; діяльність фондових бірж та депозитарної системи України. НКЦПФР встановлює особливості організації і проведення внутрішнього аудиту (контролю) у професійних учасниках фондового ринку; встановлює правила та стандарти здійснення учасниками депозитарної системи України операцій на ринку цінних паперів і контролює їх дотримання.

Основними завданнями НКЦПФР є: 1) формування та забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо розвитку і функціонування ринку цінних паперів та похідних (деривативів) в Україні, сприяння адаптації національного ринку цінних паперів до міжнародних стандартів; 2) координація діяльності державних органів з питань функціонування в Україні ринку цінних паперів та похідних (деривативів); 3) здійснення державного регулювання та контролю за емісією і обігом цінних паперів та похідних (деривативів) на території України; 4) захист прав інвесторів шляхом здійснення заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів та законодавства про акціонерні товариства, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень; 5) сприяння розвитку ринку цінних паперів та похідних (деривативів); 6) узагальнення практики застосування законодавства України з питань емісії (випуску) та обігу цінних паперів в Україні, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення; 7) здійснення державного регулювання та контролю у сфері спільного інвестування; 8) здійснення у межах компетенції державного регулювання та контролю у сфері накопичувального пенсійного забезпечення; 9) здійснення у межах компетенції державного регулювання і нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; 10) здійснення у межах компетенції заходів щодо запобігання і протидії корупції; 11) здійснення у межах повноважень, визначених законодавством, нагляду на консолідованій та субконсолідованій основі за небанківськими фінансовими групами та їх підгрупами.

Особливе місце в системі органів фінансового контролю належить **Національному банку України**, так як однозначно визначити його правовий статус як суб'єкта фінансового контролю не можливо. Національний банк України можливо віднести як до суб'єктів загальної компетенції, так і до суб'єктів спеціальної компетенції. В першому випадку це впливає з того, що контроль не є єдиною функцією Національного Банку України, але необхідно враховувати його монопольне становище в банківській системі, тому що окрім Національного банку України жоден суб'єкт не здійснює контроль за діяльністю суб'єктів, що здійснюють банківські операції в частині дотримання банківського законодавства.

Фінансова діяльність держави безпосередньо пов'язана з функціонуванням банківської системи, оскільки через банки грошові кошти надходять від платників податків до державної казни. Тому банківська діяльність є об'єктом жорсткого державного регулювання та контролю.

Широке коло повноважень **Національного банку України** як центрального банку держави, у тому числі і контрольних, відображено в законах України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України» тощо. Особливе правове положення Національного банку України, який є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, вищою ланкою єдиної банківської системи України та господарюючим суб'єктом, обумовлює необхідність його характеристики як суб'єкта з подвійним правовим статусом.

Необхідно взяти до уваги, що контрольні та наглядові повноваження Національний банк України здійснює при проведенні єдиної державної політики у сфері грошового обігу і кредиту; з метою забезпечення фінансової надійності всіх ланок банківської системи встановлює економічні нормативи для банків і контролює їх дотримання; організовує і контролює міжбанківські розрахунки; здійснює валютний контроль; встановлює вимоги щодо здійснення обов'язкових аудиторських перевірок комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, оцінює висновки за результатами цих перевірок. При реєстрації банків перевіряє достовірність наданої інформації. У межах своїх повноважень може здійснювати перевірки діяльності банків, інших фінансово-кредитних установ і суб'єктів підприємницької діяльності.

Відповідно до законодавства Національний банк України організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій.

Тема 4. Фінансово-правова відповідальність як наслідок здійснення фінансового контролю

1. Поняття та зміст фінансово-правової відповідальності.
2. Підстави застосування фінансово-правової відповідальності.
3. Фінансово-правові санкції: поняття, особливості та види.

Основний зміст

1. Поняття та зміст фінансово-правової відповідальності.

Розвиток вітчизняного законодавства, зміни, що відбуваються у суспільних відносинах породжують виникнення нових видів юридичної відповідальності. Останнім часом в юридичній літературі з'явилася низка праць, у яких обґрунтовується наявність нових видів юридичної відповідальності і серед них – фінансової, обґрунтовуючи свою точку зору тим, що самостійність виду юридичної відповідальності залежить від самостійності галузі права і виду правопорушення. Крім того, у законодавстві стали використовуватися як самостійні категорії такі поняття як «фінансова санкція», «податкове правопорушення», «бюджетне правопорушення», «фінансове правопорушення» тощо, що свідчить про відокремлення і формування нового виду відповідальності.

Якщо дію нормативно-правових актів не забезпечено відповідними фінансовими засобами, вони набувають декларативного характеру. Таким чином, фінансова відповідальність насамперед покликана забезпечити своєчасне і повне надходження податків і зборів до відповідних бюджетів, раціональне витрачання бюджетних коштів і стабільність фінансової системи України, що обумовлює новий аспект актуальності проблем фінансової відповідальності.

На всіх стадіях фінансової діяльності мають місце порушення встановленого порядку мобілізації, розподілу й використання фондів коштів, чим порушується публічний фінансовий інтерес, захист якого забезпечується встановленням фінансової відповідальності.

Відповідальність – це правова категорія, сукупність вимог, що пред'являються суспільством та державою до державних органів, громадських організацій, посадових

осіб та громадян. Це той критерій, який дозволяє оцінювати обсяг та якість виконання ними своїх обов'язків, у відповідності з чим виражається схвалення або осуд. Громадянин, установа, організація, посадова особа несуть відповідальність, перш за все, за правильне виконання своїх обов'язків, тобто відповідальність у її позитивному значенні. Якщо ж обов'язок не виконаний, настає відповідальність в її, так би мовити, негативному значенні – примус, стягнення, покарання і т.п.

До основних рис, властивостей юридичної відповідальності відноситься, перш за все, осмислення, правильне, чітке розуміння посадовою особою, громадянином покладених на нього в силу закону обов'язків, правильне ставлення до тих, перед ким особа несе свої обов'язки – до суспільства, держави, інших осіб.

Юридична відповідальність особи діє протягом всього часу, коли цей обов'язок повинен бути виконаний. Вона має вираз в осмисленні особою необхідності неухильно й сумлінно виконувати свої обов'язки, у вимогах, пред'явлених до особи суспільством та державою, в системі засобів, якими забезпечується виконання особою покладених на неї обов'язків. В останні роки в науковій юридичній літературі висловлюється думка, що відповідальність – єдина, але має дві форми реалізації: добровільну (позитивну) і державно-примусову (негативну).

Що ж до існування **відповідальності у фінансовому праві** на даний момент існують принципово різні точки зору, немає єдиного підходу. Ряд авторів відстоює існування фінансово-правової відповідальності як самостійного виду відповідальності, і ця думка, слід визнати, є в науковій літературі переважаючою. Дуже багато хто з науковців виділяє фінансово-правову відповідальність в окремий вид поряд із самою галуззю фінансового права, приписуючи їй загальну конструкцію юридичної відповідальності, доповнюючи спеціальними ознаками.

Наявність фінансової відповідальності обумовлена предметом регулювання фінансового права, і виділення фінансової відповідальності як самостійного виду відповідальності зумовлено саме особливостями «правової природи відповідного порушення, яка є відмінною від природи адміністративного, кримінального або цивільного правопорушення».

Фінансово-правова відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності, який реалізується на підгалузевому рівні, виникає з публічних правовідносин. При цьому, особливий акцент необхідно зробити на відновлювальному характері даної відповідальності, в цим вона протиставляється адміністративній та кримінальній, які мають насамперед каральні функції.

Фінансово-правову відповідальність визначають як застосування до порушника фінансово-правових норм заходів державного примусу уповноваженими на це державними органами, які покладають на правопорушника додаткові обтяження майнового характеру.

Виділяють наступні **ознаки фінансової відповідальності**, які служать підтвердженням того, що це самостійний вид юридичної відповідальності: 1) є засобом захисту фінансових відносин, що встановлюється нормами фінансового права, яка є самостійною галуззю права; 2) основною підставою притягнення до фінансово-правової відповідальності є протиправне, винне діяння у вигляді дії або бездіяльності; 3) фінансово-правова відповідальність полягає в застосуванні до правопорушника спеціалізованих фінансово-правових санкцій; 4) фінансова відповідальність носить майновий характер; 5) заходи фінансової відповідальності застосовуються як до фізичних так і юридичних осіб, які неналежним чином виконали чи не виповнили свої обов'язки; 6) заходи фінансово-правової відповідальності застосовуються до широкого кола уповноважених на те державних органів і їх посадових осіб; 7) порядок накладення фінансово-правових санкцій на особу, яка вчинила фінансове правопорушення, врегульований нормами фінансового права.

Таким чином, самостійність фінансової відповідальності підкреслюється відповідними критеріями, які містять в собі обов'язок особи, винної у вчиненні фінансового правопорушення, зазнавати заходів державно-владного примусу, які передбачені санкціями фінансового законодавства.

Фінансово-правову відповідальність необхідно відмежовувати від інших видів юридичної відповідальності. Слід зазначити, що кримінальна відповідальність може наставати і за правопорушення у фінансово-правовій сфері, однак якщо фінансово-правова відповідальність застосовується за правопорушення, які характеризуються

суспільною шкідливістю, то кримінальна – за ті, які є суспільно-небезпечними. Говорячи про співвідношення адміністративної та фінансової відповідальності, варто зазначити, що фінансово-правова відповідальність – це самостійний вид відповідальності за фінансове правопорушення, яке відокремлюється від інших за складом, має особливі санкції, вона може бути застосована не тільки до фізичних, а й юридичних осіб, побудована на особливому процесуальному порядку провадження і є частиною заходів фінансового примусу. Відповідальність за порушення фінансового законодавства поряд з фінансово-правовою відповідальністю не виключає можливості застосування адміністративних і кримінальних заходів, але за особливі склади правопорушень, пов'язаних з порушенням фінансової дисципліни.

В основі розмежування фінансового правопорушення і адміністративного проступку повинні бути враховані, перш за все, суб'єкт і об'єкт правопорушення. Суб'єктом фінансового правопорушення є особливий суб'єкт, який має прямий зв'язок з фінансовою діяльністю. Це не просто фізична чи посадова особа, а, як приклад, платник податків.

Фінансово-правова відповідальність настає тільки за порушення фінансових норм, які встановлюють правила поведінки суб'єктів фінансових правовідносин, захищають фінансові інтереси держави. Різними є механізми встановлення та обрахування фінансово-правових та адміністративних санкцій, а також різними є органи юрисдикційних повноважень щодо застосування зазначених санкцій.

Процедури застосування фінансово-правових та адміністративних санкцій є різними. Фінансово-правові санкції застосовуються до колективного прибутку суб'єкта правопорушення, а адміністративні – до особистих доходів посадової особи.

За вчинення правопорушень фінансово-правового характеру також може застосовуватися і дисциплінарна відповідальність. Як приклад, у податкових правовідносинах суб'єктом, який допустив порушення податкового законодавства, може бути посадова особа органу фіскальної служби. В такому разі застосовуються заходи дисциплінарної відповідальності. Якщо порушення трудової, службової дисципліни призвело до порушення податкового законодавства, особа, яка здійснила

дисциплінарний проступок, притягується до дисциплінарної відповідальності у порядку, визначеному Кодексом законів про працю України.

Цивільно-правова відповідальність має багато спільних рис із фінансовою, зокрема, можливість настання відповідальності без вини, можливість притягнення до відповідальності як фізичних, так і юридичних осіб, компенсаційний характер, майновий характер відповідальності. Проте, такі види відповідальності також необхідно розрізняти, зокрема, за основною підставою – різними сферами їх правового регулювання (приватно-правова та публічно-правова сфери).

Фінансово-правій відповідальності притаманні як загальні принципи юридичної відповідальності, так і принципи фінансово-правової відповідальності з притаманними лише їй властивостями.

До **загальних принципів** належать: 1) принцип законності – полягає у тому, що фінансово-правова відповідальність за вчинення проступку у процесі виконання бюджету за доходами настає лише за діяння, передбачені законом; 2) принцип обґрунтованості – виражається у встановленні факту вчинення фінансового правопорушення, ступені вини особи, що притягується до відповідальності, та інших значущих факторів; 3) принцип справедливості – покарання особи, що вчинила фінансове правопорушення, повинне відповідати мірі суспільної небезпеки проступку, який вона вчинила; 4) принцип невідворотності покарання – особа, що вчинила фінансове правопорушення у процесі виконання бюджету за доходами рано чи пізно понесе за це відповідальність; 5) презумпції невинуватості особи – особа вважається невинуватою, поки не буде доведена її вина у вчиненні фінансового правопорушення; б) права на захист у особи, притягнутої до відповідальності – особа, яку звинувачено у вчиненні фінансового правопорушення у процесі виконання бюджету за доходами має право надавати докази своєї невинуватості, та оскаржувати будь-які дії і рішення щодо неї.

До **спеціальних принципів** відносяться: 1) принцип одноразовості притягнення до фінансово-правової відповідальності; 2) принцип співвідношення фінансово-правової відповідальності з іншими видами відповідальності; 3) принцип відмежування фінансово-правової санкції від фінансово-правового обов'язку.

Фінансово-правова відповідальність виконує певні функції. **Штрафна функція** полягає у встановленні для особи, яка вчинила фінансове правопорушення, відповідної міри покарання, з урахуванням сутності проступку та його негативних наслідків. **Правовідновлювальна функція** – це передусім відновлення незаконно порушених прав та примусове виконання встановлених обов'язків, які з тієї чи іншої причини не були виконані. **Попереджувальна функція** – спрямована на формування у компетентних осіб розуміння невідворотності покарання у випадку скоєння фінансових правопорушень та усвідомлення необхідності здійснення стадії виконання бюджету за доходами у відповідності з правовими приписами. **Виховна функція** – направлена на виховання осіб, що беруть участь в бюджетному процесі, в дусі поваги до бюджетного законодавства та суворого дотримання процедури виконання бюджету за доходами. **Регулятивна функція** – за допомогою фінансово-правової відповідальності діяльність осіб, наділених обов'язками при виконанні бюджету за доходами, спрямовується у вигідному державі та суспільству напрямку.

2. Підстави застосування фінансово-правової відповідальності.

В українській науці визнається, що юридична відповідальність настає внаслідок скоєння правопорушення. Відповідно до загальноприйнятого положення в теорії права правопорушення є підставою відповідальності як протиправне, винне завдання шкоди.

Разом з тим, підстава юридичної відповідальності становить тричленну конструкцію, що визначається через наявність правової норми, юридичного факту вчинення певного діяння та винесення уповноваженим органом правозастосовного акту. Ці три елементи у вітчизняній науці визначають через нормативну, фактичну та процесуальну підстави.

Фактичною підставою розглядається склад правопорушення у сукупності його елементів: суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна та об'єктивна сторона, залежно від галузевого виду відповідальності.

Так, суб'єктом правопорушення у вітчизняній науці вважається деліктоздатна фізична особа (людина) або деліктоздатне об'єднання, які вчинили правопорушення. Деліктоздатність фізичної особи визначається залежно від її віку та психічного

розвитку, а деліктоздатність юридичної особи – залежно від здійсненої передбаченої законом процедури реєстрації.

Об'єктом правопорушення вважаються певні блага, на пошкодження, знищення чи позбавлення яких воно було спрямоване. Об'єктами правопорушень можуть стати всі явища, які визнаються об'єктами правовідносин, тобто різноманітні матеріальні та нематеріальні цінності (особисті або суспільні). Під об'єктивною стороною розглядають фактичне діяння суб'єкта, протиправність цього діяння, його шкідливий або небезпечний результат, а також причинний зв'язок між ними. Суб'єктивну сторону зазвичай становить певне психологічне ставлення суб'єкта до своєї протиправної поведінки та її наслідків.

До суб'єктивної сторони правопорушення відносять наміри, мотиви суб'єкта, його вину у вчиненні діяння.

Цивілістичний підхід полягає у визнанні фактичною підставою юридичної відповідальності правопорушення як складу його основних ознак умов цивільної відповідальності. Цей підхід призводить до визнання таких ознак діяння як протиправність, винність, небезпечність (шкідливість), наявність причино-наслідкового зв'язку та шкоди як тих елементів, які складають конструкцію підстави, що як загальнотеоретична модель спільна для всіх видів юридичної відповідальності.

Отже, традиційно в теорії права виділяють нормативні, фактичні і процесуальні підстави настання юридичної відповідальності. Нормативне підґрунтя – це наявність норми права яка забороняє соціально небезпечну поведінку і встановлює відповідні санкції. Під фактичною підставою слід розуміти наявність факту правопорушення. Процесуальна підстава передбачає наявність правозастосовчого акта, яким застосовується юридична відповідальність, визначаються її вид і спосіб. Відсутність будь-якої з них ставить під сумнів існування фінансово-правової відповідальності.

Фактичною підставою фінансово-правової відповідальності є наявність в діянні особи складу фінансового правопорушення. Правопорушення є проявом свавілля, нехтуванням тих правил, які прийняті і встановлені державою для підтримки громадського порядку і забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян. Фінансове законодавство України не містить детального визначення дефініції

«фінансове правопорушення», але закріплює його різновиди податкове правопорушення і порушення бюджетного законодавства.

Фінансове правопорушення – це суспільно шкідливе, протиправне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта, що порушує врегульований правовими нормами порядок формування, розподілу і використання публічних фондів коштів, за яке законодавством передбачена фінансова відповідальність.

В теорії права під об'єктом правопорушення розуміється певний вид суспільних відносин, врегульованих правом, на яке зазіхає правопорушення. **Об'єктом** фінансового правопорушення є врегульовані нормами фінансового законодавства суспільні відносини, яким в результаті правопорушення завдається шкода.

Об'єктивна сторона – це те, в чому правопорушення отримує своє зовнішнє вираження. Об'єктивна сторона включає в себе саме протиправне діяння, заподіяну шкоду і необхідний причинний зв'язок між протиправним діянням і заподіяною шкодою. Факультативними елементами є місце, час, спосіб, обставини вчинення правопорушення, а також знаряддя правопорушення. Отже, **об'єктивна сторона фінансового правопорушення** – це протиправне діяння, яке виражається в дії або бездіяльності суб'єкта і характеризує зовнішнє відображення фінансового правопорушення в реальній дійсності.

Правопорушення передбачає наявність суб'єкта, який згідно із законодавством може бути притягнений до юридичної відповідальності за його вчинення. У загальній теорії права наголошується, що суб'єкт правопорушення повинен володіти деліктоздатністю – тобто здатністю нести юридичну відповідальність за свої протиправні вчинки. Відповідно, **суб'єктом фінансового правопорушення** є деліктоздатна особа (фізична або юридична особа), яка вчинила протиправне винне діяння і здатна нести фінансово-правову відповідальність. Суб'єктами даного правопорушення завжди виступають тільки ті учасники правовідносин, які представляють зобов'язану сторону в таких правовідносинах.

Суб'єктивна сторона правопорушення – це сукупність ознак, що характеризують психічне ставлення суб'єкта до вчиненої дії або бездіяльності та її наслідків, проявляється у формі його провини: умислу або необережності. Отже, **суб'єктивна**

сторона фінансового правопорушення представляє собою сукупність ознак, які відображають внутрішню сторону протиправного діяння, тобто дія або бездіяльність, і характеризує внутрішні психічні процеси, що відбуваються в свідомості правопорушника щодо вчиненого і його наслідків.

Характеризуючи суб'єктивну сторону фінансового правопорушення, слід зазначити, що законодавство не визначає провину за необхідну умову притягнення до фінансово-правової відповідальності. Вина особи у вчиненні фінансового правопорушення не є обов'язковою умовою притягнення до відповідальності, тобто відсутність вини не виключає визнання діяння правопорушенням.

Аналізуючи нормативну конструкцію фінансової відповідальності, яка міститься в Податковому кодексі України, слід зазначити, що особливістю правового регулювання підстав фінансової відповідальності є повна відсутність норм, що стосуються визначення традиційних елементів суб'єктивної сторони правопорушення, а саме вини, мотиву і цілей протиправного діяння. Якщо мотив і мета є факультативними елементами суб'єктивної сторони правопорушення, то вина є її ключовим елементом. Однак жодного положення про вину особи, яка притягається до фінансової відповідальності, в Податковому кодексі України немає.

Однією з підстав фінансово-правової відповідальності є процесуальна. Змістом процесуальної підстави є процесуальна діяльність з обов'язковим оформленням відповідних процесуальних документів.

3. Фінансово-правові санкції: поняття, особливості та види.

Санкція – міра покарання за порушення правової норми. При цьому, санкція не як елемент правової норми, а як державно-правові наслідки недотримання норм права є мірою відповідальності. Відповідно, **фінансово-правова санкція** – міра фінансово-правової відповідальності, яка настає в разі недотримання суб'єктами фінансових правовідносин встановлених приписів і порядку утворення, розподілу і використання грошових фондів держави, муніципальних утворень, підприємств, організацій, установ.

Відповідно до кожної підстави фінансово-правової відповідальності діє суворо визначено система санкцій. Санкції кожного блоку підсистеми фінансово-правової

відповідальності покликані усувати несприятливі економічні наслідки, спричинені порушенням фінансової дисципліни.

Зміст фінансово-правових санкцій полягає в обмеженні, позбавленні прав або інших благ особи, до якої вони застосовуються, тобто у вигляді фінансових санкцій держава змушує порушника зазнавати певних обмежень його прав, незалежно від того, бажає він цього чи ні.

Фінансово-правові санкції застосовуються до суб'єктів фінансових правовідносин, які є реальними учасниками конкретних правовідносин. У теорії фінансового права дане коло суб'єктів поділяється на три основні групи: суспільно-територіальні утворення, колективні суб'єкти, індивідуальні суб'єкти. Можливий підрозділ суб'єктів фінансового права і на дві групи: організації, куди входять дві перші з названих вище груп, і громадяни в якості індивідуальних суб'єктів.

Для фінансово-правових санкцій характерний судовий і позасудовий порядок їх застосування. Але сутність фінансової санкції зовсім не змінюється від того, в якому порядку – адміністративному або судовому – вона реалізується. Більш того, зміст фінансових санкцій істотно впливає на спосіб або форму її застосування. Тому віднесення санкцій до тієї чи іншої галузі права залежить не від їх назви та порядку (способу) застосування, а від того, використання норми якої галузі права (кримінального, адміністративного, цивільного, фінансового) вони безпосередньо забезпечують.

Слід відзначити, що з введенням в юридичну науку поняття «фінансово-правова відповідальність» відбулося її ототожнення з передбаченими законом фінансовими санкціями, що не є логічним, оскільки, санкція становить собою міру покарання за порушення правової норми. У той же час на відміну від санкції, поняття відповідальності є ширшим за своїм змістом і передбачає безпосередньо її реалізацію.

Санкції фінансово-правової норми за своєю сутністю є економіко-юридичними (майновими), бо невідповідність, небажаність передбачуваних ними заходів полягає у зменшенні майнової сфери правопорушника через його грошові фонди та кошти. Таким чином, під фінансово-правовими санкціями розуміються обов'язкові структурні елементи норми фінансового права, що мають майновий характер, забезпечені

примусовою силою держави, застосовуються в спеціальному процесуальному порядку уповноваженими на це державними органами та їх посадовими особами у випадку винного невиконання або неналежного виконання (тобто у випадку скоєння фінансового правопорушення) суб'єктом фінансової діяльності фізичної чи юридичної особи вимог законодавства про акумуляцію, розподіл, використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів з метою відшкодування недоотриманих бюджетом і позабюджетними фондами грошових коштів, а також покарання порушників.

Серед **особливостей**, що характеризують і виокремлюють фінансово-правові санкції від інших, виділяють такі, як правовідновлюваний та штрафний характер, грошовий або майновий характер, а також застосування її до всіх учасників фінансових правовідносин. Зазначені особливості, за його словами, реалізуються єдиним комплексом при виявленні правопорушення фінансових норм.

Кажучи про специфіку фінансових санкцій, на відміну від цивільно-правових і адміністративних, необхідно виділити основні ознаки, які відрізняють фінансовий штраф від адміністративного і цивільно-правового, серед яких: неможливість заміни фінансового штрафу іншим стягненням; неможливість звільнення від накладення штрафу, як фінансової санкції, уповноваженим органом; виключення можливості стягнення штрафу і оскарження постанови про накладення штрафу у порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення; можливість накладення фінансового штрафу одночасно зі стягненням недоїмки за податками і пені; сплата фінансового штрафу за рахунок прибутку, який залишається у організацій або після сплати податків; неможливість договірною встановлення фінансового штрафу.

Варто звернути увагу і на питання класифікації фінансових санкцій.

Так, на думку фахівців, слід виділяти **правовідновлювальні** (направлені на відшкодування шкоди, заподіяної державі або органам місцевого самоврядування фінансовим правопорушенням) та **каральні** (встановлюються за фінансові правопорушення з метою покарання правопорушника) фінансово-правові санкції. Правовідновлювальною санкцією є пеня, каральні ж санкції встановлюються у вигляді штрафу, розмір якого визначений законодавством.

Фінансово-правові санкції **за способом накладання** на санкції нарахування і санкції вилучення. Окрім цього, **за ступенем визначеності** їх можна поділити на: 1) абсолютно визначені, тобто такі, що не можуть бути зменшені чи збільшені органом, що їх застосовує; 2) відносно визначені, тобто такі, які мають вищу та нижчу межу розміру; 3) фінансові санкції як складові кумулятивних санкцій, тобто такі, що включають в себе заходи юридичної відповідальності різного роду.

За розрахунковими ознаками їх варто поділяти на ті, що нараховуються у фіксованій сумі; кратні до певної суми; в неоподаткованих мінімумах доходів громадян.

Таким чином, **фінансово-правова санкція** – це міра фінансово-правової відповідальності, яка настає в разі недотримання суб'єктами фінансових правовідносин встановлених приписів і порядку утворення, розподілу і використання грошових фондів держави, муніципальних утворень, підприємств, організацій, установ. Зміст фінансово-правових санкцій полягає в обмеженні, позбавленні прав або інших благ особи, до якої вони застосовуються, тобто у вигляді фінансових санкцій держава змушує порушника зазнавати певних обмежень його прав, незалежно від того, бажає він цього чи ні.

Тема 5. Бухгалтерський облік як спосіб забезпечення здійснення фінансового контролю в Україні

1. Поняття та значення бухгалтерського обліку, як основної складової господарського обліку.
2. Мета та основні принципи ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності.
3. Методи бухгалтерського обліку.

Основний зміст

1. Поняття та значення бухгалтерського обліку, як основної складової господарського обліку

Господарський облік відображає всі процеси, які пов'язані як із господарською діяльністю країни в цілому, так і з діяльністю суб'єктів господарювання. Для здійснення господарської діяльності кожне підприємство, установа та організація має в своєму розпорядженні необхідні господарські засоби, тобто будівлі, машини, матеріали, товари, грошові кошти та джерела цих засобів. Господарський облік завжди за своїм призначенням забезпечує інформацією процес управління та його апарат, оскільки господарський облік у широкому розумінні є функцією управління, поряд із плануванням, контролем, аналізом і прогнозуванням.

Під **господарським обліком** можна розуміти спосіб кількісного відображення і якісної характеристики господарської діяльності з метою управління цією господарською діяльністю.

В Україні господарський облік поділяють на 3 види: оперативний, статистичний, бухгалтерський, кожен з яких має свої завдання, об'єкти обліку, способи одержання й обробки інформації, функції. В системі господарського обліку бухгалтерський облік займає центральне місце, так як інші види господарського обліку засновуються на показниках бухгалтерського обліку. Бухгалтерський облік відрізняється від інших видів обліку своїми обов'язковими, нормативно-визначеними ознаками і характеристиками: це безперервне, суцільне, документальне відображення господарських засобів, їх джерел і господарських процесів у грошовому вираженні.

Ефективний розвиток економіки, стабільне функціонування фінансової системи, контроль за правильністю нарахування та сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів неможливо здійснити без узагальнюючої системи обліку всіх господарських процесів, які відбуваються в державі.

Відображаючи та узагальнюючи господарські процеси, бухгалтерський облік, перш за все, ґрунтується на повному та всебічному дотриманні чинного законодавства. Це допомагає державі контролювати господарську діяльність з метою ефективного регулювання економіки.

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV **бухгалтерський облік** – це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про господарську діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. Важливі особливості бухгалтерського обліку полягають у тому, що він перш за все вартісний, суцільний і безперервний, документально обґрунтований, використовує властиві йому способи опрацювання інформації.

Всі юридичні особи, створені в Україні, незалежно від організаційних форм і форм власності, повинні вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність.

Бухгалтерський облік, як складова системи господарського обліку використовує три групи вимірників: грошовий, натуральний та трудовий. При цьому грошовий вимірник є основним, так як показники, що відображаються за допомогою натуральних та трудових вимірників, дублюються у грошовому вимірі.

Натуральні вимірники дають змогу отримати інформацію про господарські засоби і процеси в їх натуральному вираженні в одиницях ваги, об'єму, площі, кількості тощо. Використання тих або інших натуральних вимірників залежить від особливостей обліковуваних об'єктів.

Натуральні вимірники забезпечують не тільки кількісне відображення обліковуваних об'єктів, а й їхню якісну характеристику, тобто за видами, сортами, розмірами, що має велике значення для збереження господарських засобів. Без натуральних вимірників неможливо здійснювати планування господарських процесів, здійснити контроль за їх реалізацією, перевірити правильність використання

матеріальних і трудових ресурсів та ін. Проте натуральні вимірники можна застосовувати для обліку тільки однорідних об'єктів. Вони не дають узагальненого уявлення про господарську діяльність підприємства в цілому, оскільки неможливо за допомогою натуральних вимірників відобразити сукупність господарських засобів підприємства або випуск всієї різноманітної продукції, якщо навіть її обліковують в одному вимірнику.

Трудові вимірники використовують для визначення кількості затраченої праці в одиницях робочого часу – днях, годинах, хвилинах. За допомогою трудових вимірників у поєднанні з натуральними встановлюють і контролюють норми виробітку, визначають продуктивність праці, контролюють використання робочого часу і фонду оплати праці. На відміну від натуральних, трудові вимірники дають можливість певною мірою узагальнювати і порівнювати між собою різноманітні величини. Проте в умовах існування товарно-грошових відносин трудові вимірники не можуть бути узагальнюючим показником.

Грошовий вимірник застосовують для узагальненого відображення наявності та руху засобів та майна підприємства, джерел їхнього формування, господарських процесів і результатів діяльності в єдиному грошовому вимірнику, як правило, в національній валюті України. За допомогою грошового вимірника визначають загальну вартість наявних у господарстві основних засобів, тобто будівель, споруд, машин, устаткування, виробничих запасів, собівартість виготовленої та реалізованої продукції, виконаних робіт, наданих послуг. Цей вимірник використовують при плануванні та обліку процесів виробництва й обігу, визначенні фінансових результатів і рентабельності діяльності, а також для здійснення розрахунків між підприємствами, організаціями, установами.

Часто грошовий вимірник використовують в обліку поряд з натуральними і трудовими вимірниками і на їхній основі. Так, вартість матеріалів або готової продукції визначають множенням їх кількості на ціну за одиницю виміру; суму заробітної плати розраховують за даними про кількість витраченого часу (трудоий вимірник) і розцінками (тарифами) за одиницю часу (грошовий вимірник).

Застосування в обліку всіх трьох вимірників у взаємозв'язку забезпечує повне і різнобічне відображення обліковуваних об'єктів, отримання узагальненої інформації щодо діяльності суб'єкта та господарських процесів.

Предмет бухгалтерського обліку в широкому розумінні – все те, що пов'язане з отриманням необхідної інформації про суб'єкт господарювання, його господарську діяльність та ресурси. У вузькому розумінні, предметом обліку є сукупність процедур, пов'язаних з виявленням, вимірюванням, реєстрацією, накопиченням, узагальненням, зберіганням та передачею інформації про господарську діяльність користувачам для прийняття рішень. Таке визначення предмета відповідає сутності бухгалтерського обліку, задеклароване і законодавчо закріплене та відображає технологічний процес інформаційного забезпечення, метою якого є надання користувачам правдивої інформації про фінансовий стан і діяльність підприємства.

Під **об'єктом обліку** розуміють конкретний засіб (майно), джерело його утворення та його рух в процесі відтворення. Об'єктом обліку є також факти, дії і події господарської діяльності, які характеризують стан та використання ресурсів, процеси придбання засобів виробництва продукції та її збуту, розрахункові відносини підприємства з юридичними та фізичними особами, фінансовий стан та результати діяльності підприємства.

Об'єкти, що обліковуються, за економічним змістом та призначенням можна об'єднати в три групи: господарські засоби (майно); джерела господарських засобів; господарські процеси. Об'єкти бухгалтерського обліку можливо згрупувати за різними критеріями, що дозволяє виявити зміст та їх значення для господарської діяльності.

Обов'язковою умовою відображення фінансово-господарської діяльності в бухгалтерському обліку є документальне оформлення усіх операцій, завдяки чому показники обліку набувають юридичного значення, виступають доказами.

3. Мета та основні принципи ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності

Метою ведення бухгалтерського обліку є надання користувачам для прийняття рішення повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище,

результати діяльності та рух грошових коштів відповідного суб'єкта. В свою чергу **під користувачами** необхідно розуміти суб'єктів, що не можуть реалізовувати свої повноваження без інформації, що виражена у показниках бухгалтерського обліку.

Таким чином бухгалтерський облік можна розглядати, як певну інформаційну систему безперервного документального відображення фінансово-господарської суб'єкта господарювання, що **виконує управлінську та контрольну функцію**.

Завдяки бухгалтерському обліку можна отримати інформацію про склад та розміщення господарських засобів, їх рух та використання, про процес виробництва та реалізації продукції, її собівартість, а також інформацію про фінансові, трудові та інші показники фінансово-господарської діяльності.

Таким чином, бухгалтерський облік можна уявити як певну інформаційну систему безперервного документального відображення фінансово-господарської діяльності підприємств, установ та організацій, яка включає в себе процес організації, вимірювання, опрацювання та передачі фінансової інформації про господарський об'єкт для прийняття ефективного управлінського рішення. Як інформаційна система бухгалтерський облік забезпечує процес планування, аналізу вартості та результатів господарської діяльності, аудиту, розрахунків з оподаткування, інвентаризації, перевірок та ревізій. Жодний керівник підприємства не може прийняти вірного рішення у процесі здійснення фінансово-господарської діяльності без отримання інформації про наявність та рух грошових та матеріальних ресурсів.

Так, на підставі показників бухгалтерського обліку відбувається планування, прогнозування та організація діяльності суб'єкта господарювання. Що ж стосується контрольної функції, то бухгалтерський облік дає можливість здійснювати контроль за діяльністю господарюючого суб'єкта зі сторони держави в особі суб'єктів фінансового контролю.

Основними завданнями бухгалтерського обліку є: 1) збирання, обробка та відображення господарських операцій, які відбуваються, у первинних документах; 2) здійснення безперервного, суцільного, взаємопов'язаного й документального спостереження за економічними процесами та явищами на всіх ланках господарської діяльності; 3) забезпечення достовірною та своєчасною інформацією про господарські

процеси та явища, про наявність та стан господарських засобів і коштів та джерел їх утворення як для внутрішніх, так і для зовнішніх користувачів.

Бухгалтерський облік ґрунтується на таких **принципах**, як: повне висвітлення; автономність; послідовність; безперервність; нарахування; превалювання сутності над формою; єдиний грошовий вимірник.

Повне висвітлення означає, що фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій та подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі. **Автономність** полягає у тому, що кожне підприємство розглядається як юридична особа, відокремлена від її власників, у зв'язку з чим особисте майно та зобов'язання власників не повинні відображатися у фінансовій звітності підприємства. **Послідовність** передбачає постійне, з року в рік, застосування підприємством обраної облікової політики. Зміна облікової політики можлива лише у випадках, передбачених національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, міжнародними стандартами фінансової звітності та національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку у державному секторі, і повинна бути обґрунтована та розкрита у фінансовій звітності. **Безперервність** – оцінка активів та зобов'язань підприємства здійснюється виходячи з припущення, що його діяльність буде тривати й надалі. **Нарахування** означає, що доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів. **Превалювання сутності над формою** полягає у тому, що операції обліковуються відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми. **Єдиний грошовий вимірник** передбачає, що вимірювання та узагальнення всіх господарських операцій підприємства у його фінансовій звітності здійснюються в єдиній грошовій одиниці.

4. Методи бухгалтерського обліку

Під методом науки розуміють ті прийоми, за допомогою яких дана наука вивчає свій предмет. Методом обліку в практичному розумінні є використання різних прийомів обробки отриманих даних, які зафіксовані документально (агрегування, групування, нагромадження тощо).

Метод бухгалтерського обліку – це система способів і прийомів, за допомогою яких об'єкти обліку відображаються та узагальнюються у грошовій оцінці за економічно однорідними ознаками з метою контролю за виконанням статутних вимог, ефективним використанням виробничих ресурсів підприємства, для забезпечення збереження власності і досягнення найбільшої ефективності господарської діяльності.

Метод бухгалтерського обліку залежить від предмету обліку, тобто від об'єктів, які відображаються та контролюються, а також поставлених перед обліком завдань та вимог.

Кожний спосіб або прийом бухгалтерського обліку називається елементом методу бухгалтерського обліку.

Основними елементами методу бухгалтерського обліку є: документування та первинний облік; інвентаризація; рахунки та подвійний запис; оцінка; калькуляція; бухгалтерський баланс; фінансова звітність.

Практичне використання кожного прийому бухгалтерського обліку, з правової точки зору, обумовлено розробленими та затвердженими відповідними органами державної влади нормативно-правовими актами.

Документування та первинний облік полягає у відображенні господарських операцій у визначених носіях – на паперових бланках або технічних носіях, тобто у документах бухгалтерського обліку. Це письмове свідчення про здійснення господарської операції, що надає юридичної сили даним бухгалтерського обліку. Господарські операції відображаються в бухгалтерському обліку методом їх суцільного та безперервного документування.

Документи бухгалтерського обліку поділяються на первинні, вторинні та зведені. Слід зазначити, що вторинні та зведені документи повністю або частково дублюють, чи групують показники первинних документів. **Первинні документи** – це письмові свідоцтва, що фіксують та підтверджують господарські операції, включаючи розпорядження та дозволи адміністрації чи власника та їх проведення. За своїм змістом та показниками господарські операції відрізняються одна від одної. Саме це різноманіття господарських операцій відображається у первинних документах. Кожний первинний документ засвідчує здійснення певної господарської операції. Він відрізняється від інших за змістом, місцем здійснення операції, учасниками та цільовим призначенням.

Первинні документи повинні бути складені у момент здійснення господарської операції або, якщо це не можливо, безпосередньо після її завершення, при цьому, часовий проміжок між здійсненням операції та оформленням первинного документа не може виходити за межі одного робочого дня. Таким чином, вони є основним підтвердженням здійсненої господарської операції та інші документи бухгалтерського обліку засновуються на підставі показників первинних документів. Первинні документи складаються на бланках типових форм. Кожний первинний документ, яким засвідчено здійснення господарської операції, необхідно своєчасно піддати бухгалтерській обробці із здійсненням бухгалтерської проводки.

Інвентаризація – це спосіб бухгалтерського обліку майна, коштів, що забезпечує відповідність облікових даних їх фактичній наявності. Тобто, це спосіб перевірки в натурі наявності товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів шляхом перерахування, зважування, обміру й оцінки всіх залишків господарських засобів і порівняння з даними бухгалтерського обліку.

Рахунки та подвійний запис. Рахунки бухгалтерського обліку – це облікові символи, засоби узагальнення та поточного обліку, які застосовуються для контролю за процесами фінансово-господарської діяльності і завдяки яким можна отримати інформацію про збільшення або зменшення активів підприємства та джерел їх виникнення, господарські операції та економічні процеси, в грошових або натуральних вимірниках, застосовуючи метод подвійного запису. За своєю формою бухгалтерський рахунок має вигляд двосторонньої таблиці, ліва частина якої має назву «Дебет», а права – «Кредет», у центрі записується назва рахунку або його код. Сума, яка записується в рахунок з балансу, має назву «залишок», або «сальдо». Підсумок записів на дебеті та кредеті рахунка без включення до нього суми початкового сальдо має назву обороту по рахунку.

Перелік, призначення та порядок ведення рахунків бухгалтерського обліку встановлюються Планом рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкцією про його застосування, затверджені Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. План рахунків складається з десяти класів, з 1 по 9 класи це балансові рахунки, 0 –

позабалансові. У ньому за десятинною системою наведені коди й найменування синтетичних рахунків та субрахунків.

Враховуючи специфіку розподілу господарських засобів та джерел їх утворення на активи та пасиви, всі балансові рахунки поділяються на активні та пасивні. Крім цього, в бухгалтерському обліку застосовується невелика кількість активно-пасивних рахунків.

Подвійний запис – це принцип тотожного відображення господарських операцій на рахунках, що зумовлює рівність оборотів по дебету та кредиту кореспондуючих рахунків. Подвійний запис впливає з економічної сутності відображення операцій. Кожна господарська операція викликає зміни у двох видах господарських засобів, грошових коштів, або у двох видах джерел, або в одному виді засобів чи коштів, і в тій же сумі змінюється відповідний вид джерел.

Оцінка – це спосіб грошового вимірювання засобів і процесів, тобто відображення об'єктів бухгалтерського обліку в єдиному грошовому вимірнику з метою узагальнення їх у цілому по підприємству. За допомогою оцінки натуральні та трудові вимірники переводяться у грошові. В результаті грошової оцінки можна визначити загальну вартість основних і оборотних засобів, що перебувають у розпорядженні, контролювати їх використання у процесі господарської діяльності. Записи у бухгалтерському обліку операцій в іноземній валюті здійснюється в національній грошовій одиниці України шляхом перерахунку іноземної валюти за курсом Національного банку України, що діє на момент здійснення операцій.

Калькуляція – це підрахунок всіх виконаних витрат на виробництво продукції та визначення її фактичної собівартості.

Бухгалтерський баланс – це спосіб економічного групування інформації про господарські засоби за складом та джерелами формування, в узагальненому вигляді та грошовому вимірнику, на певну дату за двома розділами, тобто за активами та пасивами на початок та закінчення звітного періоду. Завдяки бухгалтерському балансу всі зацікавлені особи можуть отримати таку інформацію на певну дату в узагальненому вигляді, тобто повну та достовірну інформацію про фінансово-майновий стан підприємства, а саме, які активи є у розпорядженні підприємства та за рахунок яких джерел вони сформовані.

Фінансова звітність – це узагальнююча система взаємопов’язаних показників бухгалтерського обліку, які відображають фінансово-господарську діяльність підприємства, установи чи організації за звітний період. Фінансова звітність є завершальним етапом бухгалтерського обліку. Вона ґрунтується на даних синтетичного та аналітичного обліку та відображає, наростаючим підсумком, інформацію про активи, власний капітал та зобов’язання підприємства. Фінансова звітність складається з Балансу, Звіту про фінансові результати, Звіту про рух грошових коштів, Звіту про власний капітал та Приміток до звітів.

Тема 6. Місце бюджетного контролю в системі фінансового контролю

1. Поняття та зміст бюджетного контролю.
2. Система суб'єктів бюджетного контролю та їх контрольні повноваження.
3. Відповідальність за порушення бюджетного законодавства.

Основний зміст

1. Поняття та зміст бюджетного контролю.

Бюджетний контроль здійснюється органами державної влади та місцевого самоврядування як загальної, так і спеціальної компетенції й полягає у перевірці законності та ефективності здійснення бюджетної діяльності, протягом всього бюджетного процесу та на кожній окремій стадії бюджетного процесу, тобто щодо планування та організації, безпосередньо утворення, розподілу, та використання та бюджетних коштів, а особливо щодо цільового та ефективного використання бюджетних коштів.

Термін «бюджетний контроль» використовується багатьма науковцями, хто розглядає питання фінансового контролю у сфері управління бюджетними коштами. Але єдиної думки щодо визначення та тлумачення цього терміна немає. Слід також зазначити, що законодавство не містить чіткого визначення цього терміна. Глава 17 Бюджетного кодексу України має назву «Контроль за дотриманням бюджетного законодавства», де міститься перелік суб'єктів та їх повноваження щодо контролю за дотриманням бюджетного законодавства, тобто навіть Бюджетний кодекс України не визначає це поняття.

Бюджетному контролю, як різновиду фінансового контролю, притаманні всі принципові риси останнього та разом з іншими видами фінансового контролю забезпечує рух публічних фінансів, бере участь у розподілі сукупного суспільного продукту. За своїм змістом бюджетний контроль є набагато ширшим у порівнянні з іншими видами фінансового контролю, оскільки бюджетний контроль здійснюється на кожній стадії фінансової діяльності щодо публічних фінансів.

Головною **метою** бюджетного контролю є забезпечення своєчасного, повного та ефективного акумулювання грошових коштів до бюджету, їх вчасного та законного

розподілу, здійснення економного та ефективного витрачання коштів відповідно до їх цільового призначення.

Під час бюджетного контролю перевіряється дотримання підконтрольними суб'єктами законів та інших підзаконних нормативно-правових актів, що регламентують порядок здійснення бюджетного процесу.

Бюджетний контроль можна визначити як діяльність законодавчих і виконавчих органів влади та спеціально створених з метою контролю установ, спрямовану на забезпечення дотримання бюджетного законодавства та фінансової дисципліни всіма учасниками бюджетного процесу.

Бюджетний контроль відрізняється від таких інших видів фінансового контролю, як податковий та валютний, своїм, притаманним лише йому, об'єктом контролю. Отже, під **об'єктом бюджетного контролю** необхідно розуміти суспільні відносини, які складаються щодо утворення, розподілу та використання бюджетних коштів, тобто суспільні відносини, які складаються в межах бюджетного процесу.

Відповідно до статті 19 Бюджетного кодексу України встановлено, що на всіх стадіях бюджетного процесу здійснюються контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства. Це означає, що контроль повинен бути нерозривний з початку формування проектів бюджетів та кошторисів, на стадії їх затвердження, при фінансуванні витрат і фактичного використання коштів.

Контроль за дотриманням бюджетного законодавства спрямований на забезпечення ефективного і результативного управління бюджетними коштами, а також **забезпечує**: 1) оцінку управління бюджетними коштами; 2) правильність ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової і бюджетної звітності; 3) досягнення економії бюджетних коштів, їх цільового використання, ефективності і результативності в діяльності розпорядників бюджетних коштів шляхом прийняття обґрунтованих управлінських рішень; 4) проведення аналізу та оцінки стану фінансової і господарської діяльності розпорядників бюджетних коштів; 5) запобігання порушенням бюджетного законодавства та забезпечення інтересів держави у процесі управління об'єктами державної власності; 6) обґрунтованість планування надходжень і витрат бюджету.

Розпорядники бюджетних коштів в особі їх керівників організують **внутрішній контроль і внутрішній аудит** та забезпечують їх здійснення у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах. Внутрішнім контролем є комплекс заходів, що застосовуються керівником для забезпечення дотримання законності та ефективності використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, завдань, планів і вимог щодо діяльності бюджетної установи та її підвідомчих установ.

Внутрішнім аудитом є діяльність підрозділу внутрішнього аудиту в бюджетній установі, спрямована на удосконалення системи управління, запобігання фактам незаконного, неефективного та нерезультативного використання бюджетних коштів, виникненню помилок чи інших недоліків у діяльності бюджетної установи та підвідомчих їй бюджетних установ, поліпшення внутрішнього контролю.

Основні засади здійснення внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту та порядок утворення підрозділів внутрішнього аудиту визначаються Кабінетом Міністрів України.

В межах бюджетного контролю важливо виокремити попередній, поточний та наступний бюджетний контроль. Під **попереднім бюджетним контролем** необхідно розуміти безпосередньо контрольні дії в межах бюджетного процесу, які здійснюються до здійснення певних дій. Так, наприклад попередній бюджетний контроль здійснюється до початку виконання бюджету, тобто під час бюджетного планування, розгляду та затвердження бюджету.

Під час здійснення попереднього бюджетного контролю відбуваються аналіз та перевірка документів щодо відповідності вимогам оформлення і реальності та обґрунтованості показників, що містяться в них, та які, у свою чергу, будуть використовуватися при складанні проекту бюджету.

Отже, контроль здійснюється під час розробки прогнозних показників економічного та соціального розвитку країни, розробки бюджетних запитів, складання та затвердження кошторисів бюджетних установ щодо розробки законопроектів, що безпосередньо впливають на показники здійснення бюджетної політики. У цьому випадку попередній бюджетний контроль здійснюється з метою попередження

недоцільного та неефективного використання бюджетних коштів, а також забезпечення цільового характеру самого бюджету до моменту його затвердження.

Поточний бюджетний контроль здійснюється під час виконання бюджету та здійснюється за кількома напрямками: контроль за витратами за рахунок бюджетних коштів та контроль за надходженнями до бюджету. Він здійснюється під час виконання бюджету та спрямований на забезпечення законності та фінансової дисципліни, дотримання затверджених показників щодо бюджетних асигнувань, виявлення та припинення порушень під час виконання бюджету.

Під час поточного бюджетного контролю здійснюються аналіз поточної фінансової звітності щодо виконання бюджету та щодо безпосереднього витрачання бюджетних коштів та перевірка бухгалтерської документації щодо всебічного, повного та об'єктивного відображення інформації про рух бюджетних коштів. Він має попереджувальний характер, сприяє запобіганню неефективного та неправомірного використання бюджетних коштів, виявлення резервів збільшення доходів та відповідності запланованих показників бюджету з показниками програм соціально-економічного розвитку території та країни в цілому.

Наступний бюджетний контроль здійснюється після закінчення виконання бюджету та спрямований на виявлення та аналіз результатів, яких було досягнуто під час виконання бюджету. Тобто відбувається перевірка ступеня виконання у дійсності планових показників, яких затверджено в законі про бюджет, а також виконання кошторисів бюджетних установ та бюджетних програм. Аналізуються ефективність та доцільність здійснених витрат, повнота та своєчасність зарахування доходів по окремих джерелах, а також обґрунтування відхилення фактичних показників від запланованих. Необхідно також зазначити, що результати, які будуть отримані в межах поточного бюджетного контролю, стануть основою для складання проекту бюджету на наступний бюджетний період.

Вищенаведені приклади попереднього, поточного та наступного бюджетного контролю здійснюються в межах всього бюджетного процесу та спрямовані на забезпечення виконання бюджету. Але слід зазначити, що попередній, поточний та

наступний бюджетний контроль може здійснюватись і в межах певної окремої стадії бюджетного процесу.

Бюджетний контроль здійснюється за певними напрямками, тобто перед бюджетним контролем ставляться певні завдання. До **завдань бюджетного контролю** можна зарахувати: 1) аналіз економічного обґрунтування планових показників, яких буде покладено в основу майбутнього проекту бюджету; 2) оцінка кінцевих результатів складання та виконання бюджету; 3) перевірка обґрунтованості як бюджетної політики в цілому, так і показників, які використовуються під час формування бюджету; 4) перевірка обґрунтування прийняття та виконання відповідних нормативно-правових актів, які безпосередньо впливають на здійснення бюджетного процесу; 5) виявлення певних резервів коштів під час складання та виконання бюджету; 6) забезпечення повного, своєчасного виконання як за надходженнями, так і за витратами бюджету; 7) визначення економічної та соціальної ефективності бюджетних витрат; 8) виявлення недоліків у роботі відповідних уповноважених суб'єктів під час складання та виконання бюджету, виявлення недоліків у діяльності розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, що призводять до нераціонального, 9) нецільового та неефективного використання бюджетних асигнувань; 10) підготовка пропозицій щодо їх усунення; удосконалення бюджетного процесу.

Здійснення бюджетного контролю спрямовано як на отримання повної, об'єктивної інформації про якість діяльності щодо управління бюджетними коштами, так і на розробку пропозицій щодо вдосконалення безпосередньо цієї управлінської діяльності.

Бюджетний контроль, як самостійний механізм управління певними процесами, у першу чергу економічного характеру, не поглинає інші функції управління, а розчиняється в них, стає їх частиною, здійснюючи вплив на ефективність їх здійснення. Те саме можна сказати, розглядаючи бюджетний контроль як складову бюджетного процесу, тобто бюджетний контроль здійснюється на кожній стадії бюджетного процесу, але на якій би стадії він не здійснювався, його завжди спрямовано на досягнення однієї кінцевої мети. Тому вбачається за доцільне бюджетний контроль розглядати як **наскрізне провадження** в бюджетному процесі, що є сукупністю контрольних процедур, які здійснюються на кожній стадії бюджетного процесу і спрямовані на досягнення

однієї мети – забезпечення режиму законності та фінансової дисципліни в бюджетній сфері.

2. Система суб'єктів бюджетного контролю та їх контрольні повноваження.

Традиційно контроль за виконавчою владою у правовому суспільстві є функцією законодавчої влади. Тому парламентський контроль у цій системі повинен бути найбільш важливим.

Учасником бюджетного процесу, якого наділено контрольними повноваженнями, є **Верховна Рада України**. Відповідно до ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України віднесено здійснення парламентського контролю у межах, визначених Конституцією України. Парламент є учасником бюджетного процесу і бере участь у бюджетній діяльності на всіх його стадіях. Враховуючи це, на Верховну Раду України покладено здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства на кожній стадії бюджетного процесу.

Частина 2 ст. 113 Конституції України встановлює підконтрольність і підзвітність Кабінету Міністрів України Верховній Раді України у межах, передбачених ст. ст. 85 та 87 Конституції України. Саме зі ст. 85 Конституції України випливає основна контрольна функція парламенту – здійснення контролю за бюджетом у формі оцінки проекту Державного бюджету України, який виноситься на її розгляд, та заслуховування звіту Кабінету Міністрів України про виконання Державного бюджету України за минулий рік. За результатом розгляду звіту Верховна Рада України може визначити роботу Уряду незадовільною, що може бути підставою для вираження недовіри Кабінету Міністрів України, результатом якої є відставка.

На першій стадії бюджетного процесу повноваження щодо контролю за дотриманням Бюджетного кодексу України та інших нормативно-правових актів реалізуються під час проведення парламентських слухань присвячених Бюджетній декларації. Верховна Рада України заслуховує та обговорює її, після чого за результатами слухань приймає відповідну постанову.

Постійні комітети Верховної Ради України відіграють основну роль у процесі парламентського контролю. До основних функцій комітетів віднесено участь у

складанні, прийнятті, контролі за виконанням державного бюджету в частині, що віднесена до їх компетенції, з метою забезпечення доцільності, економності та ефективності використання державних коштів.

Верховна Рада України наділена контрольними повноваженнями також на третій стадії бюджетного процесу, тобто під час розгляду та прийняття закону про Державний бюджет України. Відповідно до законодавства Верховна Рада України є вищим органом законодавчої влади.

Відповідно до ст. 92 Конституції України та Бюджетного кодексу України парламент затверджує Державний бюджет України шляхом прийняття закону про Державний бюджет України на відповідний рік. Під час розгляду проекту закону про Державний бюджет України проходить три читання, протягом яких відбувається аналіз проекту як в цілому, так і постатейно. Отже, парламент контролює показники, яких закладено у проекті Кабінетом Міністрів України.

Контрольні повноваження знаходять свою реалізацію і в отриманні від Кабінету Міністрів України та інших органів державної влади пояснення та супровідні пояснювальні документи, що отримуються під час розгляду та прийняття державного бюджету. Це дає можливість парламенту проаналізувати обґрунтованість та доцільність показників, що закладені в проекті бюджету.

На стадії виконання бюджету контроль Верховної Ради України за дотриманням бюджетного законодавства полягає у заслуховуванні звітів про стан виконання Державного бюджету України, що також передбачає розгляд та аналіз звітів розпорядників бюджетних коштів щодо використання бюджетних коштів. Такі звіти надають Державна казначейська служба України, Кабінет Міністрів України, податкові та митні органи та головні розпорядники бюджетних коштів.

Окремо необхідно зазначити, що Кабінет Міністрів України зобов'язаний щомісяця звітувати перед Верховною Радою України про витрачання коштів резервного фонду державного бюджету.

На цій стадії комітети під час здійснення своїх функцій також мають право в порядку контролю за законністю, економністю та ефективністю витрат, що здійснюються з державного бюджету, заслуховувати членів Уряду, керівників державних

комітетів та інших суб'єктів. Але найважливішу роль відіграє Комітет Верховної Ради України з питань бюджету, який здійснює контроль за збалансованістю бюджету, тобто він повинен контролювати надходження до парламенту законопроектів, які безпосередньо впливають на збільшення видатків державного бюджету без відповідного покриття з боку доходів.

На останній стадії бюджетного процесу, здійснюючи контроль за дотриманням бюджетного законодавства, Верховна Рада України розглядає звіт про виконання Державного бюджету України. Під час розгляду річного звіту парламент може заслуховувати головних розпорядників бюджетних коштів та інших посадових осіб щодо використання ними бюджетних коштів. За результатами розгляду приймається відповідне рішення щодо звіту про виконання Державного бюджету України.

Контрольними повноваженнями у межах бюджетного процесу також наділені **Кабінет Міністрів України та Президент України.**

Відповідно до Регламенту Верховної Ради України Кабінет Міністрів України доопрацьовує проект бюджету в разі внесення до нього певних змін за рішенням парламенту під час його розгляду. Таким чином, Уряд може контролювати внесені пропозиції та зміни до проекту бюджету та приймає рішення щодо врахування, часткового врахування чи не врахування цих пропозицій, під час доопрацювання проекту бюджету.

Кабінет Міністрів України отримує та аналізує звітність про виконання Державного бюджету України, подану як органами казначейства, так і органами стягнення в особі Державної податкової служби України.

Щокварталу Кабінет Міністрів України проводить оцінку відповідності прогностичних макропоказників економічного та соціального розвитку України показникам, врахованим при затвердженні Державного бюджету України на відповідний бюджетний період.

Відповідно до законодавства Президент України наділений повноваженнями щодо підписання прийнятих Верховною Радою України законів, включаючи закон України про Державний бюджет України на відповідний бюджетний період, та правом не підписувати ці нормативно-правові акти, тобто правом накладення вето. Це дозволяє йому контролювати зміст законів, що приймаються Верховною Радою України, норми яких

регулюють бюджетні відносини. Особливо це стосується щорічних законів про Державний бюджет України, тому що Президент України майже не задіяний безпосередньо в розробці та прийнятті бюджету. Таким чином, він може впливати на зміст та якість Державного бюджету України на відповідний бюджетний період та контролювати відповідність закону про Державний бюджет України законодавству України та економічному становищу держави.

Наступним суб'єктом, який наділений контрольними повноваженнями, є **Міністерство фінансів України**. Міністерство фінансів України здійснює загальну організацію та управління виконанням Державного бюджету України, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету. Організація управління та координація виконання Державного бюджету є неможливими без здійснення контролю, тому відповідно до національного законодавства Міністерство фінансів України наділене також і контрольними повноваженнями.

На першій та другій стадіях бюджетного процесу контрольні повноваження Міністерства фінансів України полягають у тому, що воно визначає основні організаційно-методичні засади бюджетного планування, загальний рівень доходів та видатків бюджету і дає оцінку обсягу фінансування бюджету для складання пропозицій до проекту Державного бюджету України.

Міністерство фінансів України, на основі доведеної до головних розпорядників бюджетних коштів інструкції щодо підготовки бюджетних запитів, на будь-якому етапі складання та розгляду проекту Державного бюджету України здійснює аналіз бюджетних запитів, представлених головними розпорядниками бюджетних коштів. Здійснюється перевірка відповідності бюджетних запитів та їх складових меті, пріоритетності, доцільності та ефективності використання бюджетних коштів.

У процесі підготовки пропозицій щодо проекту Державного бюджету України Міністерство фінансів розглядає бюджетні запити та вживає заходів щодо усунення розбіжностей між головними розпорядниками бюджетних коштів. Міністерство фінансів має право повернути бюджетний запит для приведення його у відповідність до встановлених вимог у разі, якщо бюджетний запит було подано з порушенням вимог, зазначених у відповідній інструкції щодо підготовки бюджетних запитів.

На третій стадії бюджетного процесу Міністерство фінансів України також наділене певними контрольними повноваженнями, тобто Міністерство фінансів України може здійснювати контроль за змінами щодо доходів бюджету, що дозволяє йому не допустити безпідставного та необґрунтованого завищення або заниження показників і таким чином забезпечити певною мірою збалансованість та реальність виконання бюджету.

На четвертій стадії бюджетного процесу Міністерство фінансів України також контролює відповідність показників, які містяться в проектах зведених кошторисів та планів асигнувань кожного з головних розпорядників бюджетних коштів тим показникам, яких затверджено в лімітних довідках.

Міністерство фінансів України здійснює експертизу та погодження кошторисів, планів асигнувань та штатних розписів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, обласних державних адміністрацій та змін до них. Це здійснюється безпосередньо після затвердження розпису бюджетних асигнувань для забезпечення контролю за спрямуванням коштів на виконання відповідних функцій та досягнення цілей, визначених відповідно до бюджетних призначень.

Здійснюючи контроль за цільовим використанням бюджетних коштів, Міністерство фінансів України застосовує в установленому порядку заходи щодо обмеження або припинення фінансування з державного бюджету підприємств, установ та організацій за наявності фактів нецільового використання ними коштів, а також у випадках неподання звітів про витрачання бюджетних коштів, та утримує із цих суб'єктів кошти до державного бюджету, що використані ними не за призначенням.

Здійснюючи контроль за дотриманням бюджетного законодавства з метою забезпечення належного виконання державного бюджету, Міністерство фінансів України здійснює розгляд, перевірку та аналіз звітів щодо здійснення виконання Державного бюджету України. Державною казначейською службою України до Міністерства фінансів України подаються місячні та квартальні звіти про виконання Державного бюджету України, також перед Міністерством фінансів України звітують органи стягнення щодо фактичного надходження податків і зборів, щодо податкової

заборгованості, щодо втрати доходів бюджету внаслідок застосування податкових пільг та з інших питань.

Ускладнення фінансової діяльності держави не дозволяє парламенту повною мірою організувати її контроль та ефективно сумістити зі своїм основним завданням. Це обумовлено також відсутністю вимог до народних депутатів щодо їх освіти та професійних навичок, тобто склад парламенту не обов'язково повинен складатися із спеціалістів у фінансовій сфері. Тому, для ефективного забезпечення контролю за фінансовою діяльністю виконавчої влади, а також всього державного апарату, створено спеціальний державний суб'єкт зовнішнього фінансового контролю – **Рахункова палата України**.

Діяльність Рахункової палати України у першу чергу спрямовані на інформаційне забезпечення парламенту щодо тих питань, які віднесено до її компетенції, тим паче, що є чітке закріплення положення про незалежність цього органу фінансового контролю, що має запобігати послабленню його позицій стосовно інших державних органів.

Діяльність Рахункової палати регламентується Конституцією України, Законом України «Про Рахункову палату» від 2 липня 2015 року № 576-VIII та іншими нормативно-правовими актами.

Рахункова палата наділена широкими контрольними та експертно-аналітичними повноваженнями, що забезпечують їй можливість контролювати всю бюджетну сферу, не обмежуватися будь-яким її напрямком. Таким чином, об'єктом контролю Рахункової палати є майже всі державні фінанси, всі питання їх планування, акумулювання та особливо витрачання.

Відповідно до Конституції України Рахункова палата від імені Верховної Ради України здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням.

Основним завданням Рахункової палати України є: визначення своєчасності та доцільності витрат Державного бюджету України й використання державної власності, а також коштів загальнодержавних цільових фондів; оцінка обґрунтованості витрат проекту державного бюджету та позабюджетних централізованих цільових фондів;

проведення експертизи проектів законів та інших нормативно-правових актів, що передбачають витрачання бюджетних коштів.

Державний зовнішній фінансовий контроль забезпечується Рахунковою палатою шляхом здійснення фінансового аудиту, аудиту ефективності, експертизи, аналізу та інших контрольних заходів.

Рахункова палата бере участь на третій стадії бюджетного процесу. Відповідно до законодавства Рахункова палата дає експертні висновки щодо економічних показників проекту бюджету, здійснює аналіз пропозицій, які безпосередньо впливають на показники, що знайшли своє відображення у проекті бюджету. Але в Бюджетному кодексі України ці повноваження чітко не визначені. Контрольні дії, які здійснюються Рахунковою палатою України, є дієвими та ефективними, і її потрібно наділити більшими повноваженнями саме на стадії розгляду та прийняття законопроекту.

До повноважень Рахункової палати щодо контролю за дотриманням бюджетного законодавства належить здійснення контролю за утворенням, обслуговуванням та погашенням внутрішнього та зовнішнього державного боргу України. Рахункова палата України здійснює аналіз стану державного боргу України, витрат на його погашення та обслуговування. Вона контролює законність договорів, раціональне використання кредитів і позик, які отримує Україна від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій.

Рахункова палата у межах наданих повноважень здійснює контроль за ефективністю використання та управління коштами Державного бюджету України. Здійснюючи контроль за ефективністю використання коштів Державного бюджету України, Рахункова палата проводить фінансові перевірки та ревізії в апараті Верховної Ради України, органах виконавчої влади, Національному банку України, Фонді державного майна України, інших державних органах, а також в інших установах та організаціях у тій частині їх діяльності, що стосується використання коштів Державного бюджету України.

Наступним суб'єктом, який наділений контрольними повноваженнями, є **Державна казначейська служба України**. Державне казначейство України як уповноважений суб'єкт фінансового контролю виконує завдання щодо організації

виконання та контролю за виконанням Державного бюджету України, ведення обліку виконання Державного бюджету, складання звіту про стан виконання Державного та зведеного бюджетів, розробка й затвердження нормативно-методичних документів із питань бухгалтерського обліку, звітності щодо виконання бюджету.

Державна казначейська служба України здійснює контроль за відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів розпису Державного бюджету України. Воно перевіряє наявність відповідного бюджетного зобов'язання для платежу в бухгалтерському обліку виконання Державного бюджету України, відповідність напрямів витрачання бюджетних коштів бюджетному асигнуванню, наявність у розпорядників бюджетних коштів невикористаних бюджетних асигнувань.

Бюджетний кодекс України передбачає, що не пізніше 31 грудня або на інший останній день бюджетного періоду Державне казначейство України закриває всі рахунки, відкриті в поточному бюджетному період. У межах процедури закриття рахунків наприкінці бюджетного періоду реалізуються також і контрольні повноваження Державної казначейської служби України, оскільки після закриття рахунків в органах казначейства, залишки на рахунках перераховуються на Єдиний казначейський рахунок, що дає змогу визначити, в якому об'ємі були засвоєні виділені бюджетні кошти та яких результатів було досягнуто в межах цих сум.

Органи Державної казначейської служби України в межах відповідної території ведуть зведений облік руху коштів Державного бюджету України на відповідних казначейських рахунках, ведуть облік розпорядників коштів, яким виділяються асигнування з державного бюджету, з позабюджетних коштів установ і організацій, що утримуються за рахунок коштів державного бюджету і бухгалтерського обліку руху коштів державного бюджету за відповідними рахунками.

Відповідні органи Державної казначейської служби України повинні перевіряти та візувати всі примірники фінансової звітності розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, а також їх зведену фінансову звітність до подачі розпорядникам вищого рівня або іншим користувачам. Віза казначейства засвідчує, що фінансова звітність складена відповідно до вимог, дані фінансової звітності відповідають даним бухгалтерського

обліку органів Державної казначейської служби України і підлягають консолідації у зведеній фінансовій звітності розпорядників.

Казначейська служба здійснює також контроль щодо бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів. Органи Державної казначейської служби України приймають від розпорядників бюджетних коштів, які в них обслуговуються, реєстри зобов'язань та фінансових зобов'язань на паперових та електронних носіях та документи, що підтверджують факт взяття зобов'язання, які далі аналізуються на предмет відповідності даних, що відображені в реєстрі та підтвердних документах, а також перевіряють наявність залишків невикористаних бюджетних асигнувань за відповідними кодами функціональної та економічної класифікації видатків. Після отримання реєстру та супровідних документів казначейські органи заносять інформацію з реєстру до картки обліку зобов'язань. Про стан виконання зобов'язання також робиться запис.

Таким чином, органи Державної казначейської служби України здійснюють контроль за виконанням Державного бюджету України, переміщенням та цільовим використанням бюджетних коштів.

Наступними суб'єктом, який наділений контрольними повноваженнями, є **Державна аудиторська служба України**. Слід зазначити, що органи державної аудиторської служби України беруть участь у бюджетному процесі лише на четвертій стадії бюджетного процесу, тобто під час виконання бюджету.

Відповідно до Бюджетного кодексу України органи Державної аудиторської служби України здійснюють державний фінансовий контроль спрямований на оцінку ефективного, законного, цільового, результативного використання та збереження державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, досягнення економії бюджетних коштів.

Державна аудиторська служба здійснює державний фінансовий контроль за використанням і збереженням державного майна та фінансових ресурсів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяття зобов'язання, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку й фінансової звітності в міністерствах та інших органах виконавчої влади, в державних фондах, у бюджетних установах та в суб'єктів господарювання державного сектору

економіки, а також на підприємствах і в організаціях, які отримують кошти з бюджетів усіх рівнів та державних фондів або використовують державне чи комунальне майно, виконання місцевих бюджетів, розроблення пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і порушень та запобігання їм у подальшому. Отже, контроль здійснюється щодо тих суб'єктів, які використовують бюджетні кошти.

Контрольні повноваження Державною аудиторською службою реалізуються через здійснення державного фінансового аудиту, інспектування (ревізії) та перевірки державних закупівель, моніторингу закупівель та контролю за станом внутрішнього аудиту. Державний фінансовий аудит, що здійснюється органами державної аудиторської служби, здійснюється у двох напрямках – це фінансовий аудит виконання бюджетних програм та фінансовий аудит діяльності бюджетних установ та суб'єктів господарювання.

Із вищенаведеного видно, що діяльність органів аудиторської служби у першу чергу зосереджена на контролі за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів, їх збереженням, максимальним відшкодуванням збитків винними особами, мобілізацією до бюджетів платежів та інших надходжень, що були приховані в обліку та звітності.

3. Відповідальність за порушення бюджетного законодавства.

Одним із найдієвіших засобів забезпечення законності здійснення бюджетного процесу та виконання повноважень учасниками бюджетного процесу є визначення їх відповідальності.

Саме існування інституту відповідальності є одним з найефективніших способів забезпечення бюджетної дисципліни та належного виконання повноважень кожним учасником бюджетного процесу на будь-якій із його стадій, профілактики правопорушень та усунення їх наслідків.

Тому норми повинні містити не лише положення, що стосуються здійснення суб'єктами їх прав і виконання обов'язків, але й приписи, які забезпечували б можливість застосування відповідальності у випадку їх невиконання, неналежного виконання, порушення. Отже, поведінка суб'єктів у сфері бюджету, яка не відповідає

приписам бюджетного законодавства, вважається неправомірною. Якщо вчинено правопорушення, то до правопорушника має бути застосована юридична відповідальність.

У науковому середовищі виокремлюють декілька основних видів ретроспективної юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, дисциплінарну та матеріальну.

Найбільша увага приділяється кримінальній, адміністративній та цивільній відповідальності. Але, неможливо залишити без розгляду, особливо в теперішній час, фінансово-правову відповідальність. Це вид юридичної відповідальності, який, крім загальних ознак відповідальності, має специфічні ознаки, наявність яких дає змогу розглядати її як особливий вид відповідальності. Такою ознакою є фінансовий характер відносин, що забезпечуються засадами фінансової відповідальності. Отже, фінансово-правова відповідальність є засобом забезпечення фінансово-правових норм.

Визнаючи фінансово-правову відповідальність як самостійний вид юридичної, можна говорити про бюджетну відповідальність, як підвид фінансово-правової, тим паче, що національним законодавством передбачають стягнення за порушення бюджетного законодавства. Але необхідно розмежовувати бюджетно-правову відповідальність та відповідальність за порушення бюджетного законодавства, оскільки остання включає в себе кримінальну, адміністративну, цивільну, дисциплінарну та фінансову відповідальність.

Необхідно також зазначити, що межі реалізації бюджетно-правової відповідальності обмежені бюджетними правовідносинами.

Підставою для застосування юридичної відповідальності є вчинення правопорушення. Фінансове законодавство, зокрема, бюджетне, не завжди чітко визначає склади фінансових правопорушень у бюджетній сфері, що ускладнює визначення суб'єкта їх вчинення та визначення відповідальності.

Бюджетним кодексом України визначено відповідальність за порушення бюджетного законодавства. Для реалізації відповідальності Бюджетним кодексом України введено поняття «порушення бюджетного законодавства», закріплено повноваження органів та посадових осіб щодо притягнення до відповідальності за

бюджетні правопорушення і встановлено засоби впливу за порушення бюджетного законодавства. **Під порушення бюджетного законодавства** слід розуміти порушення учасником бюджетного процесу встановлених Бюджетним кодексом України чи іншим бюджетним законодавством норм щодо складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету та звіту про виконання бюджету. Правопорушення може виражатися у поведінці учасників бюджетного процесу як у формі дій, так і у формі бездіяльності.

Бюджетний кодекс України, у ст. 116, передбачає перелік правопорушень бюджетного законодавства, але все одно цей перелік не є вичерпним.

У **Бюджетному кодексі України** передбачається перелік порушень бюджетного законодавства, а також певні **заходи впливу**, які застосовуються у разі вчинення бюджетних правопорушень. Порядок застосування цих заходів регламентується не Бюджетним кодексом України, а відповідними нормативно-правовими актами.

До таких заходів належать: призупинення бюджетних асигнувань; зупинення операції з бюджетними коштами; зменшення бюджетних асигнувань та повернення бюджетних коштів; повернення бюджетних коштів до відповідного бюджету; зупинення дії рішення про місцевий бюджет; безспірне вилучення коштів з місцевих бюджетів.

Тобто законодавець передбачає заходи, які можна віднести до фінансово-правової відповідальності.

Відповідальність за бюджетні правопорушення також передбачається **Кримінальним кодексом України** та **Кодексом України про адміністративні правопорушення**. Так, ст. 210 Кримінального кодексу України за нецільове використання бюджетних коштів, а ст. 211 – за видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати всупереч закону.

Стаття 164-12 Кодексу України про адміністративні правопорушення за порушення бюджетного законодавства передбачає накладення штрафу на посадових осіб.

Тема 7. Правова природа податкового контролю в Україні

1. Поняття та зміст податкового контролю в Україні.
2. Система способів здійснення податкового контролю.
3. Види податкових перевірок та порядок їх здійснення.

Основний зміст

1. Поняття та зміст податкового контролю в Україні.

Податковий контроль є різновидом фінансового контролю, і як складова цілого, частково виражає його зміст і водночас відрізняється від інших частин конкретними носіями контрольних функцій, об'єктом, методами здійснення контрольних дій.

Податковий контроль, будучи різновидом фінансового, характеризується всіма принциповими рисами останнього й нарівні з іншими видами фінансового контролю забезпечує рух публічних коштів, бере участь у розподілі сукупного суспільного продукту. Особливістю податкового контролю є більш вузький предмет регулювання, тобто сферою здійснення податкового контролю виступає порядок утворення грошових фондів держави у формі податкових платежів, мета, завдання, зміст, склад суб'єктів, об'єкт та інші елементи податкового контролю вужчі, ніж у фінансового.

Податковий контроль є формою реалізації контрольної функції фінансів в оподаткуванні, що відображає раціональне співвідношення, тенденції формування публічних грошових фондів за рахунок надходжень від податків і зборів.

Таким чином податковий контроль є видом державного фінансового контролю, що спрямований на встановлення правопорядку в податковій сфері та становить діяльність уповноважених державою суб'єктів з визначенням стану виконання особами, на яких покладено податковий обов'язок, норм податкового законодавства, виявлення, дослідження та припинення відхилень від цих норм у їхній діяльності з метою притягнення винних до відповідальності.

Слід зазначити, що було б помилково зводити податковий контроль лише до контролю за повною й своєчасною сплатою податків. Податковий контроль охоплює більш широкий спектр відносин, що включають в себе і відносини щодо податкового обліку й щодо податкової звітності, тобто податковий контроль пов'язується з податковим обов'язком у широкому його розумінні.

Правові засади здійснення податкового контролю визначенні Главою 6 Податкового кодексу України. Відповідно до п. 61.1. ст. 61 Податкового кодексу України під **податковим контролем** розуміється система заходів, що вживаються контролюючими органами з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Об'єктом податкового контролю є дії (бездіяльність) платників податків і зборів, податкових агентів та інших зобов'язаних осіб щодо виконання обов'язків, передбачених податковим законодавством, що оцінюються з погляду їх законності, достовірності й своєчасності.

Предметом податкового контролю виступає правильність нарахування, повнота та своєчасність сплати податків і зборів; правильність складання та своєчасність подання податкових декларацій (розрахунків); дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства. Джерелами інформації при цьому виступають бухгалтерські книги, звіти, плани, рахунки, декларації, накладні та інші документи, пов'язані з обчисленням та сплатою податків і зборів до бюджетів усіх рівнів. Зокрема, до них належать накази керівників і звіти працівників, цивільно-правові та трудові договори, установчі документи, банківські виписки тощо.

Основна мета податкового контролю – це перешкодження можливості платників податків ухилятися від їх сплати, а також донарахування виявлених за результатами перевірок сум податків і зборів, на які ухилився від сплати суб'єкт до бюджету.

Серед науковців немає єдиної думки щодо співвідношення понять «податковий контроль» та «податковий нагляд». Необхідно розмежовувати поняття «**податковий контроль**» та «**податковий нагляд**», які часто ототожнюють та поєднують. Так, одні розглядають податковий аудит як одну з форм податкового контролю, інші розглядають податковий аудит як самостійний відокремлений вид контролю. Деякі вчені визначають податковий аудит як різновид аудиторської діяльності. При цьому податковий аудит як має ознаки податкового контролю, так і має відокремлюючі характеристики. До яких

належать відмінності у суб'єктах здійснення, також здійснення податкового аудиту не пов'язане з притягненням підконтрольного суб'єкта до відповідальності.

У теорії оподаткування не існує єдиного підходу до визначення функцій податкового контролю. Аналіз теоретичних та правових засад здійснення податкового контролю дає можливість виокремити управлінську, обліково-аналітичну, інформаційну, контрольну функцію, а також функції планування та прогнозування. **Управлінська функція** полягає у тому, що податковий контроль забезпечує профілактику правопорушень у податковій сфері. Проявляється через масово-роз'яснювальну роботу податкових органів. Управлінська функція також проявляється через упорядкування та забезпечення єдності дій усіх органів, на які покладені контрольні функції, а також розробка та виконання управлінських рішень у сфері оподаткування, їх оптимізації та пошук шляхів підвищення ефективності. **Обліково-аналітична функція** полягає в обліку платників податків і предметів оподаткування, аналізі та оцінці роботи суб'єкта господарювання з метою визначення загроз ухилення від оподаткування, встановленні фактичних показників податкової системи та їх порівняння із плановими для аналізу та оцінки діяльності з метою прийняття відповідних рішень. **Інформаційна функція** полягає у тому, що матеріали податкового контролю слугують джерелом інформації для прийняття управлінських рішень. Відтак ця функція покликана забезпечити доступність правдивої інформації про проведення та результативність податкового контролю. **Контрольна функція** в свою чергу полягає у відслідковуванні процесу дотримання та виконання вимог чинного податкового законодавства та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів у сфері оподаткування.

Хоча податковий контроль і є різновидом фінансового контролю, не всі критерії класифікації останнього можуть бути покладені в основу класифікації саме податкового контролю. Зокрема, класифікуючи податковий контроль за видами, не можна розподіляти його на зовнішній та внутрішній, державний та громадський, обов'язковий та ініціативний.

Функціонування ефективної системи податкового контролю передбачає дотримання всіх принципів, які гарантують раціональне співвідношення інтересів суб'єктів податкового контролю. Принципи податкового контролю в теоретичному та практичному аспектах на сьогодні не достатньо інституалізовані. **Принципи**

податкового контролю це базові правові положення, що визначають організацію й ефективне здійснення податкового контролю, якими мають керуватись його суб'єкти при здійсненні контрольних заходів у сфері оподаткування.

Принципи податкового контролю поділяються на **загальні** (тобто принципи здійснення фінансового контролю взагалі) та **спеціальні** (тобто принципи здійснення податкового контролю безпосередньо).

До спеціальних принципів належать: всезагальність та єдність; дієвість; реальність і територіальність податкового контролю; презумпція сумлінності платника; дотримання податкової таємниці; відшкодування збитку, завданого в результаті неправомірних дій під час проведення заходів податкового контролю. **Всезагальність** та **єдність** полягає у тому, що податковий контроль має охоплювати всіх платників податків без винятку та єдиним на всіх рівнях. **Дієвість** виражається в тому, що податковий інспектор має не тільки викрити податкові правопорушення, але, головним чином, виявити та вивчити причини їх виникнення, дати конкретні рекомендації суб'єкту господарювання щодо усунення таких правопорушень у майбутньому. **Територіальність** полягає у тому, що податковий контроль має проводитися за територіальним принципом, коли податкові органи перевіряють лише тих платників податків, які зареєстровані в певній територіальній податковій інспекції. **Презумпція сумлінності платника** полягає в тому, що при здійсненні податкового контролю платник розглядається як такий, що виконав свій податковий обов'язок, якщо протилежне не буде доведено. **Дотримання податкової таємниці** полягає у тому, що платники податків мають регламентоване законом право на нерозголошення посадовими особами податкових органів відомостей про об'єкт контролю та результати його перевірки без письмової згоди на це платника податків.

2. Система способів здійснення податкового контролю.

Податковий контроль здійснюється посадовими особами контролюючих органів у конкретних законодавчо закріплених **формах**, якими відповідно до ст. 62 Податкового кодексу України є:

- 1) ведення обліку платників податків;
- 2) інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів;

3) перевірки та звірки відповідно до вимог Податкового кодексу України, а також перевірок щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, у порядку, встановленому законами України, що регулюють відповідну сферу правовідносин.

4) моніторинг контрольованих операцій та опитування посадових, уповноважених осіб та працівників платника податків.

Під формами податкового контролю необхідно розуміти врегульоване нормами права зовнішнє практичне вираження й організацію контрольних дій, здійснюваних контролюючими суб'єктами на постійній основі щодо всіх суб'єктів, які підлягають такому контролю. Таким чином до форм податкового контролю необхідно відносити податковий облік та податкову перевірку. Податковим кодексом України передбачено ще один спосіб здійснення податкового контролю, це інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючого органу. Слід зазначити, що цей спосіб не носить самостійний характер, а здійснюється з метою забезпечення можливості здійснення податкового обліку та податкових перевірок.

Головною відмінністю методів від форм податкового контролю є те, що методи податкового контролю не мають самостійного значення й не можуть бути використанні окремо від певної форми податкового контролю. Тобто конкретна форма багато в чому визначається прийомами, що застосовуються уповноваженими контролюючими органами, тобто форма існує в нерозривній єдності з методами контрольної діяльності.

Так, до методів, що використовуються під час реалізації податкового обліку належать: надання податкового номера, прийняття документів, що подаються платниками податків для взяття на облік, внесення інформації до бази даних про платників податків, тощо. До методів, що використовуються під час проведення податкової перевірки належать: вилучення та витребування документів і предметів, обстеження території та приміщень, інвентаризація, опитування, отримання пояснень від платників податків направлення платникові податків повідомлень-рішень, запитів тощо.

Правові засади **обліку платників податків** визначаються главою 6 Податкового кодексу України.

Облік платників податків ведеться з метою створення умов для здійснення контролюючими органами контролю за правильністю нарахування, своєчасністю і повнотою сплати податків, нарахованих фінансових санкцій, дотримання податкового та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Взяттю на облік або реєстрації у контролюючих органах підлягають всі платники податків. Взяття на облік у контролюючих органах юридичних осіб, їх відокремлених підрозділів, а також самозайнятих осіб здійснюється незалежно від наявності обов'язку щодо сплати того або іншого податку та збору.

З метою проведення податкового контролю платники податків підлягають реєстрації або взяттю на облік у контролюючих органах за місцезнаходженням юридичних осіб, відокремлених підрозділів юридичних осіб, місцем проживання особи, а також за місцем розташування чи реєстрації їх підрозділів, рухомого та нерухомого майна, об'єктів оподаткування або об'єктів, які пов'язані з оподаткуванням або через які провадиться діяльність.

Платник податків зобов'язаний стати на облік у відповідних контролюючих органах за основним та неосновним місцем обліку, повідомляти про всі об'єкти оподаткування і об'єкти, пов'язані з оподаткуванням, контролюючі органи за основним місцем обліку. Об'єктами оподаткування і об'єктами, пов'язаними з оподаткуванням, є майно та дії, у зв'язку з якими у платника податків виникають обов'язки щодо сплати податків та зборів. Такі об'єкти за кожним видом податку та збору визначаються згідно з відповідним розділом Податкового кодексу України.

Органи, що ведуть облік або реєстрацію рухомого майна та інших активів, які є об'єктом оподаткування, зобов'язані повідомляти про власників та користувачів такого рухомого майна та інших активів, розміщених на відповідній території, або про транспортні засоби, зареєстровані у цих органах, та їх власників контролюючі органи за своїм місцезнаходженням щомісяця, але не пізніше 10 числа наступного місяця.

Заява про взяття на облік платника податків за неосновним місцем обліку подається у відповідний контролюючий орган протягом 10 робочих днів після створення відокремленого підрозділу, реєстрації рухомого чи нерухомого майна чи відкриття

об'єкта чи підрозділу, через які провадиться діяльність або які підлягають оподаткуванню.

Взяття на облік платників податків – юридичних осіб та їх відокремлених підрозділів здійснюється після їх державної реєстрації чи включення відомостей про них до відповідних державних реєстрів на умовах, що визначаються законодавчими актами України, крім випадків коли органами реєстрації є контролюючі органи або коли проведення державної реєстрації платника податків у відповідному статусі законодавством не передбачається.

Орган державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців у день державної реєстрації такої особи, державної реєстрації припинення юридичної особи чи підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця, внесення будь-яких інших записів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців повинен передати відповідному контролюючому органу повідомлення та відомості з реєстраційної картки про вчинення реєстраційних дій, передбачених законом.

Всі фізичні особи – платники податків та зборів реєструються у контролюючих органах шляхом включення відомостей про них до Державного реєстру фізичних осіб – платників податків.

Облік платників податків у контролюючих органах ведеться за податковими номерами.

Фізична особа незалежно від віку, для якої раніше не формувалася Облікова картка та яка не включена до Державного реєстру, зобов'язана особисто або через законного представника чи уповноважену особу подати відповідному контролюючому органу Облікову картку фізичної особи – платника податків, яка є водночас заявою для реєстрації у Державному реєстрі, та пред'явити документ, що посвідчує особу, який містить необхідні для реєстрації реквізити, а саме: прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), дату народження, місце народження, місце проживання, громадянство. Облікові картки фізичних осіб віком до шістнадцяти років або неповнолітніх осіб, які ще не отримали паспорта, подаються одним із батьків (усиновителем, опікуном, піклувальником) за наявності свідоцтва про народження дитини та документа, що посвідчує особу одного із батьків (усиновителя, опікуна, піклувальника).

Для оптимізації обліку платників податків ведуться такі реєстри: 1) Єдиний банк даних про платників податків – юридичних осіб; 2) Державний реєстр фізичних осіб – платників податків; 3) Реєстр платників податку на додану вартість; 4) Реєстр неприбуткових організацій; 5) Реєстр великих платників податків.

Під **інформаційно-аналітичним забезпеченням** діяльності контролюючих органів необхідно розуміти комплекс заходів щодо збору, опрацювання та використання інформації, необхідної для виконання покладених на контролюючі органи функцій.

Для інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючого органу використовується інформація, що надійшла: 1) від платників податків та податкових агентів; 2) від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та Національного банку України; 3) від банків, інших фінансових установ; 4) від органів влади інших держав, міжнародних організацій або нерезидентів; 5) за наслідками податкового контролю. Для інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності також використовується інша інформація, оприлюднена відповідно до законодавства або добровільно чи за запитом надана контролюючому органу в установленому законом порядку.

Інформація безоплатно надається контролюючим органам періодично або на окремий письмовий запит контролюючого органу у визначені терміни.

Контролюючі органи мають право звернутися до платників податків та інших суб'єктів інформаційних відносин із письмовим запитом про подання інформації, необхідної для виконання покладених на контролюючі органи функцій, завдань, та її документального підтвердження.

Платники податків та інші суб'єкти інформаційних відносин зобов'язані подавати інформацію, визначену в запиті контролюючого органу, та її документальне підтвердження протягом 15 робочих днів з дня, наступного за днем отримання запиту. У разі проведення зустрічної звірки – протягом 10 робочих днів.

З метою отримання податкової інформації, необхідної у зв'язку з проведенням перевірок, контролюючі органи мають право здійснювати **зустрічні звірки** даних суб'єктів господарювання щодо платника податків. Під час зустрічної звірки здійснюється зіставлення даних, отриманих від платників податків та інших суб'єктів

інформаційних відносин, з метою документального підтвердження господарських відносин з платником податків та зборів, а також підтвердження відносин, виду, обсягу і якості операцій та розрахунків, що здійснювалися між ними, для з'ясування повноти їх відображення в обліку платника податків; забезпечується отримання податкової інформації, необхідної для визначення відповідності умов контрольованої операції принципу «витягнутої руки». Під час проведення зустрічної звірки з'ясовуються лише питання, зазначені у письмовому запиті контролюючого органу на проведення зустрічної звірки.

Зустрічні звірки не є перевітками і проводяться в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. За результатами зустрічних звірок складається довідка, що надається суб'єкту господарювання у десятиденний строк. Повторне проведення зустрічних звірок контролюючими органами з одного і того самого питання заборонено.

Податкова інформація, зібрана відповідним чином зберігається в базах даних Інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем Держаної податкової служби України.

3. Види податкових перевірок та порядок їх здійснення.

Податкові перевірки є однією з основних форм здійснення фінансового контролю.

Під податковою перевіркою необхідно розуміти право податкових органів щодо перевірки дотримання податкового законодавства шляхом зіставлення звітних даних платника податків з фактичним станом його фінансової діяльності з метою встановлення правильності нарахування й своєчасності сплати податків і зборів, визначення податкового зобов'язання, виявлення фактів, що свідчать про скоєння правопорушень у сфері податкових правовідносин.

Податкові перевірки бувають камеральні, документальні та фактичні.

Камеральною вважається перевірка, яка проводиться у приміщенні контролюючого органу виключно на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях та розрахунках платника податків та даних системи електронного адміністрування податку на додану вартість (даних органу, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, в якому відкриваються рахунки платників у системі

електронного адміністрування податку на додану вартість, даних Єдиного реєстру податкових накладних та даних митних декларацій), а також даних Єдиного реєстру акцизних накладних та даних системи електронного адміністрування реалізації пального.

Особливості камеральних перевірок полягають у тому, що: 1) її проведення не вимагає спеціального рішення посадової особи контролюючого органу; 2) її здійснення обумовлено саме обов'язками працівників контролюючих органів; 3) проводиться за місцезнаходженням контролюючого органу; 4) проводиться виходячи з декларації та розрахунків, що є в наявності контролюючого органу; 5) здійснюється необмежену кількість разів протягом року; 6) проводиться щодо всіх платників податків; 7) присутність і згода платників податків під час її проведення не обов'язкова.

За результатами камеральної перевірки, у разі встановлення порушень, складається акт у двох примірниках, що підписується посадовими особами контролюючого органу, і після реєстрації вручається або надсилається для підписання платнику протягом трьох робочих днів. Крім цього, контролюючий орган встановлює термін, у який платник податків має внести відповідні виправлення. У разі відсутності порушень контролюючим органом складається відповідна довідка.

Документальною перевіркою вважається перевірка, предметом якої є своєчасність, достовірність, повнота нарахування та сплати усіх передбачених податків та зборів, а також дотримання валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками та найманими особами.

Документальна перевірка проводиться на підставі податкових декларацій, розрахунків, фінансової, статистичної та іншої звітності, реєстрів податкового та бухгалтерського обліку, ведення яких передбачено законом, первинних документів, які використовуються в бухгалтерському та податковому обліку і пов'язані з нарахуванням і сплатою податків та зборів, виконанням вимог іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а також отриманих в установленому законодавством порядку контролюючим органом документів та податкової інформації, у тому числі за результатами перевірок інших платників податків.

Документальні перевірки бувають планові та позапланові, а також виїзні та невиїзні.

Документальна **планова** перевірка проводиться відповідно до плану-графік проведення планових документальних перевірок. Порядок формування та затвердження плану-графіка, перелік ризиків та їх поділ за ступенями встановлюються наказом Міністерства фінансів України від 2 червня 2015 року № 524.

До плану-графіка проведення документальних планових перевірок відбираються платники податків, які мають ризик щодо несплати податків та зборів, невиконання іншого законодавства, контроль за яким покладено на контролюючі органи. Періодичність проведення документальних планових перевірок платників податків визначається залежно від ступеня ризику в діяльності таких платників податків, який поділяється на високий, середній та незначний. Платники податків з **незначним ступенем ризику** включаються до плану-графіка не частіше, ніж раз на три календарних роки, **середнім** – не частіше ніж раз на два календарних роки, високим – не частіше одного разу на календарний рік. Проте практика реалізації умов включення платників податків до плану-графіка проведення перевірки ускладнюється недосконалістю критеріїв розподілу суб'єктів господарювання на групи ризику, відповідно до Методики розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного контролю.

Про проведення документальної планової перевірки керівником контролюючого органу приймається рішення, яке оформлюється наказом. Право контролюючому органу на проведення документальної планової перевірки надається лише у випадку, коли платнику податків не пізніше ніж за 10 календарних днів до дня проведення зазначеної перевірки вручено під розписку або надіслано рекомендованим листом з повідомленням про вручення копію наказу про проведення документальної планової перевірки та письмове повідомлення із зазначенням дати початку проведення такої перевірки.

У разі планування перевірок одного й того самого платника податків контролюючими органами та органами державного фінансового контролю у звітному періоді такі перевірки проводяться зазначеними органами одночасно. Порядок

координації проведення таких перевірок та залучення до перевірок інших органів визначається Кабінетом Міністрів України.

Тривалість документальних планових перевірок не повинна перевищувати 30 робочих днів для великих платників податків, щодо суб'єктів малого підприємництва – 10 робочих днів, інших платників податків – 20 робочих днів. Продовження строків проведення документальних планових перевірок можливе за рішенням керівника контролюючого органу не більше як на 15 робочих днів для великих платників податків, щодо суб'єктів малого підприємництва – не більше як на 5 робочих днів, інших платників податків – не більш як на 10 робочих днів.

Документальна позапланова перевірка не передбачається у плані роботи контролюючого органу і проводиться за наявності хоча б однієї з **обставин**, визначених у ст. 78 Податкового кодексу України, а саме: 1) отримано податкову інформацію, що свідчить про порушення платником податків законодавства, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження протягом 15 робочих днів з наступного дня отримання запиту; 2) платником податків не подано в установлений строк податкову декларацію, розрахунки, звіт про контрольовані операції або документацію з трансфертного ціноутворення; 3) платником податків подано контролюючому органу уточнюючий розрахунок з відповідного податку за період, який перевірявся контролюючим органом; 4) виявлено недостовірність даних, що містяться у податкових деклараціях, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на письмовий запит контролюючого органу протягом 15 робочих днів з дня, наступного за днем отримання запиту; 5) платником податків подано заперечення до акта перевірки або скаргу на прийняте за її результатами податкове повідомлення-рішення, в яких вимагається повний або частковий перегляд результатів відповідної перевірки або скасування прийнятого за її результатами податкового повідомлення-рішення у разі, коли платник податків посилається на обставини, що не були досліджені під час перевірки; 6) в разі реорганізації юридичної особи (крім перетворення), припинення юридичної особи або підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця, якщо порушено провадження у справі про визнання банкрутом платника податків або подано заяву про зняття з обліку платника податків; 7) в разі,

якщо платник претендує на відшкодування з бюджету податок на додану вартість, або з від'ємним значенням з податку на додану вартість, яке становить більше 100 тис. гривень; 8) щодо платника податку подано скаргу: а) про ненадання таким платником податків податкової накладної покупцю або про допущення продавцем товарів помилок при зазначенні обов'язкових реквізитів податкової накладної, або порушення продавцем граничних термінів реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних податкової накладної та розрахунку коригування у разі ненадання таким платником податків протягом наступних 15 робочих днів пояснень та документального підтвердження на письмовий запит контролюючого органу, в якому зазначається інформація зі скарги; б) про ненадання платником податків акцизної накладної покупцю або про порушення порядку заповнення та порядку реєстрації акцизної накладної у разі ненадання таким платником податків пояснень та документального підтвердження на письмовий запит протягом наступних 15 робочих днів; 9) отримано судове рішення суду про призначення перевірки; 10) контролюючим органом вищого рівня виявлено невідповідність висновків акта перевірки контролюючого органу нижчого рівня вимогам законодавства або неповне з'ясування питань під час перевірки; 11) у разі отримання інформації про ухилення податковим агентом від оподаткування виплаченої найманим особам заробітної плати, пасивних доходів, додаткових благ, інших виплат та відшкодувань, що підлягають оподаткуванню; 12) у разі отримання документально підтвердженої інформації та даних, що свідчать про невідповідність умов контрольованої операції принципу «витагнутої руки» та встановлення невідповідності умов контрольованої операції принципу «витагнутої руки»; 13) неподання платником податків або подання з порушенням вимог звіту про контрольовані операції та документації з трансфертного ціноутворення або у разі встановлення порушень під час моніторингу такого звіту або документації; 14) платником податків не подано в установлений строк уточнюючий розрахунок для виправлення помилок, виявлених за результатами електронної перевірки, проведеної за заявою платника податків; 15) виявлено розбіжності даних, що містяться у зареєстрованих акцизних накладних та розрахунках коригування в Єдиному реєстрі акцизних накладних та деклараціях з акцизного податку, поданих платником акцизного податку, що реалізує пальне або етиловий спирт; 16) платником податків не надано для

проведення зустрічної звірки інформацію, визначену у запиті контролюючого органу, протягом 10 робочих днів з дня, наступного за днем отримання запиту; 17) платником податку подано заяву про проведення перевірки до поданої заявки на поповнення обсягів залишку пального.

Обмеження у підставах проведення перевірок платників податків не поширюються на перевірки, що проводяться на звернення такого платника податків, або перевірки, що проводяться у межах кримінального провадження.

Про проведення документальної позапланової перевірки керівник контролюючого органу приймає рішення, яке оформлюється наказом. **Тривалість документальних позапланових перевірок** не повинна перевищувати 15 робочих днів для великих платників податків, щодо суб'єктів малого підприємництва – 5 робочих днів, для фізичних осіб – підприємців, які не мають найманих працівників – 3 робочих дні, інших платників податків – 10 робочих днів. Продовження строків проведення документальних позапланових перевірок можливе за рішенням керівника контролюючого органу не більше як на 10 робочих днів для великих платників податків, щодо суб'єктів малого підприємництва – не більше як на 2 робочих днів, інших платників податків – не більш як на 5 робочих днів.

Податковим кодексом України, а саме пп. 75.1.2 п. 75.1 ст. 75, надано можливість контролюючим органам здійснювати документальну невиїзну позапланову електронну перевірку, що проводиться на підставі заяви, поданої платником податків з незначним ступенем ризику до контролюючого органу, у якому він перебуває на податковому обліку за 10 календарних днів до очікуваного початку проведення електронної перевірки.

Фактичною перевіркою вважається перевірка, що здійснюється за місцем фактичного провадження платником податків діяльності, розташування господарських або інших об'єктів права власності такого платника. Така перевірка здійснюється контролюючим органом щодо дотримання норм законодавства з питань регулювання обігу готівки, порядку здійснення платниками податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності ліцензій, патентів, свідоцтв, у тому числі про виробництво та обіг підакцизних товарів, дотримання роботодавцем законодавства щодо укладення

трудового договору, оформлення трудових відносин з працівниками чи найманими особами.

Фактична перевірка здійснюється без попередження платника податків. Фактична перевірка може проводитися на підставі рішення керівника контролюючого органу, оформленого наказом, копія якого вручається платнику податків або його уповноваженому представнику, або особам, які фактично проводять розрахункові операції під розписку до початку проведення такої перевірки, та **за наявності однієї з таких обставин**: 1) у разі коли за результатами перевірок інших платників податків виявлено факти, які свідчать про можливі порушення платником податків законодавства щодо виробництва та обігу підакцизних товарів, здійснення платником податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності патентів, ліцензій та інших документів, контроль за наявністю яких покладено на контролюючі органи; 2) у разі наявності та отримання в установленому законодавством порядку інформації від державних органів або органів місцевого самоврядування, яка свідчить про можливі порушення платником податків законодавства, контроль за яким покладено на контролюючі органи, зокрема, щодо здійснення платниками податків розрахункових операцій, ведення касових операцій, наявності патентів, ліцензій та інших документів, контроль за наявністю яких покладено на контролюючі органи, виробництва та обігу підакцизних товарів; 3) у разі письмового звернення покупця чи споживача про порушення платником податків установленого порядку проведення розрахункових операцій, касових операцій, патентування або ліцензування; 4) неподання суб'єктом господарювання в установленій законом строк обов'язкової звітності про використання реєстраторів розрахункових операцій, розрахункових книжок та книг обліку розрахункових операцій, подання їх із нульовими показниками; 5) у разі наявності та отримання в установленому законодавством порядку інформації про порушення вимог законодавства в частині виробництва, обліку, зберігання та транспортування спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів та цільового використання спирту платниками податків, а також здійснення функцій, визначених законодавством у сфері виробництва і обігу спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, пального; 6) у разі виявлення за результатами попередньої перевірки порушення законодавства; 7) у разі отримання в

установленому законодавством порядку інформації про використання праці найманих осіб без належного оформлення трудових відносин та виплати роботодавцями доходів у вигляді заробітної плати без сплати податків до бюджету, а також здійснення фізичною особою підприємницької діяльності без державної реєстрації.

Фактична перевірка проводиться двома і більше посадовими особами контролюючого органу у присутності посадових осіб суб'єкта господарювання або його представника та особи, що фактично здійснює розрахункові операції.

Тривалість фактичних перевірок не повинна перевищувати 10 діб. Продовження строків проведення фактичних перевірок можливе за рішенням керівника контролюючого органу не більше як на 5 діб.

Результати перевірок, крім електронних та камеральних, оформлюються у формі **акта** або **довідки**, які підписуються посадовими особами контролюючого органу та платниками податків або їх законними представниками. Якщо під час перевірки були виявлені порушення, то складається акт. Якщо такі порушення відсутні, складається довідка. Акт або довідка, складений за результатами перевірки та підписаний посадовими особами, які проводили перевірку, та зареєстрований у контролюючому органі, надається платнику податків, який зобов'язаний його підписати. У разі незгоди платника податків з висновками акта такий платник зобов'язаний підписати такий акт перевірки із зауваженнями, які він має право надати разом з підписаним примірником акта.

Тема 8. Правові засади банківського контролю та нагляду в Україні

1. Зміст банківського контролю та нагляду.
2. Основні принципи та система банківського контролю та нагляду.
3. Заходи впливу за порушення банківського законодавства.

Основний зміст

1. Зміст банківського контролю та нагляду.

Банківська система є одним з найважливіших елементів у інституціональній структурі економіки країни, оскільки створює умови для її стабільності та сприяє економічній безпеці держави. Банківський контроль та нагляд здійснюється з метою забезпечення стабільності банківської системи, захисту інтересів кредиторів і вкладників.

Під **стабільністю** банківської системи уявляється доцільним вважати її надійність, належний фінансовий стан та відповідний рівень ліквідності активів кожного банку як елементу банківської системи.

У навчальній літературі частіше вживається термін «**банківський нагляд**», однак характер діяльності центрального банку – Національного банку України по перевірці стану дотримання вимог законодавств банками, що входять до складу банківської системи України, не завжди відповідає лише тим критеріям, які характерні для наглядових функцій. Іноді така діяльність має ознаки контрольної, оскільки вона пов'язана із застосуванням Національним банком України до банків, які порушують правила, встановлені банківським законодавством, відповідних санкцій – мір державного примусу.

У законодавстві визначене поняття банківського нагляду. Зокрема, зазначено, що **банківський нагляд** – це система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку. Як

видно зі змісту визначення, законодавець не передбачає чіткого розмежування контрольної та наглядової діяльності у сфері функціонування банківської системи, а вказує на спільну мету обох напрямів такої діяльності. В основних спеціальних законах, що регулюють банківську діяльність не визначається поняття банківського контролю, але зі змісту деяких статей можливо зробити висновок, що Національний банк України також здійснює і контрольну діяльність. Так, у статті 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» визначено, що Національний банк України має право запровадити особливий режим контролю за діяльністю банку та призначити куратора банку. **Особливий режим контролю** є додатковим інструментом банківського нагляду. Отже законодавець розглядає у даному випадку контроль як додаток до нагляду, звужуючи таким чином його зміст. Однак, у нормативному визначенні банківського нагляду він є системою контролю. Така нечіткість у законодавчому підході до визначення понятійного апарату є одним з недоліків чинного законодавства, яке потребує вдосконалення, уточнення та чіткого формулювання основних категорій банківського права. Доречним у цьому аспекті є пропозиції науковців використовувати термін **контрольно-наглядова діяльність**, під якою необхідно розуміти перевірку Національним банком України стану дотримання вимог законодавства банками, що входять до складу банківської системи України, із застосуванням передбачених законом заходів впливу для забезпечення режиму законності банківської діяльності. Таким чином, за змістом у даному визначенні відображені і контрольні, і наглядові функції Національного банку України.

Основною метою контрольно-наглядової діяльності є забезпечення уповноваженими органами режиму законності у сфері банківської діяльності, що сприяє стабільності та надійності банківської системи і економіки. В свою чергу, метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках.

Предметом банківського нагляду є інформація про діяльність банку, що здобувається органом банківського нагляду з дотриманням встановленого порядку із визначених законом джерел. Стаття 57 Закону України «Про Національний банк України» регулює порядок доступу Національного банку України до інформації щодо

діяльності банків, де зазначено, що для здійснення своїх функцій Національний банк України має право безоплатно одержувати від банків, банківських об'єднань та юридичних осіб які отримали ліцензію Національного банку України на здійснення окремих банківських операцій, а також від осіб, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», інформацію про їх діяльність та пояснення стосовно отриманої інформації і проведених операцій.

Наглядова діяльність Національного банку України охоплює всі банки, їх відокремлені підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків, банківські групи, учасників банківських груп на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання вимог щодо здійснення банківської діяльності.

Для підготовки банківської та фінансової статистики, аналізу економічної ситуації Національний банк України має право безоплатно отримувати необхідну інформацію від органів державної влади і органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання усіх форм власності. При здійсненні банківського нагляду Національний банк України може користуватись послугами інших установ за окремими угодами. Так, Національний банк України для цілей банківського нагляду має право отримувати від державних органів та інших осіб інформацію, у тому числі конфіденційну, щодо фінансового та майнового стану засновників банку та осіб, що набувають або збільшують істотну участь у банку, їх ділової репутації, джерел походження коштів, що використовуватимуться для формування статутного капіталу банку. Державні органи та інші особи зобов'язані протягом 20 днів з дня отримання запиту Національного банку України надати йому відповідну інформацію.

При здійсненні нагляду за установами, що ведуть банківську діяльність в інших державах, Національний банк України співпрацює з відповідними органами цих держав. Повідомлення, надіслане відповідними органами інших держав, може використовуватися тільки в таких цілях: для перевірки ліцензії установи на право ведення діяльності; для перевірки права на здійснення банківської діяльності.

Національний банк України під час здійснення нагляду співпрацює з іншими державними органами, які здійснюють регулювання ринків фінансових послуг в Україні, та з відповідними органами нагляду за фінансовими установами іноземних держав. Співпраця відбувається на підставі укладених договорів, меморандумів чи в інших формах.

Отримана інформація не підлягає розголошенню, за винятком випадків, передбачених законодавством України.

2. Основні принципи та система банківського контролю та нагляду.

Інтеграція економіки України у європейський та світовий простір потребує врахування у національному законодавстві міжнародних стандартів, у тому числі і щодо контрольної-наглядової діяльності у банківській сфері. Інтернаціоналізація банківської справи викликала необхідність створення системи міжнародного банківського нагляду. У 1975 році у місті Базель, Швейцарія, було створено Комітет з питань банківського нагляду, до складу якого увійшли керівники центральних банків та органів банківського нагляду Бельгії, Великобританії, Італії, Канади, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, США, Франції, Швейцарії, Швеції та Японії. З урахуванням місця його знаходження він має назву **Базельського комітету**. Основними цілями діяльності секретаріату є всеохоплюючий характер банківського нагляду та надійність банківського нагляду.

Базельським комітетом розробляються загальні стандарти нагляду без втручання у технологію нагляду, передбачену національним законодавством різних країн. У вересні 1997 року Базельським комітетом були розроблені та сформульовані Основні принципи ефективного банківського нагляду для забезпечення фінансової стабільності у міжнародному масштабі. Виділено двадцять п'ять **базових принципів банківського нагляду**, у яких викладено мінімальні вимоги, що стосуються:

- попередніх умов здійснення ефективного банківського нагляду;
- ліцензування банківської діяльності та структури банківського нагляду;
- пруденційних вимог для зменшення ризиків банківської діяльності;
- методів поточного банківського контролю та нагляду;

- вимог щодо достовірності інформації, яка надається банками у звітності про фінансовий стан;
- офіційних повноважень органів банківського нагляду щодо можливості реагування та застосування відповідних заходів впливу;
- взаємодії органів банківського нагляду різних країн та обмін інформацією стосовно транснаціональних банківських операцій, тобто здійснення глобального сукупного банківського нагляду.

Зазначені вимоги є мінімальними, кожна країна може встановлювати своїм національним законодавством додаткові вимоги. Основні принципи банківського нагляду, сформульовані Базельським комітетом з питань банківського нагляду, враховані у законодавстві України при визначенні напрямів контрольно-наглядової діяльності Національного банку України та створенні відповідної системи банківського нагляду.

Система банківського контролю та нагляду включає дві складові: організаційну та функціональну. Згідно з п. 8 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» функції по здійсненню банківського регулювання та нагляду покладено на центральний банк держави – Національний банк України. Постановою Правління Національного банку України затверджено Положення про структуру системи банківського нагляду Національного банку України, у якому зазначено, що **система банківського нагляду** в Україні скоординована **за вертикаллю**, функціонує як єдиний механізм у складі центрального апарату та територіальних управлінь Національного банку України.

Для організації контрольно-наглядової діяльності та її здійснення у центральному апараті Національного банку України створені та діють Департамент банківського нагляду, Департамент інспекційних перевірок банків, Департамент фінансового моніторингу, Департамент реєстраційних питань та ліцензування, Управління моніторингом пов'язаних з банками осіб, Департамент внутрішнього аудиту. Крім того, контрольно-наглядова діяльність здійснюється безпосередньо територіальними Управліннями Національного банку України, при яких створені відповідні комісії для прийняття рішень щодо діяльності середніх та малих банків.

Організаційна складова вказує на те, що система контрольно-наглядової діяльності у банківській сфері, побудована за вертикаллю, реалізується через імперативні приписи суб'єкта контролю Національного банку України, які є обов'язковими для усіх банків, що входять до складу банківської системи України.

Важливим для підвищення ефективності контрольно-наглядової діяльності є положення, передбачене ст. 67 Закону «Про банки і банківську діяльність», де вказано, що наглядова діяльність Національного банку України охоплює не лише всі банки, а й їх підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання законодавчих вимог.

При здійсненні нагляду за установами, що ведуть банківську діяльність в інших державах, Національний банк України співпрацює з відповідними органами цих держав. Законом зазначено, що повідомлення, надіслане відповідними органами інших держав, може використовуватися тільки для перевірки ліцензії установи на право ведення діяльності та для перевірки права на здійснення банківської діяльності.

Функціональна складова банківського контролю та нагляду ґрунтується на чинному законодавстві, відповідних актах Національного банку України, виданих в межах передбачених законом повноважень, які встановлюють певні правила, вимоги та обмеження для банків, спрямовані на зменшення ризиків при здійсненні банківської діяльності та недопущення неплатоспроможності та банкрутства банків.

Контрольно-наглядова діяльність Національного банку України включає вступний контроль, документарний (дистанційний) контроль, безпосередній контроль (інспектування).

Вступний контроль здійснюється на стадії реєстрації банків та надання ліцензії на здійснення банківських операцій, що є умовами для початку банками їх діяльності. На цьому етапі здійснюється перевірка дотримання передбачених законом вимог щодо формування статутного фонду та інших економічних нормативів, наявності відповідних приміщень, кадрового забезпечення тощо.

Документарний (дистанційний) контроль здійснюється з метою забезпечення дотримання банками пруденційних норм щодо формування обов'язкових резервів у Національному банку України, здійснення відповідних відрахувань до резерву для відшкодування можливих втрат за кредитами банків, аналізу фінансової звітності, яка згідно з вимогами банківського законодавства надається банками Національному банку України та інших попереджувальних заходів, спрямованих на запобігання кризових явищ у банківській системі. Сутністю цього виду контролю є безвиїзний нагляд. **Безвиїзний нагляд** – форма здійснення Національним банком банківського нагляду за дотриманням банками, банківськими групами або іншими особами, які можуть бути об'єктами нагляду, установлених економічних нормативів з метою сприяння стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку. Безвиїзний банківський нагляд здійснюється підрозділами Національного банку, до функцій яких належить здійснення безвиїзного банківського нагляду.

Національний банк України здійснює безвиїзний банківський нагляд у таких **формах**: 1) поточний моніторинг фінансового стану банку та показників банківської групи з урахуванням ризик-орієнтованого підходу; 2) оцінка банку під час здійснення безвиїзного банківського нагляду на підставі оцінки рівня ризиків та якості управління ризиками; 3) камеральна перевірка банку.

Поточний моніторинг здійснюється з метою визначення подальших наглядових дій за банком, спрямованих на забезпечення дотримання банком та іншими особами банківського законодавства, установлених економічних нормативів та сприяння захисту інтересів вкладників і кредиторів банку, на підставі спостереження за змінами у фінансовому стані банку.

Оцінка банку під час здійснення безвиїзного банківського нагляду проводиться з метою оцінки рівня ризиків, що притаманні діяльності банку та загрожують його функціонуванню, оцінки достатності капіталу банку, з урахуванням результатів проведеної Національним банком України оцінки стійкості банку, та достатності ліквідності банку для покриття всіх суттєвих ризиків, оцінки якості управління ризиками.

Підрозділ банківського нагляду здійснює безвиїзний банківський нагляд на підставі: 1) даних статистичної та фінансової звітності; 2) інформації, документів, звітів, фінансових та інших планів чи програм щодо діяльності банку; 3) інформації про пов'язаних із банком осіб та про операції банку з пов'язаними з банком особами; 4) інформації та документів, отриманих від підрозділів Національного банку, державних органів, з інших доступних джерел, а також іншої інформації та документів, отриманих Національним банком під час виконання ним своїх функцій; 5) результатів оцінки стійкості банку; 6) результатів інспекційних перевірок; 7) результатів нагляду за дотриманням банківською групою, учасником якої є банк, установлених значень економічних нормативів.

Національний банк України у межах безвиїзного нагляду має право письмово вимагати від банку копії документів, а також письмові пояснення з питань його діяльності. Банк зобов'язаний надавати на письмову вимогу Національного банку України відповідну інформацію та копії документів.

Безпосередній контроль здійснюється шляхом проведення інспекційних перевірок банків. Інспекційна перевірка банку – це форма здійснення банківського нагляду уповноваженими Національним банком України особами безпосередньо у банках. Законодавством передбачене обов'язкове проведення планових перевірок кожного банку інспекторами Національного банку України чи аудиторами, призначеними Національним банком України. Кожний банк є об'єктом інспекційної перевірки уповноваженими Національним банком України особами. До осіб, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, належать власники істотної участі у банку та учасники банківських груп. Об'єктом перевірки Національного банку України може бути також особа, щодо якої є достовірна інформація про здійснення цією особою банківської діяльності без банківської ліцензії.

Перевірки здійснюються з метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства України про банки і банківську діяльність, а також нормативно-правових актів Національного банку України.

Перевірка банків здійснюється відповідно до плану, затвердженого Національним банком України. Планова перевірка здійснюється не частіше одного разу на рік. Про проведення планової перевірки Національний банк України зобов'язаний повідомити банк не пізніше, ніж за 10 днів до його початку.

За наявності обґрунтованих підстав Національний банк України може прийняти рішення про проведення **позапланової перевірки**. Таке рішення підписується Головою Національного банку України або уповноваженою ним особою.

Банки зобов'язані забезпечити уповноваженим Національним банком України особам умови для проведення інспекційної перевірки та вільний доступ у робочий час до всіх приміщень банку. Керівники та працівники банку зобов'язані безоплатно надавати уповноваженим Національним банком України особам доступ до системи автоматизації банківських операцій, а також інформацію, документи та письмові пояснення з питань діяльності банку, а в разі виявлення порушень законодавства України про банки і банківську діяльність, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, також копії документів у порядку, встановленому Національним банком України. Не допускається надання матеріалів перевірки третім особам у разі, якщо в матеріалах перевірки відсутні дані про факти порушень законодавства, крім надання матеріалів перевірки Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

У ході перевірки банку уповноважені Національним банком України особи мають право перевіряти будь-яку звітність афілійованої та спорідненої особи банку щодо взаємовідносин з банком з метою визначення впливу відносин з цією особою на стан банку. Національний банк України має право залучати працівників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб до участі в інспекційних перевірках проблемного банку.

Національний банк України має право з метою забезпечення посиленого нагляду за діяльністю банку запровадити **особливий режим контролю** за діяльністю банку та призначити куратора банку. Особливий режим контролю є додатковим інструментом банківського нагляду. Під час здійснення особливого режиму контролю за діяльністю банку Національний банк України має право заборонити банку використовувати для

розрахунків прями кореспондентські рахунки або вимагати від банку проведення розрахунків виключно через консолідований кореспондентський рахунок.

Куратор банку здійснює посилений нагляд за діяльністю банку, перебуваючи безпосередньо в банку та шляхом проведення аналізу фінансової, статистичної звітності та іншої інформації щодо діяльності банку. Куратор банку має право вимагати виключно в письмовій формі від керівників банку усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України, надання письмових пояснень з питань дотримання банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України, виконання вимог та обмежень у діяльності банку, встановлених Національним банком України, а також щодо проведення банком будь-яких операцій.

Куратор банку має право отримувати згідно з вимогами, встановленими нормативно-правовими актами Національного банку України, від вкладників та інших кредиторів банку інформацію, необхідну для забезпечення контролю за станом виконання банком своїх зобов'язань.

3. Заходи впливу за порушення банківського законодавства.

У разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, банківського законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, нормативно-правових актів Національного банку України, або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та стабільності банківської системи, Національний банк України адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози має право застосувати заходи впливу.

Разом з тим законодавство передбачає, що заходи впливу, які застосовуються Національним банком України, мають бути **адекватними** конкретним правопорушенням. Тому, при визначенні заходів впливу повинно бути враховано: 1) характер допущених банком порушень; 2) причини, які зумовили виникнення виявлених порушень; 3) загальний фінансовий стан банку; 4) розмір можливих негативних наслідків для кредиторів та вкладників; 5) інформація Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо порушення банками вимог встановлених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», результатів перевірки банків Фондом гарантування вкладів.

Підстави, перелік та порядок застосування заходів впливу передбачений Законом України «Про банки та банківську діяльність» (ст. 73-74) та Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу.

До таких заходів належать: 1) письмове застереження; 2) скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку; 3) укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів для усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування та адекватності системи управління ризиками тощо; 4) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі; 5) встановлення для банку підвищених економічних нормативів; 6) підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами; 7) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, у тому числі операцій із пов'язаними з банком особами; 8) заборона надавати бланкові кредити; 9) накладення штрафів; 10) тимчасова, до усунення порушення, заборона використання власником істотної участі у банку права голосу – тимчасова заборона права голосу, це може бути застосовано додатково до інших заходів впливу; 11) тимчасове, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади; 12) віднесення банку до категорії проблемного або неплатоспроможного; 13) відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку.

Національний банк України в разі порушення банківською групою, відповідальною особою банківської групи, іншими учасниками банківської групи вимог банківського законодавства, здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників банку, наявності структури банківської групи, що унеможлиблює здійснення нагляду на консолідованій основі, адекватно вчиненому порушенню має право застосувати крім зазначених заходів впливу, також такі, як:

1) установлення для банківської групи підвищених економічних нормативів, лімітів та обмежень щодо здійснення окремих видів операцій;

2) заборона проведення операцій між банком та іншими учасниками банківської групи;

3) вимога до банку щодо відчуження часток участі в статутному капіталі дочірніх компаній, асоційованих компаній, які є членами банківської групи, розірвання угод, на підставі яких, за відсутності формального володіння, здійснюється вирішальний вплив на управління та/або діяльність цих осіб.

Національний банк України в разі порушення небанківськими фінансовими установами, що входять до складу банківської групи, вимог банківського законодавства має право звернутися до державних органів, що здійснюють нагляд за такими особами, щодо вжиття до цих осіб адекватних заходів впливу.

Якщо банк виконає прийняті зобов'язання та покращить показники своєї діяльності, Національний банк України може достроково повністю або частково відмінити застосовані заходи впливу на визначений строк.

Тема 9. Особливості здійснення валютного нагляду за чинним законодавством України

1. Поняття та юридичний зміст валютного нагляду.
2. Поняття валютних правовідносин, валюти та валютних операцій як об'єкту валютного нагляду.
3. Суб'єкти валютного нагляду та їх контрольні повноваження.

Основний зміст

1. Поняття та юридичний зміст валютного нагляду.

Валютний нагляд залежно від виконання поставлених завдань може стимулювати чи стримувати економічний розвиток у країні та впливати на місце держави у світовому ринку. Валютний нагляд є невід'ємною складовою валютної політики держави, яка поряд із валютним регулюванням сприяє ефективному її здійсненню. Він посідає одне із центральних місць у системі валютних відносин. У той же час валютний нагляд є складовою частиною валютного регулювання, оскільки валютне регулювання є виконанням державою функцій регламентації валютних відносин та поряд з іншими складовими частинами включає регламентацію державою порядку здійснення валютного нагляду. Основою для створення дієвого механізму правового регулювання валютних відносин є поєднання валютного регулювання з ефективним механізмом валютного нагляду.

Валютний нагляд – це врегульована нормами права діяльність спеціально уповноважених контролюючих суб'єктів (органів та агентів валютного контролю), що проводиться шляхом застосування закріплених законом методів з метою забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій підконтрольними суб'єктами.

Метою валютного нагляду є забезпечення дотримання валютного законодавства у сфері здійсненні валютних операцій, які виступають його об'єктом, дозволить більш чітко відмежувати цей вид діяльності від суміжних видів контрольної діяльності, предмет яких може перетинатися з валютним наглядом. Важливою умовою реалізації мети валютного нагляду, підвищення ефективності контрольної діяльності у сфері

валютних правовідносин є профілактична робота з попередження та недопущення правопорушень. Превентивний валютний нагляд є перспективним видом, оскільки основним призначенням його є попередження можливих правопорушень у сфері здійснення валютних операцій, визначення заходів з усунення умов, що сприяють їхньому вчиненню.

Можливо виокремити такі **функції** валютного нагляду: облікова, регулююча, охоронна, які відображають роль валютного нагляду в його впливі на суб'єктів контрольних правовідносин у цій сфері. У межах облікової функції контролюючі суб'єкти валютного нагляду здійснюють збір та реєстрацію даних про валютні операції, їх статистичний облік із метою визначення, у першу чергу, тенденцій розвитку державної валютної політики. Регулююча функція проявляється через активну сторону валютного нагляду, при якій відбувається перевірка дотримання законодавства при здійсненні валютних операцій, особливо в разі застосування державою валютних обмежень. Охоронна функція сприяє забезпеченню економічної безпеки держави та захисту національних інтересів в умовах інтеграції української економіки в систему міжнародних економічних відносин.

До традиційних заходів, застосовуваних у міжнародній практиці при запровадженні режиму валютного нагляду, належать обов'язковий продаж експортної виручки; обмеження передоплати імпорту; обмеження або заборона деяких переказів; депонування в центральному банку передоплати за імпортом, переказу; обмеження за кредитами іноземним підприємствам; контроль за прямими та портфельними інвестиціями за кордон; обмеження іноземних позик за термінами погашення; оподаткування на депозити нерезидентів у вітчизняних банках; множинні обмінні курси при торгівлі різноманітними товарами.

В Україні здійснення валютного нагляду базується на Конституції України, Законах України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», Закону України «Про валюту та валютні операції» та «Положення про валютний нагляд», що затверджене Постановою Правління Національного банку України, а також іншими нормативно-правовими актами Національного банку України, що визначають правові засади організації валютного регулювання й валютного нагляду.

Слід наголосити, що в Україні валютний нагляд організовано на підставі Закону України «Про валюту та валютні операції» та Положення про валютний нагляд затвердженого постановою Правління Національного банку України від 03.01.2019 р. № 13. Відповідно до законодавства, валютні операції за участю резидентів і нерезидентів підлягають валютному контролю так само, і як зобов'язання щодо декларування валютних цінностей та іншого майна.

Важливим є розуміння того, що **валютний нагляд** – це сукупність заходів публічно-правового впливу, спрямованих на забезпечення дотримання суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами валютного законодавства.

Серед **основних напрямів валютного нагляду** необхідно виокремити такі:

- перевірка наявності ліцензій на здійснення валютних операцій, які підпадають під режим ліцензування;
- перевірка дотримання порядку реєстрації Національним банком України договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами за кредитами та позиками в іноземній валюті;
- перевірка правомірності відкриття та використання банківських рахунків резидентами за межами України;
- виконання резидентами вимог до порядку і термінів декларування валютних цінностей та іншого майна, що перебуває за межами України;
- виконання зобов'язань щодо обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті на користь резидентів – юридичних осіб;
- перевірка дотримання валютного законодавства при переміщенні валютних цінностей через митний кордон України;
- своєчасність і повнота подання встановленої НБУ звітності про валютні операції.

Цілі та завдання валютного нагляду можуть бути реалізовані лише на підставі відповідних принципів. Оскільки термін «принцип» походить від лат. слова «*principium*», що означає «основа, початок», тобто те, що лежить в основі певної сутності фактів, теорії, науки, то як і будь-яке явище, а тим більше таке складне як «валютний контроль», повинно виходити із чітко визначених принципів. Під принципами валютного нагляду слід розуміти організаційно-правові засади організації та функціонування валютного

нагляду, які забезпечують його ефективність. Принципи виступають фундаментом, на якому повинні будуватися усі конкретні нормативно-правові акти у сфері валютного нагляду та юридично значущі дії контролюючих суб'єктів.

Оскільки валютний нагляд є напрямом фінансового контролю, то йому притаманні у відповідній мірі й принципи останнього. До **принципів валютного нагляду** можна віднести наступні принципи.

Принцип законності є одним з головних принципів будь якої контрольної діяльності. Законність є конституційним принципом. Так, у статті 6 Конституції України закріплено, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України, а в статті 19 – те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Відповідно до цього принципу валютний контроль повинен здійснюватися на підставі чинного законодавства. Принцип законності спрямований на захист прав суб'єктів механізму валютного нагляду шляхом дотримання ними норм чинного законодавства. Будь-яка дія контролюючих суб'єктів не повинна суперечити чинному законодавству, здійснюватися в межах компетенції відповідного суб'єкта з дотриманням закріпленої законодавством процедури за допомогою законних методів.

Принцип об'єктивності, що забезпечує реальне відображення явищ та фактів. Суть об'єктивності нагляду виражається в отриманні контролюючими суб'єктами за результатами контрольних дій достовірної інформації, яка максимально відповідає об'єктивній істині. Закріплення такого принципу повинно сприяти захисту підконтрольних суб'єктів від неправомірних дій контролюючих суб'єктів.

Принцип повноти, який полягає в тому, що в роботі суб'єкта валютного нагляду не повинно бути прогалин, недоробок, тобто отримання інформація повинна бути повною й об'єктивною. Цей принцип тісно пов'язаний з принципом об'єктивності та водночас є його наслідком й обов'язковою передумовою. Принцип повноти стосується обсягу інформації про об'єкт нагляду. Така інформація має бути достатньою для прийняття контролюючим суб'єктом належного рішення за результатами нагляду.

Принцип цілісності та системності полягає в оптимальній взаємній обумовленості та взаємозв'язку окремих елементів механізму валютного нагляду. Принцип вимагає від контролюючих суб'єктів звертати увагу на всі недоліки, які стають їм відомі в ході здійснення контрольних дій, проводити нагляд не час від часу, а постійно, за визначеною схемою. Валютний нагляд повинен здійснюватися комплексно та послідовно, що має забезпечуватися відповідним механізмом валютного нагляду, який буде проаналізований у другому розділі дисертаційного дослідження.

Принцип стабільності полягає в незмінності механізму дії валютного нагляду в цілому, хоча би протягом року. Такий підхід буде однією із закріплених законом гарантій дотримання прав і законних інтересів підконтрольних суб'єктів.

Принцип гнучкості, який полягає в реагуванні механізму валютного нагляду на зміни ситуації шляхом корекції його окремих елементів залежно від економічної ситуації в країні, стратегічних завдань державної валютної політики. Між принципами гнучкості та стабільності не повинно бути протиріч, а необхідним є досягнення оптимального поєднання.

Принцип гласності, який повинен бути присутній на всіх етапах здійснення валютного нагляду, від повідомлення підконтрольним суб'єктам про здійснення нагляду відповідними методами до оголошення результатів такого нагляду. Цей принцип прямо пов'язаний з доведенням інформації про результати валютного нагляду до відома зацікавлених осіб та відповідних органів. Проте гласність має певні межі, оскільки цей принцип потрібно реалізовувати за умов дотримання прав і свобод людини та громадянина, правил охорони державної, комерційної та банківської таємниці.

Принцип компетентності передбачає відповідний рівень професійної підготовки контролюючого суб'єкта валютного нагляду. Висока фахова підготовка значною мірою зменшує ризик обману фахівця, який здійснює нагляд, із боку підконтрольних суб'єктів, а також ризик порушення прав підконтрольних суб'єктів.

Принцип своєчасності передбачає, що валютний нагляд повинен не відставати від розвитку тих подій, які відбуваються в державі та суспільстві, він має завжди констатувати ті факти, відсутність інформації про які може викликати появу небажаних процесів у реалізації валютної й загалом державної політики.

Принцип відповідальності контролюючого суб'єкта валютного нагляду перед державою й підконтрольною структурою за об'єктивність нагляду. Цей принцип є продовженням принципу законності, який також указує на один зі шляхів його реалізації. Саме принцип відповідальності є відбиттям конституційного положення, згідно з яким держава відповідає перед людиною за свою діяльність (ст. 3 Конституції України). На практиці він застосовується ширше, оскільки контролюючий орган за допущені помилки та зловживання відповідає не тільки перед фізичними, а й перед юридичними особами. Таке положення сприяє підтриманню належного правопорядку у сфері реалізації валютної політики держави.

Законодавче закріплення вказаних вище принципів сприятиме дотриманню прав і законних інтересів суб'єктів валютного контролю та ефективності механізму останнього.

2. Поняття валютних правовідносин, валюти та валютних операцій як об'єкту валютного нагляду.

Валютний нагляд як елемент державної валютної політики, пов'язаний з державним управлінням валютно-фінансових правовідносин. Разом з тим він як економіко-правове явище має свої, притаманні йому зміст та механізм. Так, наявність правового механізму здійснення валютного нагляду свідчить про його логічність, цілеспрямованість та ефективність здійснення. Оскільки для того, щоб контролювати, необхідно знати хто контролює, кого контролюють, як контролюють, що контролюють. Тобто механізм валютного нагляду представляє систему взаємопов'язаних елементів, а саме: об'єкт, суб'єкт та методи за допомогою яких реалізуються цілі, завдання та функції валютного контролю.

Відповідно до законодавства валютному нагляду підлягають валютні операції за участю резидентів та нерезидентів. Таким чином об'єктом валютного нагляду є валютні операції та відносини, що складаються при їх здійсненні. При цьому, діюче законодавство не містить безпосереднього визначення поняття валютних операцій, визначаючи валютні операції шляхом наведення їх переліку та ознаки.

Валютні правовідносини – це врегульовані правовими нормами суспільні відносини, що виникають у сфері обігу валюти і валютних цінностей, у процесі

функціонування уповноважених органів влади з приводу валютного регулювання та валютного нагляду, метою яких є забезпечення прав та інтересів фізичних, юридичних осіб та держави. Важливо усвідомити, що ці відносини є складними і регулюються не тільки нормами фінансового права, але й конституційного, адміністративного, цивільного та кримінального права.

Правовідносини, що виникають у процесі здійснення валютних операцій, переходу права власності на валюту та валютні цінності, переміщення через митний кордон, пересилання валюти, розрахунки за договорами у валюті, надання послуг, які пов'язані із застосуванням валюти, тощо, можна визначити **як обіг валюти та валютних цінностей**.

Слід назвати **особливості валютних правовідносин**: 1) виникають у процесі введення в обіг, припинення і самого процесу обігу валюти і валютних цінностей; 2) регулюються законодавством у сфері обігу валюти і валютних цінностей, а також законодавчими актами різних галузей права; 3) мають складний характер – одночасно публічний і приватноправовий. Зближення приватного і публічного стає способом досягнення політичної та економічної свободи особи в соціально-правовій державі; 4) переважно виникають із приводу обігу валюти і валютних цінностей; 5) мають спеціальний правовий режим об'єкта; 6) суб'єктами яких є резиденти, нерезиденти та уповноважені органи державної влади. Особливим суб'єктом є Національний банк України, який виражає волю держави, є суб'єктом державного управління у сфері обігу валюти та валютних цінностей.

Важливо звернути увагу на класифікацію валютних правовідносин за такими критеріями: 1) **залежно від змісту правовідносин**: матеріальні та процесуальні; 2) **залежно від території виникнення**: внутрішні валютні правовідносини, що врегульовані нормами вітчизняного законодавства і виникають та здійснюються на території України незалежно від складу учасників (резиденти, нерезиденти); зовнішні (міжнародні) валютні відносини – визначаються як сукупність валютно-грошових і розрахунково-кредитних зв'язків у світовій господарській сфері, які виникають у процесі взаємного обміну результатами діяльності національних господарств; 3) **залежно від суб'єктного складу**: між Національним банком та урядом, між Національним банком та банками, між різними банками, між банками та клієнтами. В середині цього виду можна

виокремити валютні відносини, що виникають між НБУ, банками та резидентами; НБУ, банками та нерезидентами.

Об'єктом валютних правовідносин є валюта та валютні цінності. **Під валютними цінностями** розуміються національна валюта (гривня), іноземна валюта та банківські метали. Чинне законодавство визначає **національна валюта України** як грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет та в інших формах, що перебувають в обігу і є законним платіжним засобом на території України; вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу; кошти на рахунках, у вкладах у банківських та інших фінансових установах та електронні гроші, номіновані у гривні.

Відповідно, **іноземна валюта** – це іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави; вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу; кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що належать до виплати в іноземній валюті; електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та банківських металах. Іноземна валюта, платіжні документи й фондові цінності в іноземній валюті, дорогоцінні метали та дорогоцінне каміння (за винятком ювелірних і побутових виробів) належать до валютних цінностей, що можуть перебувати в обігу на території держави. В свою чергу, під **банківськими металами** розуміють золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Слід мати на увазі, що як інструмент обігу використовують також платіжні документи й інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові й банківські документи), виражені у валюті України.

Валютні цінності є предметом здійснення валютних операцій. **Валютними операціями** називають певні банківські та фінансові операції, пов'язані з переходом

права власності на валютні цінності. Так відповідно до ст. 1 Закону України «Про валюту та валютні операції» до валютних зараховує такі операції:

1) пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, здійснюваних між резидентами у валюті України;

2) пов'язані з використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;

3) пов'язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

Досліджуючи валютні операції, необхідно визначити їх учасників, до яких відносяться центральний банк держави; валютні біржі; банківські установи; підприємства та кредитно-фінансові установи, що займаються зовнішньоекономічними операціями; підприємства, міжнародні корпорації й фінансові установи, які здійснюють іноземні вкладення активів; фізичні особи; валютні брокерські фірми. Всі вони – агенти валютного ринку, можуть здійснювати валютні операції, вартість яких завжди залежить від курсу валют.

Увагу слід звернути на Постанову Правління Національного банку України, якою затверджено Класифікатор іноземних валют та банківських металів. Відповідно до Класифікатора **валюта поділяється** на:

а) вільно конвертовані валюти, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями та продаються на головних валютних ринках світу і дозволяються для здійснення інвестицій в Україну та банківські метали (1 група). До вільно конвертованих валют віднесено австралійські долари, англійські фунти стерлінгів, датські крони, долари США, ісландські крони, канадські долари, норвезькі крони, шведські крони, швейцарські франки, японські єни, євро, СПЗ тощо, а також банківські метали: золото, паладій, платину, срібло;

б) вільно конвертовані валюти, які широко не використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями та не продаються на головних валютних ринках світу (2 група). До цієї групи належать: білоруські рублі, леви (Болгарія); вірменські драми, грузинські ларі, долари Гонконгу, естонські крони, ізраїльські нові шекелі,

індійські рупії, казахстанські тенге, киргизькі соми, кувейтські динари, латвійські лати, литовські літи, мальтійські ліри, молдавські леї, новозеландські долари, польські злоті, республіки Корея вони, російські рублі, румунські леї, Саудівські ріали, сінгапурські долари, словацькі крони, словенські толари, турецькі ліри, угорські форинти, КФА франки ВСЕАО 1, КФА франки ВЕАС 2, хорватські куни, юані Женьміньбі (Китай), інші валюти;

в) неконвертовані валюти (3 група), до яких належать валюти держав, які не прийняли зобов'язань статті VIII Статуту МВФ станом на травень 2002 р. До них належать нові азербайджанські манати, єгипетські фунти, нові тайванські долари, таджицькі сомони, туркменські манати, узбецькі суми, югославські динари, та всі інші валюти, що не належать до 1 та 2 груп валют.

3. Суб'єкти валютного нагляду та їх контрольні повноваження.

Суб'єктів, які здійснюють валютний нагляд, можна поділити на дві групи – органи валютного контролю й агенти валютного контролю. Ці суб'єкти здійснюють валютний нагляд без втручання у відповідні валютні операції та діяльність суб'єктів таких операцій, крім випадків запобігання агентами валютного нагляду проведенню валютних операцій, що не відповідають вимогам валютного законодавства.

Органи валютного нагляду визначено в Законі України «Про валюту та валютні операції». Це Національний банк України, Державна податкова служба України та Державна митна служба України.

Національний банк України є головним органом валютного нагляду, що: 1) здійснює контроль за виконанням правил регулювання валютних операцій на території України з усіх питань, що не віднесені до компетенції інших державних органів; 2) забезпечує виконання уповноваженими банками функцій щодо здійснення валютного нагляду.

Державна податкова служба України здійснює валютний нагляд за валютними операціями, що провадяться резидентами та нерезидентами на території України.

Державна митна служба України здійснює нагляд за додержанням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України.

Важливо знати, що органи, які здійснюють валютний нагляд, мають право вимагати й одержувати від резидентів і нерезидентів повну інформацію про здійснення ними валютних операцій, стан банківських рахунків в іноземній валюті, а також про майно, що підлягає декларуванню, в межах законодавчо визначених повноважень.

Органи валютного нагляду мають право проводити перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства суб'єктами здійснення валютних операцій. Під час проведення перевірок з питань дотримання вимог валютного законодавства органи валютного нагляду мають право вимагати від агентів валютного нагляду та інших осіб, які є об'єктом таких перевірок, надання доступу до систем автоматизації валютних операцій, підтвердних документів та іншої інформації про валютні операції, а також пояснень щодо проведених валютних операцій, а агенти валютного нагляду та інші особи, які є об'єктом таких перевірок, зобов'язані безоплатно надавати відповідний доступ, пояснення, документи та іншу інформацію.

Агенти валютного нагляду, на відміну від органів валютного нагляду, не мають права видавати нормативно-правові акти, що регулюють питання у сфері валютного нагляду. Їх компетенція обмежується реалізацією контрольних повноважень за дотриманням валютного законодавства резидентами й нерезидентами. Агентами валютного нагляду є **уповноважені установи**, тобто банк, філія іноземного банку, небанківська фінансова установа, оператор поштового зв'язку, які отримали банківську ліцензію та підзвітні Національному банку України.

Агенти валютного нагляду, на відміну від органів валютного контролю, не мають права видавати нормативно-правові акти, що регулюють питання у сфері валютного нагляду. Їх компетенція обмежується реалізацією контрольних повноважень за дотриманням валютного законодавства резидентами й нерезидентами.

Функції агента валютного нагляду – обов'язки уповноваженого банку, іншої фінансової установи та національного оператора поштового зв'язку, які отримали від Національного банку України генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій, щодо здійснення нагляду за валютними операціями, що провадяться резидентами і нерезидентами через ці установи.

Цей контроль полягає в запобіганні уповноваженими банками, іншими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку проведенню резидентами і нерезидентами через ці установи незаконних валютних операцій та своєчасному інформуванні уповноваженими банками, іншими фінансовими установами та національним оператором поштового зв'язку у випадках та в порядку, установлених законодавством, у тому числі нормативно-правовими актами Національного банку України, відповідних державних органів про порушення резидентами та нерезидентами законодавства, пов'язаного з проведенням ними валютних операцій.

До основних напрямів валютного нагляду його агентами мають належати:

- визначення відповідності здійснюваних валютних операцій чинному законодавству України та наявності необхідних для них ліцензій і дозволів;
- перевірка виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті, а також зобов'язань з продажу іноземної валюти на внутрішньому валютному ринку;
- перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті;
- перевірка повноти й об'єктивності обліку та звітності за валютними операціями резидентів та нерезидентів.

Уповноважені банки в межах своєї компетенції мають право перевіряти всі документи, пов'язані зі здійсненням ними функцій валютного нагляду та отримувати необхідні документи і відомості з питань, що виникають під час перевірки.

Агенти валютного нагляду в межах своєї компетенції мають право отримувати від резидентів і нерезидентів документи або їх копії, пов'язані з проведенням валютних операцій, відкриттям і веденням рахунків, такі як: документи, що засвідчують особу фізичної особи; про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця; документи, що засвідчують статус юридичної особи; свідоцтво про реєстрацію платника податку; документи, що засвідчують права осіб на нерухоме майно; документи, що є основою для проведення валютних операцій; паспорт угоди та ін. При цьому слід мати на увазі, що агенти валютного нагляду та їх посадові особи зобов'язані зберігати відповідно до чинного законодавства України комерційну, банківську та службову таємницю, що стала їм відомою при здійсненні своїх повноважень.

Тема 10. Правові засади здійснення недержавного фінансового контролю в Україні

1. Зміст та складові недержавного фінансового контролю.
2. Загальна характеристика та порядок здійснення аудиту як незалежного фінансового контролю.

Основний зміст

1. Зміст та складові недержавного фінансового контролю.

Фінансовий контроль виступаючи основною складовою державної діяльності, покликаний забезпечити насамперед відповідний рівень фінансової дисципліни та попередити фінансові порушення у сфері як фінансової діяльності держави, так і загалом діяльності суб'єктів господарювання і фізичних осіб.

Недержавний фінансовий контроль, зважаючи на значне поширення недержавної фінансової діяльності в сучасній моделі існування держави, посідає чільне місце у фінансовій діяльності, яка ним охоплюється.

Водночас питання недержавного фінансового контролю та його складових у науковому середовищі залишаються малодослідженими й обмежуються переважно загальними згадками про його наявність або розглядають його як аудит, умовно позиціонуючи як єдиний вид недержавного фінансового контролю.

Недержавний фінансовий контроль, на відміну від державного, за своєю сутністю спрямований на забезпечення контрольних процедур за фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання, у тому числі й державних. При цьому він проводиться не під егідою держави, а відокремленими й незалежними від неї суб'єктами, що мають забезпечити незалежність й неупередженість контролю.

Не можна не відмітити, що здійснення недержавного фінансового контролю надає можливості отримати достовірні й неупереджені результати від сторонніх осіб, що не перебувають в системі державного фінансового контролю.

Недержавному фінансовому контролю як різновиду фінансового контролю притаманні такі **ознаки**:

- 1) діяльність уповноважених законодавством недержавних суб'єктів;

2) контроль здійснюється у фінансовій сфері, що означає охоплення ним сфер відносин, пов'язаних із фінансовою діяльністю як державних, так і недержавних суб'єктів, при цьому контроль за державними суб'єктами здійснюється переважно у вигляді ініціативного недержавного зовнішнього контролю чи у вигляді контролю громадськості через відповідні громадські організації;

3) спрямований на здійснення контрольних процедур у межах суб'єктів господарювання чи на повторній (після держави) громадський контроль з боку відповідних громадських організацій;

4) метою контролю є збереження й ефективність використання фінансових ресурсів суб'єктів господарювання та держави загалом з прив'язкою до окремих децентралізованих фондів коштів.

Недержавний фінансовий контроль реалізується в основному через діяльність аудиторських фірм чи аудиторів. Але крім цього в системі недержавного фінансового контролю можливо виокремити такі його складові, як **громадський контроль, муніципальний контроль та внутрішньогосподарський фінансовий контроль приватних господарюючих суб'єктів.**

Так, відповідно до закону «Про громадські об'єднання», органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування можуть залучати громадські об'єднання до процесу формування й реалізації державної політики, вирішення питань місцевого рівня, зокрема проведення консультацій із громадськими об'єднаннями стосовно важливих питань державного й суспільного життя, розроблення відповідних проектів нормативно-правових актів, утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, у роботі яких беруть участь представники громадських об'єднань.

Муніципальний фінансовий контроль – вид недержавного фінансового контролю, який полягає в організації та здійсненні контролю за формуванням, розподілом та використанням коштів місцевих бюджетів і комунального майна. Цей вид контролю спрямований на підприємства, установи та організації, які сплачують платежі до місцевого бюджету, отримують і використовують його кошти, управляють комунальним майном, або якщо майно перебуває у них у повному господарському віданні. Суб'єктами

є місцеві ради, їх виконавчі органи, створювані органами місцевого самоврядування контрольні комісії.

2. Загальна характеристика та порядок здійснення аудиту як незалежного фінансового контролю.

Професійний незалежний фінансовий контроль виник у Англії на початку XIX століття. В умовах формування в Україні ринкової економіки, з розвитком підприємництва, поширенням приватної власності, становленням ринку капіталу виникає потреба становлення системи незалежного й професійного фінансового контролю.

Публічний характер аудиторської діяльності, що спрямована на захист інтересів невизначеного кола суб'єктів, дозволив вивести її за межі господарського права і включити в предмет дослідження фінансового права. Досвід зарубіжних країн, у яких аудит використовується для реалізації як приватних, так і державних інтересів, сприяв створенню надійної системи такого контролю, яка доповнює державний фінансовий контроль, і в Україні. Фінансово-правовий характер, що властивий аудиторській діяльності, зумовив закріплення в законодавстві випадків обов'язкового проведення аудиту, а публічний характер прояву визначив пріоритет інтересів суспільства над інтересами замовників та інших користувачів фінансової звітності. Однак аудиторська діяльність у нашій державі не набула значного поширення, одна із причин цього – недосконалість чинного законодавства, яке визначає її особливості та статус суб'єктів, що здійснюють її, виконуючи публічні функції. Це зумовлює пошук шляхів підвищення ефективності аудиторської діяльності.

Науковці та практики по-різному характеризують аудиторську діяльність, вживаючи такі терміни, як «аудиторський контроль», «аудит», «недержавний фінансовий контроль», «незалежний фінансовий контроль», що не дозволяє чітко визначити її сутність.

Слід зазначити, що у Законі України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» відсутнє легальне визначення поняття «аудит», яке постійно застосовується у самому тексті закону, при цьому містить визначення таких категорій, як «аудит фінансової звітності», «аудиторська діяльність» та «аудиторські послуги».

Аналізуючи визначення наведених категорій з'ясувати зміст та сутність поняття «аудит» не є можливим. Так як аудиторська діяльність та аудит фінансової звітності розкривається через аудиторські послуги, які, в свою чергу розкриваються через аудит, визначення якого у законі відсутнє.

Так, **аудит фінансової звітності** – аудиторська послуга з перевірки даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності або консолідованої фінансової звітності юридичної особи або представництва іноземного суб'єкта господарювання, або іншого суб'єкта, який подає фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність групи, з метою висловлення незалежної думки аудитора про її відповідність в усіх суттєвих аспектах вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам. При цьому, під **аудиторськими послугами** розуміється аудит, огляд фінансової звітності, консолідованої фінансової звітності, виконання завдань з іншого надання впевненості та інші професійні послуги, що надаються відповідно до міжнародних стандартів аудиту.

В свою чергу, **аудиторська діяльність** – незалежна професійна діяльність аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності, зареєстрованих у Реєстрі аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності, з надання аудиторських послуг. При цьому, під **аудиторами** законодавець розуміє фізичних осіб, які підтвердили кваліфікаційну придатність до провадження аудиторської діяльності, мають відповідний практичний досвід та включені до Реєстру аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності.

Аудит це контрольна діяльність, яка зачіпає інтереси держави, оскільки законодавством передбачені випадки обов'язкового здійснення аудиту. Аудит реалізується відповідними суб'єктами, тобто аудиторами та аудиторськими фірмами, його результатом є офіційний аудиторський висновок або письмові рекомендації по усуненню виявлених недоліків та інше. У зв'язку з тим, що аудитори й аудиторські фірми під час здійснення аудиторської діяльності мають право самостійно визначати форми й методи проведення аудиту, у контексті Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» аудит необхідно розглядати **як вид фінансового контролю**.

Аудиторська діяльність має особливу правову форму, оскільки її суб'єкти, діючи як підприємці та на основі договору, виконують публічні функції, сприяючи охороні прав і законних інтересів невизначеного кола суб'єктів, у тому числі держави. Захист публічних фінансових інтересів є **основною функцією** аудиторської діяльності, реалізація якої здійснюється у випадках, передбачених законодавством, та поєднується з **іншими функціями** – такими, як контрольна, підтверджувальна, консультативна, інформаційна, попереджувальна та профілактична.

Фінансова звітність виступає зв'язуючим елементом між фінансовою діяльністю суб'єкта господарювання та фінансовою системою держави. Шляхом проведення недержавного аудиту знижується ризик подання недостовірної фінансової звітності, яка використовується для прийняття рішень її користувачами. Так як одним із користувачів фінансової звітності є держава в особі уповноважених органів, а також з метою захисту інтересів інших користувачів є потреба у визначенні випадків обов'язкового проведення аудиту. Для цього держава наділяє аудиторів правом реалізації публічної фінансово-контрольної функції та, використовуючи аудиторський висновок, дає оцінку діяльності суб'єктів господарювання, не витрачаючи на це часу і коштів.

Під час аудиту реалізуються: **контрольна функція**, що спрямована на перевірку даних фінансової звітності стосовно їх відповідності положенням чинних нормативно-правових актів, даним бухгалтерського обліку та порядку ведення відповідних операцій; **підтверджувальна** – полягає у наданні аудиторського висновку, який засвідчує достовірність фінансової звітності та надає впевненість її користувачам щодо правильності її складання та відповідності чинним нормативно-правовим актам; **консультативна** – надання допомоги суб'єкту господарювання щодо усунення виявлених недоліків у звітності та її удосконалення шляхом надання рекомендацій та інші функції, в поєднанні з основною функцією аудиту – захист публічних інтересів. У зв'язку з цим, держава визначає перелік суб'єктів, які зобов'язані проводити аудит річної фінансової звітності з метою надання достовірної інформації під час реєстрації фінансових установ, укладення договорів, отриманні кредитів, а також визначення показників фінансової стабільності, що гарантує контрагентам і громадськості належну подальшу їх діяльність.

Основним завданням аудиторського контролю є отримання об'єктивної інформації про фінансовий стан суб'єкта, який перевіряється, відповідність його господарської діяльності чинному законодавству. В існуванні такого виду контролю зацікавлені як держава, так і підприємці, він дозволяє сполучати їхні інтереси без додаткового навантаження на бюджет. Але слід відзначити, що аудит у жодному разі не замінює державний фінансовий контроль.

Аудиторські перевірки можуть здійснюватися на будь-якому етапі діяльності суб'єкта господарювання. Проведення аудиторської перевірки на етапі створення суб'єкта господарювання сприяє зменшенню ризиків входження на ринок фінансових послуг неплатоспроможних та фінансово незабезпечених суб'єктів. Сфера фінансових послуг достатньо піддається впливу проблем, що супроводжують економіку держави, які прямо пропорційно впливають на її стан, а тому на цей ринок мають виходити ті суб'єкти, у яких впевнена держава і наслідки діяльності яких не призведуть до кризових явищ. В зв'язку з цим у нормативно-правових актах слід закріпити вимоги до формування статутного капіталу, фінансового стану засновників, що підтверджуються аудитором, який має право здійснювати такі перевірки.

Аудиторська діяльність в Україні врегульована законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність». Аудит здійснюється незалежними особами – **аудиторами** та **аудиторськими фірмами**, які уповноважені суб'єктами господарювання на його проведення. Тобто особами, що відповідають таким критеріям: 1) провадять аудиторську діяльність як фізичні особи – підприємці або провадять незалежну професійну діяльність; 2) набули права на провадження аудиторської діяльності на підставах та в порядку, передбачених законом; включені до Реєстру як суб'єкти аудиторської діяльності.

Аудитором **може бути фізична особа**, яка має вищу освіту, підтвердила високий рівень теоретичних знань та професійну компетентність шляхом успішного складення відповідних іспитів, пройшла практичну підготовку із провадження аудиторської діяльності. Теоретичні знання підтверджуються за такими напрямками: 1) стандарти професійної етики та професійна незалежність; 2) міжнародні стандарти аудиту; 3) законодавчі засади аудиторської діяльності та методика проведення аудиту (професійні

навички); 4) управління ризиками та внутрішній контроль; 5) фінансовий аналіз; 6) управлінський облік; 7) міжнародні стандарти фінансової звітності; 8) теорія бухгалтерського обліку та законодавчі засади ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності; 9) податкове законодавство та законодавство про єдиний соціальний внесок; 10) господарське, цивільне та трудове законодавство; 11) корпоративне законодавство та законодавство про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом; 12) інформаційні технології та комп'ютерні системи; 13) фінанси підприємств; 14) економіка підприємства та статистика. Професійна компетентність підтверджується шляхом складання кваліфікаційного іспиту, який має засвідчити здатність особи застосовувати теоретичні знання на практиці. За результатом складання іспиту суб'єкту видається свідоцтво, воно є чинним протягом п'яти років з моменту складання кваліфікаційного іспиту.

Особа, яка має намір бути аудитором, повинна набути практичного досвіду аудиторської діяльності шляхом працевлаштування або стажування у суб'єкта аудиторської діяльності не менше трьох років у будь-який період незалежно від дати отримання свідоцтва про складання іспитів з теоретичних знань та кваліфікаційного іспиту. У разі наявності чинного свідоцтва про складання іспитів з теоретичних знань та кваліфікаційного іспиту і позитивної характеристики за результатами набуття практичного досвіду у суб'єкта аудиторської діяльності комісія з атестації приймає рішення про визнання кваліфікаційної придатності особи до провадження аудиторської діяльності.

Аудитор, який набув права на провадження аудиторської діяльності, включається до Реєстру та має право провадити аудиторську діяльність одноосібно лише після включення його до Реєстру як суб'єкта аудиторської діяльності.

Аудитор може провадити аудиторську діяльність у складі аудиторської фірми або як фізична особа – підприємець чи провадити незалежну професійну діяльність, за умови що він не є працівником аудиторської фірми.

Аудиторам забороняється безпосередньо займатися іншими, не сумісними з аудиторською діяльністю, видами підприємницької діяльності, що не виключає їхнього права отримувати дивіденди, доходи від інших корпоративних прав, доходи від оренди

та відчуження рухомого та нерухомого майна, пасивні доходи. Але законодавством передбачена можливість займатися громадською, освітньою, викладацькою та науковою діяльністю, підготовкою публікацій з отриманням відповідної винагороди.

Не може бути аудитором особа, яка має не погашену або не зняту в установленому порядку судимість або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційних правопорушень, а також особа, до якої було застосовано протягом останнього року стягнення у вигляді виключення з Реєстру за подання до Реєстру недостовірної інформації.

Аудитор іноземної держави може набути право на провадження аудиторської діяльності на території України за умови його відповідності вимогам, встановленим законодавством

Аудитори повинні дотримуватися пріоритету суспільних інтересів, що забезпечується об'єктивністю, добросовісністю, чесністю, компетентністю, професійною поведінкою, незалежністю.

Аудиторська фірма – юридична особа, створена відповідно до законодавства, яка здійснює виключно аудиторську діяльність. Право на здійснення аудиторської діяльності мають аудиторські фірми, включені до Реєстру аудиторських фірм та аудиторів. Загальний розмір частки засновників (учасників) аудиторської фірми, які не є аудиторами, у статутному капіталі не може перевищувати 30 відсотків. Керівником аудиторської фірми може бути тільки аудитор.

Аудиторські фірми та аудитори, які зареєстровані як фізичні особи – підприємці, мають право на здійснення аудиторської діяльності лише після включення їх до Реєстру. Реєстр аудиторських фірм та аудиторів це база даних, що містить інформацію про аудиторські фірми та аудиторів, які займаються аудиторською діяльністю індивідуально як фізичні особи – підприємці.

Проведення аудиту здійснюється аудиторами, аудиторськими фірмами, які набули права на здійснення аудиторської діяльності відповідно до Закону «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність». Загальні умови проведення аудиту та інших аудиторських послуг визначаються стандартами аудиту.

Аудит проводиться **на підставі договору** між аудитором чи аудиторською фірмою та замовником. В свою чергу замовник має право вільного вибору аудитора чи аудиторської фірми з дотриманням вимог законодавства. У договорі на проведення аудиту та надання інших аудиторських послуг передбачаються предмет і термін перевірки, обсяг аудиторських послуг, розмір і умови оплати, відповідальність сторін. Стандартами аудиту можуть бути передбачені й інші істотні умови договору на проведення аудиту та надання інших аудиторських послуг. Недійсними є будь-які положення договору, спрямовані на повне звільнення аудитора чи аудиторської фірми від встановленої законом майнової відповідальності за недостовірність аудиторського висновку чи іншого документа, в якому відображені результати аудиторської перевірки. Документи, передані замовником аудиторю для проведення аудиту, не підлягають розголошенню чи вилученню без згоди замовника.

Аудитори і аудиторські фірми під час здійснення аудиторської діяльності **мають право**: 1) самостійно визначати форми і методи проведення аудиту на підставі чинного законодавства, стандартів аудиту та умов договору із замовником; 2) отримувати необхідні документи, які мають відношення до предмета перевірки і знаходяться як у замовника, так і у третіх осіб, які, в свою чергу, зобов'язані надати їх на вимогу аудитора; 3) отримувати необхідні пояснення в письмовій чи усній формі від керівництва та працівників замовника; 4) перевіряти наявність майна, грошей, цінностей, вимагати від керівництва суб'єкта господарювання проведення контрольних оглядів, замірів виконаних робіт, визначення якості продукції, щодо яких здійснюється перевірка документів; 5) залучати на договірних засадах до участі в перевірці фахівців та експертів різного профілю.

Аудитори при здійсненні перевірки **зобов'язані**: 1) дотримуватися вимог законодавства; 2) належним чином проводити аудит; 3) повідомляти власників, уповноважених ними осіб, замовників про виявлені під час проведення аудиту недоліки ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності; 4) зберігати в таємниці інформацію, отриману при проведенні аудиту та виконанні інших аудиторських послуг, не розголошувати відомості, що становлять предмет комерційної таємниці, і не використовувати їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб; 5) відповідати перед

замовником за порушення умов договору відповідно до договору та закону; б) обмежувати свою діяльність наданням аудиторських послуг та іншими видами робіт, які мають безпосереднє відношення до надання аудиторських послуг, у формі консультацій, перевірок або експертиз.

Аудитору **забороняється** проведення аудиту: в разі, якщо: 1) він має прями родинні стосунки з членами органів управління суб'єкта господарювання, що перевіряється, при цьому прямими родинними стосунками є родинні стосунки з близькими особами, зазначеними в Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції»; 2) він має особисті майнові інтереси в суб'єкта господарювання, що перевіряється; 3) він є членом органів управління, засновником або власником суб'єкта господарювання, що перевіряється; 4) він є працівником суб'єкта господарювання, що перевіряється; 5) він є працівником, співвласником дочірнього підприємства, філії чи представництва суб'єкта господарювання, що перевіряється.

Аудит може проводитися з **ініціативи** суб'єктів господарювання, а також у випадках, передбачених законом – **обов'язковий аудит**.

Проведення аудиту є обов'язковим для підприємств, що становлять суспільний інтерес. Під **підприємствами, що становлять суспільний інтерес** необхідно розуміти підприємства – емітенти цінних паперів, цінні папери яких допущені до торгів на фондових біржах або щодо цінних паперів яких здійснено публічну пропозицію, банки, страховики, недержавні пенсійні фонди, інші фінансові установи, та підприємства, які належать до великих підприємств, тобто підприємства, які не відповідають критеріям для середніх підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передуює звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: 1) балансова вартість активів – понад 20 мільйонів євро; 2) чистий дохід від реалізації продукції, товарів, робіт чи послуг – понад 40 мільйонів євро; 3) середня кількість працівників – понад 250 осіб.

Тобто, аудит є обов'язковим для:

1) підтвердження достовірності та повноти річної фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності публічних акціонерних товариств, підприємств – емітентів облігацій, професійних учасників ринку цінних паперів, фінансових установ та

інших суб'єктів господарювання, звітність яких відповідно до законодавства України підлягає офіційному оприлюдненню, за винятком установ і організацій, що повністю утримуються за рахунок державного бюджету;

2) перевірки фінансового стану засновників банків, підприємств з іноземними інвестиціями, публічних акціонерних товариств, страхових і холдингових компаній, інститутів спільного інвестування, довірчих товариств та інших фінансових посередників;

3) емітентів цінних паперів, які здійснюють публічне розміщення, та похідних (деривативів), а також при отриманні ліцензії на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів.

А коли у законі не міститься норма про обов'язковість його проведення, то він здійснюється суто за ініціативою власника підприємства, установи, організації. Проведення обов'язкового аудиту дозволяє заощадити бюджетні кошти для проведення контролю господарюючого суб'єкта.

При проведенні аудиту органи управління суб'єкта господарювання зобов'язані створити аудитору належні умови для якісного виконання аудиту. Вони також несуть відповідальність за повноту і достовірність документів та іншої інформації, які надаються аудитору для проведення аудиту чи надання інших аудиторських послуг.

Фінансова звітність суб'єкта господарювання, яка відповідно до закону підлягає обов'язковій аудиторській перевірці, повинна бути перевірена аудитором і оприлюднена відповідно до вимог законів України.

Наслідком аудиторської перевірки є висновок. **Аудиторський висновок** – документ, що складений відповідно до стандартів аудиту та передбачає надання впевненості користувачам щодо відповідності фінансової звітності або іншої інформації концептуальним основам, які використовувалися при її складанні. Аудиторський висновок має силу офіційного документу та засвідчується підписом та печаткою аудитора чи аудиторської фірми.

Концептуальними основами аудиторського висновку можуть бути закони та інші нормативно-правові акти України, положення (стандарти) бухгалтерського обліку, внутрішні вимоги та положення суб'єктів господарювання, інші джерела. Тобто

аудиторський висновок складається із дотриманням відповідних норм і стандартів, і повинен вміщувати підтвердження достовірності, повноти і відповідності бухгалтерської звітності замовника законодавству.

Текст аудиторського висновку включає: 1) вступну частину – юридична адреса аудиторів, що беруть участь у перевірці, дати видачі ліцензії тощо; 2) аналітичну частину – в ній вказуються наслідки перевірки організації бухгалтерського обліку, складання відповідної звітності і стану внутрішнього контролю, факти виявлених порушень, що можуть впливати на достовірність звітів, порушення законодавства, які наносять збитки як власникам, так і третім особам; 3) підсумкову частину, де підтверджується достовірність фінансової звітності підприємства, що перевіряється.

Аудиторські послуги у вигляді консультацій можуть надаватись усно або письмово з оформленням довідки та інших офіційних документів.

Результати надання інших аудиторських послуг оформляються відповідно до стандартів аудиту. Слід зазначити, що при здійсненні аудиторської діяльності аудитори та аудиторські фірми застосовують відповідні стандарти аудиту.

В багатьох країнах встановлена можливість використання аудиторських висновків для цілей державного фінансового контролю на законодавчому рівні.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Спеціальна література

1. Алисов Е.А. Правовое регулирование валютных отношений в Украине. Х.: Консум, 1998. 142 с.
2. Алісов Є.О. Теоретичні засади правового регулювання грошового обігу в Україні. Х.: ФОЛІО, 2004. 288 с.
3. Ангеліна І.А. Система органів державного фінансового контролю і нагляду України: проблеми формування. *Гроші, фінанси і кредит*. 2013. № 11-12(1). С. 95-98.
4. Арсланбекова А.З. Финансовые санкции в системе мер юридической ответственности. М.: Маркетинг, 2008. 396 с.
5. Бабанов І.В. Система фінансового контролю в Україні. *Фінанси України*. 2005. № 11. С. 132-140.
6. Банківське право України: За ред. А.О. Селіванова. К, 2000. 384 с.
7. Бекерская Д.А. Бюджетное право и бюджетный процесс в Украине: учеб.-метод. пособ. О. : Юрид. л-ра, 2004. 208 с.
8. Бекерская Д.А. Финансовое право в Украине: учеб.- метод. рекоменд. по изуч. курса. О. : Юрид. л-ра, 2005. 124 с.
9. Белуха Н.Т. Аудит : ученик. К.: «Знання», КОО, 2000. 769 с.
10. Боднарук Ю.В. Проблеми використання «інших» джерел інформації при визначенні сум податкових зобов'язань. *Правове життя сучасної України: Матеріали міжнар. наук, конф., 20-21 травня 2011 р., м. Одеса. Т. 2. 2011. С 50-52.*
11. Бондар В.П. Система контролю якості аудиторських послуг. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2009. № 1. С. 139 – 142.
12. Буряк П.Ю. Податковий контроль: підручник. К.: Хай-Тек Прес, 2007. 608 с.
13. Бюджетний кодекс України. Науково-практичний коментар : станом на 1 березня 2011 року. За ред. Л.К. Воронової, М.П. Кучерявенко. Харків: «Право», 2011. С. 274-283.
14. Ващенко Ю.В. Банківське право: навч. посіб. К : Центр навч. л-ри, 2006. 344 с.

15. Вовчак О.Д., Скаско О.І., Стасів А.М. Банківський нагляд: Навчальний посібник. Львів: Новий Світ. 2005. 472 с.
16. Вдовічен В.А. Принципи та функції фінансово-правової відповідальності за порушення законодавства в сфері виконання бюджетів за доходами. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 141-146.
17. Власова А.В. Сутність та функції податкового контролю. *Юридичний вісник* : науковий журнал. 2011. № 2. С. 107-113.
18. Воронова Л.К. Фінансове право України: підручник. К.: Прецедент; Моя книга, 2006. 448 с.
19. Головань М. М. Державний фінансовий контроль і його реформування *Фінанси України*. 2003. № 9. С. 43-47
20. Голядова Т.О. Правові засади функціонування аудиторської діяльності в Україні. *Visegrad journal on human rights. Snina, the Slovak Republic*. 2019. № 3. С. 98-104.
21. Голядова Т.О. Пріоритетні шляхи реформування системи органів державного фінансового контролю в Україні. *Visegrad journal on human rights. Snina, the Slovak Republic*. 2019. № 2. С.82-87.
22. Горбунова О.Н. Финансовое право и финансовый мониторинг в современной России. М. : Профобразование, 2003. 158 с.
23. Деващук Л.Г., Єрмалаєва В.І., Квач Я.П., Рудинська О.В. Теоретичні основи та практика бухгалтерського обліку. Частина І. Навчальний посібник. Х.: ТОВ «Одіссей». 2001. 495 с.
24. Деньги. Кредит. Банки : ученик. Под ред. В.В. Иванова, Б.И. Соколова. М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. 624 с.
25. Деревянко Б. Особливості бюджетної відповідальності як різновиду фінансово-правової відповідальності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 145-149.
26. Дікань Л.В. Фінансово-господарський контроль : навч. посіб. Х.: ХНЕУ, 2008. 346 с.
27. Єна Р.О. Щодо визначення поняття «фінансово-правова санкція». *Форум права*. 2013. № 2. С. 129-133.

28. Єгарміна В.Д. Податковий контроль: теоретичні засади і практика. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2011. № 1. С. 166-176.
29. Жернаков М. Фінансовий контроль: сутність, суб'єкти, їх права та обов'язки. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 3. С. 64-67.
30. Завальна Ж.В., Старинський М.В. Валютне право України : навч. посіб. Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. 304 с.
31. Заверуха І.Б. Банківське право : посіб. для студ. Львів : Астролябія, 2002. 222 с.
32. Іванський А.Й. Деякі шляхи подальшого вдосконалення правового забезпечення фінансового контролю в Україні та європейський досвід. *Розвиток державного фінансового контролю в контексті економічної безпеки країни: зб. матер. І Міжнародного форуму, Держ. фіск. служб. України, Університет ДФС України*. (Ірпінь, 2019.) С. 213-217.
33. Іванський А.Й. Фінансова-правова відповідальність: теоретичний аналіз: монографія. О. : Юрид. л-ра, 2008. 501 с.
34. Іванський А.Й. Фінансово-правові санкції: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 500 с.
35. Клименко А. Форми фінансового контролю: поняття і зміст. *Право України*. 2005. № 10. С. 44-46.
36. Костюченко О.А. Правові проблеми банківської діяльності: посібник із проблем банк, права. К. : Криниця, 2003. 320 с.
37. Крохина Ю.А. Финансовое право России: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2008. 688 с.
38. Кучрявенко М.П. Податкове право. Х.: Легас; Право, 2013. 536 с.
39. Латковська Т.А. Актуальні питання банківської системи як складової фінансової системи держави. Система фінансового права: проблеми теорії і правового регулювання: монографія. О.: Фенікс, 2011. С. 79-128.
40. Латковська Т.А. Фінансово-правові питання формування центральних та державних банків в Україні, країнах центральноєвропейської та англосаксонської систем права: монографія. О.: Юрид. л-ра, 2007. 280 с.

41. Латковський П.П. Правове регулювання бюджетного контролю в Україні: монографія. Чернівці : Технодрук, 2019. 268 с.
42. Лісовий А.В. Роль податкового контролю у системі державного фінансового контролю. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України* (Економіка, право). 2011. № 2. С. 91-94.
43. Малишев А. Зміст і призначення контролю в механізмі управління. *Економіка. Фінанси. Право*. 2003. № 3. С. 5-10.
44. Мандриченко О.В. Законодавство України про аудиторську діяльність: проблеми становлення та напрямки вдосконалення. *Наше право*. 2010. № 1. С. 132–135.
45. Мандриченко О.В. Фінансовий контроль як підгрунття виникнення аудиту та аудиторської діяльності. *Наше право*. 2011. № 1 (Частина 1). С. 187–191.
46. Мандриченко О.В. Оптимізація державного та саморегульованого в регулюванні аудиторської діяльності. *Наше право*. 2011. № 2 (Частина 2). – С. 146–150.
47. Мандриченко О.В. Фінансово-правові аспекти аудиторської діяльності та місце аудиту в системі фінансового контролю. *Наше право*. 2011. № 3. С. 188–192.
48. Марченко В. Б. Поняття фінансового контролю. *Правове регулювання економіки* : зб. наук. праць. Вип. 1. К. : КНЕУ, 2000. С. 137–149.
49. Мельник М.І., Лещу І.В. Податковий контроль в Україні: проблеми та пріоритети підвищення ефективності : монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. Долішнього НАН України», 2015. 330 с.
50. Мельничук В. Фінансовий контроль в системі державного управління. *Банківська справа*. 2002. № 2. С. 26-36.
51. Найденко О.Є. Податковий контроль : навч. посіб. Х.: ХНЕУ, 2012. 224 с.
52. Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України: в 3 т. К. : Міністерство фінансів України, Національний університет ДПС України, 2010. 2389 с.
53. Ніщимна С.О. Принципи публічного фінансового контролю. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»* 2013. № 1. С. 164-173.

54. Ніщимна С.О. Щодо розуміння принципів публічного фінансового контролю. *Наука і правоохорона*. 2013. № 2. С. 199-203.
55. Оніщик Ю.В. Актуальні питання відповідальності за порушення податкового законодавства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Серія «Юридичні науки». Випуск 1. Том 3. С. 66-69.
56. Оніщик Ю.В. Проблеми визначення поняття «фінансове правопорушення»: сучасний стан та перспективи розвитку. *Фінансове право*. 2015. № 2. С. 8-11.
57. Орлюк О.П. Банківська система України. Правові засади організації. К. : Юрінком Інтер, 2003. 240 с.
58. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2010. 808с.
59. Пащенко О.П. Першочергові дії органів фінансового контролю на підконтрольному об'єкті. *Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України*. 2004. № 1(23). С. 149-154.
60. Пащенко О.П. Поняття стадій процесу фінансового контролю та підстави їх поділу. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і практичні науки. Вип. 25*. К.: НАН України, 2004. С. 439-445.
61. Пащенко О.П. Фінансово-контрольний процес: поняття та основні ознаки. *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць*. Вип.. 277: Правознавство. Чернівці: Рута, 2004. С. 62-66.
62. Пащенко Е.П. Финансово-контрольный процесс в системе юридической науки. *Научные труды. Российская академия юридических наук*. Выпуск 4. В трех томах. Том 3. М.: Изд. группа «Юрист», 2004. С. 636-639.
63. Ревуцька Л. Податковий контроль та податковий аудит: взаємозв'язок понять. *Світ фінансів*. 2006. № 3. С. 171-180.
64. Ровинський Ю.О. Державний примус у системі фінансового права України : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2011. 404 с.
65. Савченко Л.А., Пащенко О.П. Деякі питання планування контрольних заходів. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2003. № 3(24). С. 12-18.

66. Савченко Л. Законність як основний принцип діяльності органів фінансового контролю. *Фінансове право*. 2002. № 2. С.52-56.
67. Савченко Л. Проблеми правового регулювання методології фінансового контролю. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 159-165.
68. Савченко Л., Білоус В. Функції Міністерства фінансів України як органу, що здійснює фінансовий контроль. *Фінансове право*. 2003. № 9. С.89-92.
69. Савченко Л.А. Деякі проблемні питання термінології у фінансовому праві щодо методів фінансового контролю. *Фінансове право*. 2007. № 1. С. 37-43.
70. Савченко Л.А. Здійснення контрольних заходів контрольсько-рахунковими органами (порівняльний аналіз законодавства України і зарубіжних країн). *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2002. Випуск 131. С. 69-73.
71. Савченко Л.А. Методы финансового контроля: проблемы определения. Учитель, Ученый... Под ред. Н.П. Кучерявенко. Х. : Право, 2011. 340 с.
72. Савченко Л.А. Поняття фінансового контролю, його функції та об'єкти. *Актуальні проблеми держави і права*. 2001. Вип. 12. С. 274-281
73. Савченко Л.А. Правовий статус Рахункової палати України та Рахункової палати Верховної Ради Автономної Республіки Крим (порівняльна характеристика). *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2000. Вип. 82. С. 90-93.
74. Савченко Л.А. Правові основи фінансового контролю : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2008. 504 с.
75. Савченко Л.А. Фінансово-контрольне право: становлення та розвиток: монографія. К. : Юрінком Інтер, 2017. 400 с.
76. Соловйова Ю.О. Форми, види та методи податкового контролю. *Правничий часопис Донецького університету*. 2009. № 1(21). С. 169-176.
77. Соловйова Ю.О. Еволюція податкового контролю. *Держава і право*. 2010. № 48. С. 281-286.
78. Стефанюк І.Б. Державний фінансовий контроль: проблеми ідентифікації й визначення системи. *Фінанси України*. 2009. № 11. С. 12-20.
79. Тимко Й.Г. Аудит в Україні. Становлення і організація. Ужгород, 1996. 144 с.

80. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність : Підручник. 3-те вид.. К.: Алеута, 2008. 926 с.
81. Усенко Р.А. Фінансові санкції за законодавством України: монографія. К. : Дакор, КНТ, 2007. 164 с.
82. Устинова І.П. Юридичний зміст та ознаки фінансово-правової санкції. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 133-135.
83. Устинова І.П. Теоретичні питання класифікації фінансових санкцій. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 2. С. 81-84.
84. Фінансове право України : навч. посіб. ; за заг. ред. Т.А. Латковської, С.В. Пархоменко-Цироцяниц. Одеса : Фенікс, 2012. 190 с.
85. Фінансове право України : підручник. За ред. д-ра юрид. наук, проф. М.П. Кучерявенка. Х. : Право, 2013. 400 с.
86. Царьова Л.К. Банківське право : навч.-метод, посіб. Одес. нац. юрид. академія. О. : Поліграф, 2006. 180 с.
87. Царьова Л.К. Організаційно-правові основи фінансового контролю в Україні : навч.-метод. посіб. О. : Юрид. л-ра, 1999. 80 с.
88. Царьова Л.К. Підстава відповідальності у фінансово-правових відносинах. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук, праць. О. : Юрид. л-ра, 2001. Вип. 12. С.48-52.
89. Чернадчук В.Д. Заходи впливу Національного банку України за порушення банківського законодавства: питання теорії та практики. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. О.: Юрид. літ., 2012. Т. XI, частина 2. С. 66-67.
90. Чернадчук В.Д. Стан та перспективи розвитку бюджетних правовідносин в Україні : монографія. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 456 с.
91. Чернадчук О. Відповідальність за порушення бюджетного законодавства: стан та перспективи. *Юридична Україна*. 2013. № 4. С. 24-29.
92. Чугунок І.Я., Федосов В.М. Державний внутрішній фінансовий контроль: стратегія розвитку. *Фінанси України*. 2009. № 4. С. 3-13.

93. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: Навч. посібник. 2-ге вид., стер. К.: Знання, 2004. 444с.
94. Шевченко Н.В. Реформування системи державного фінансового контролю в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Української академії банківської справи*. 2010. № 2. С. 42-45.
95. Шутов М.І. Державний фінансовий контроль в Україні (теорія та практика). Одеса : Юрид. літ., 2004. 132 с.
96. Ямненко Т.М. Публічність як ознака розмежування фінансо-правового контролю та приватного фінансового контролю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 146-150.

Нормативно-правові акти

97. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (Редакція від 01.01.2020 № 27-IX). URL: www.rada.gov.ua
98. Бюджетний кодекс України від 8.07.2010 р. № 2456-VI. (Редакція від 06.02.2020 № 467-IX). URL: www.rada.gov.ua
99. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. №2755-VI. (Редакція від 29.12.2019 № 323-IX). URL: www.rada.gov.ua
100. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. (Редакція від 29.12.2019 № 395-IX). URL: www.rada.gov.ua
101. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-XII. (Редакція від 27.01.2018 № 2265-VIII). URL: www.rada.gov.ua
102. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 р. № 116/05-ВР. (Редакція від 29.12.2019 № 394-IX). URL: www.rada.gov.ua
103. Про місцеве самоврядування : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості* (Редакція від 05.02.2020 № 447-IX). URL: www.rada.gov.ua
104. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. (Редакція від 19.01.2020 № 122-IX). URL: www.rada.gov.ua

105. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. (Редакція від 16.11.2018 № 2545-VIII). URL: www.rada.gov.ua
106. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III. (Редакція від 07.02.2019 № 2473-VIII). URL: www.rada.gov.ua
107. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. (Редакція від 19.01.2020 № 122-IX). URL: www.rada.gov.ua
108. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. (Редакція від 04.02.2020 № 207-IX, 469-IX). URL: www.rada.gov.ua
109. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. (Редакція від 22.07.2018 № 2415-VIII). URL: www.rada.gov.ua
110. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. (Редакція від 27.12.2019 № 341-IX). URL: www.rada.gov.ua
111. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII. (Редакція від 02.11.2020 № 113-IX). URL: www.rada.gov.ua
112. Про Рахункову палату : Закон України від 02.07.2015 р. № 576-VIII. (Редакція від 02.01.2020 р. № 113-IX). URL: www.rada.gov.ua
113. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII. (Редакція від 01.10.2018 № 2258-VIII). URL: www.rada.gov.ua
114. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII. (Редакція від 21.06.2018 № 2473-VIII). URL: www.rada.gov.ua
115. Про затвердження Порядку подання фінансової звітності : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 р. № 419. (Редакція від 14.11.2019 № 916-2019-п). URL: www.rada.gov.ua
116. Про затвердження Порядку планування заходів державного фінансового контролю Державною аудиторською службою та її міжрегіональними територіальними

- органами: Постанова Кабінету Міністрів України від 8.08.2001 р. № 955. (Редакція від 17.12.2016 № 950-2016-п). URL: www.rada.gov.ua
117. Про затвердження Порядку проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.08.2004 р. № 1017. (Редакція від 20.11.2019 № 922-2019-п). URL: www.rada.gov.ua
118. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 р. № 550. (Редакція від 17.12.2016 № 950-2016-п). URL: www.rada.gov.ua
119. Про затвердження переліку обставин, що свідчать про наявність загрози виникнення або накопичення податкового боргу, і доказів існування таких обставин : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2010 р. №1235. (Редакція від 10.06.2017 № 393-2017п). URL: www.rada.gov.ua
120. Про деякі питання здійснення внутрішнього аудиту та утворення підрозділів внутрішнього аудиту : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.09.2011 р. № 1001. (Редакція від 27.12.2018 № 1062-2018-п). URL: www.rada.gov.ua
121. Про затвердження Порядку зупинення операцій з бюджетними коштами : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.01.2011 р. № 21. (Редакція від 29.12.2018 № 1143-2018-п). URL: www.rada.gov.ua
122. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 р. № 569-р. URL: www.rada.gov.ua
123. Про затвердження Порядку проведення перевірок державних закупівель Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 р. № 631. (Редакція від 28.08.2018 № 659-2018-п). URL: www.rada.gov.ua
124. Про затвердження Порядку координації одночасного проведення планових перевірок (ревізій) контролюючими органами та органами державного фінансового

- контролю: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.10.2013 р. № 805. (Редакція від 12.04.2018 № 1109-2017-п). URL: www.rada.gov.ua
125. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 375. (Редакція від 20.07.2018 № 562-2018-п). URL: www.rada.gov.ua
126. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 р. № 215. (Редакція від 23.10.2018 № 842-2018-п). URL: www.rada.gov.ua
127. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 р. № 537. (Редакція від 29.07.2015 № 537-2015-п). URL: www.rada.gov.ua
128. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 3.02.2016 р. № 43. (Редакція від 20.11.2019 № 922-2019-п).URL: www.rada.gov.ua
129. Про Державну податкову службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 6.03.2019 р. № 227. (Редакція від 27.09.2019 № 846-2019-п).URL: www.rada.gov.ua
130. Про затвердження Порядку проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту діяльності суб'єктів господарювання : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.03.2019 р. № 252. (Редакція від 20.11.2019 № 922-2019-п). URL: www.rada.gov.ua
131. Про зміцнення фінансової дисципліни та запобігання правопорушень у бюджетній сфері : Указ Президента України від 25.12.2001 р. № 1251/2001. (Редакція від 25.12.2001 № 1251/2001). URL: www.rada.gov.ua
132. Про затвердження Положення про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Указ Президента України від 23.11.2011 р. № 1063/2011. (Редакція від 07.04.2015 № 199/2015). URL: www.rada.gov.ua
133. Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку: Наказ Міністерства фінансів України від 24.05.1995 р. № 88. (Редакція від 03.08.2018 № z0818-18). URL: www.rada.gov.ua
134. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 6

- «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах»: Наказ Міністерства фінансів України від 21.06.1999 р. № 137. (Редакція від 10.01.2012 № z1556-11). URL: www.rada.gov.ua
135. Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції про його застосування: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. (Редакція від 18.03.2014 № z0341-14). URL: www.rada.gov.ua
136. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291 (Редакція від 29.10.2019 № z1065-19). URL: www.rada.gov.ua
137. Про Порядок призупинення бюджетних асигнувань : Наказ Міністерства фінансів України від 15.05.2002 р. № 319. (Редакція від 26.07.2019 № z0667-19). URL: www.rada.gov.ua.
138. Про затвердження Стандарти внутрішнього аудиту: Наказ Міністерства фінансів України від 04.10.2011 р. № 1247. (Редакція від 13.09.2019 № z0975-19). URL: www.rada.gov.ua.
139. Про затвердження Порядку обліку платників податків і зборів: Наказ Міністерства фінансів України від 9.12.2011 р. № 1588. (Редакція від 24.08.2018 № z0851-18). URL: www.rada.gov.ua.
140. Про затвердження Порядку формування Єдиного реєстру розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів : Наказ Міністерства фінансів України від 22.12.2011 р. № 1691. (Редакція від 15.11.2019 № z1144-19). URL: www.rada.gov.ua.
141. Про затвердження Порядку реєстрації та обліку бюджетних зобов'язань розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів в органах Державного казначейської служби України: Наказ Міністерства фінансів України від 02.03.2012 р. № 309. (Редакція від 13.01.2020 № z1144-19). URL: www.rada.gov.ua.
142. Про затвердження Положень (стандартів) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. (Редакція від 23.07.2019 № z0685-19). URL: www.rada.gov.ua.

143. Про затвердження Порядку оформлення результатів документальних перевірок щодо дотримання податкового, валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи державної податкової служби, платниками податків – фізичними особами: Наказ Міністерства фінансів України від 14.03.2013 р. № 395. (Редакція від 10.05.2013 № z0607-13). URL: www.rada.gov.ua.
144. Про затвердження Порядку формування плану-графіку проведення документальних планових перевірок платників податків: Наказ Міністерства фінансів України від 2.06.2015 р. № 524. (Редакція від 29.05.2018 № z0465-18). URL: www.rada.gov.ua.
145. Про затвердження Порядку оформлення результатів документальних перевірок дотримання законодавства України з питань державної митної справи, податкового, валютного та іншого законодавства платниками податків – юридичними особами та їх відокремленими підрозділами: Наказ Міністерства фінансів України від 20.08.2015 р. № 727. (Редакція від 13.07.2018 № z0747-18). URL: www.rada.gov.ua
146. Про затвердження Порядку формування Реєстру великих платників податків: Наказ Міністерства фінансів України від 21.10.2015 р. № 911. (Редакція від 23.01.2018 № z1562-17). URL: www.rada.gov.ua
147. Про затвердження Порядку ведення Реєстру аудиторів та суб'єктів аудиторської діяльності : Наказ Міністерства фінансів України від 19.09.2018 р. № 766. (Редакція від 01.10.2018 № z1107-18). URL: www.rada.gov.ua
148. Про затвердження Положення про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного регулювання на порушення в діяльності комерційних банків: Постанова Правління Національного банку України від 17.12.1997 р. № 380. (Редакція від 17.11.1997 № v0486500-97). URL: www.rada.gov.ua
149. Про Положення про Комісію Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків: Постанова Правління Національного банку України від 9.11.1998 р. № 470. (Редакція від 13.05.1999 № v0648500-99). URL: www.rada.gov.ua
150. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків – резидентів і нерезидентів :

- Постанова Правління Національного банку України від 12.11.2003 р. № 492. (Редакція від 17.01.2020 № v0007500-20). URL: www.rada.gov.ua.
151. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : Постанова Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22. (Редакція від 13.01.2020 № v0127500-19). URL: www.rada.gov.ua.
152. Про затвердження Положення про порядок проведення виїзних, невиїзних перевірок з питань дотриманням банками, небанківськими фінансовими установами, операторами поштового зв'язку вимог валютного законодавства України та перевірок пунктів обміну іноземної валюти на території України : Постанова Правління Національного банку України від 21.09.2007 р. № 338. (Редакція від 07.02.2019 № v0013500-19). URL: www.rada.gov.ua.
153. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу : Постанова Правління Національного банку України від 17.08.2012 № 346. (Редакція від 01.06.2019 № v0073500-19). URL: www.rada.gov.ua
154. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні : Постанова Правління Національного банку України від 29.12.2017 р. № 148. (Редакція від 15.02.2019 № v0037500-19). URL: www.rada.gov.ua.
155. Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні : Постанова Правління Національного банку України від 25.09.2018 р. № 103. (Редакція від 13.01.2020 № v0107500-19). URL: www.rada.gov.ua
156. Про затвердження Положення про здійснення Національним банком України безвиїзного банківського нагляду : Постанова Правління Національного банку України від 06.12.2018 р. № 135. (Редакція від 29.05.2019 № v0072500-19). URL: www.rada.gov.ua.
157. Про затвердження Положення про ліцензування банків : Постанова Правління Національного банку України від 22.12.2018 № 149. (Редакція від 22.12.2019 № v0152500-19). URL: www.rada.gov.ua.
158. Методичні рекомендації з проведення Рахунковою палатою фінансового аудиту: Рішення Рахункової палати від 22.09.2015 р. № 5-5. (Редакція від 22.09.2015 № vr5-

- 5150-15). URL: www.rada.gov.ua
159. Про затвердження форми та Порядку ведення Журналу відвідування суб'єктів підприємницької діяльності контролюючими органами: Наказ Державного комітету України з розвитку підприємництва від 10.08.1998 р. № 18. (Редакція від 10.08.1998 № z0619-98). URL: www.rada.gov.ua
160. Про затвердження Положення про сертифікацію аудиторів: рішення Аудиторської палати України від 31.05.2007 р. № 178/6. (Редакція від 25.05.2017 № v46_9230-17). URL: www.rada.gov.ua
161. Перелік послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми) : затверджено рішенням Аудиторської палати України від 22.12.2011 р. № 244/14. (Редакція від 19.12.2013 № vr6_9230-13). URL: www.rada.gov.ua